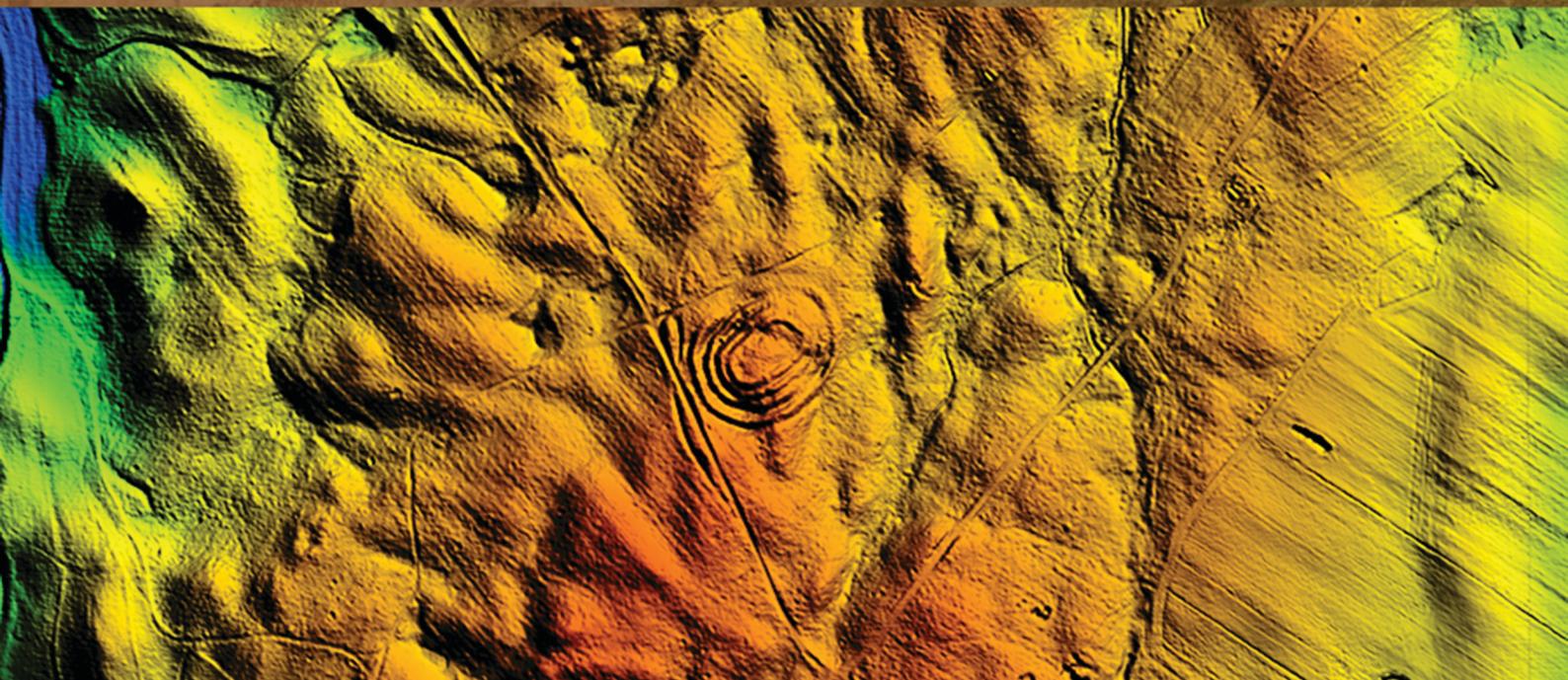
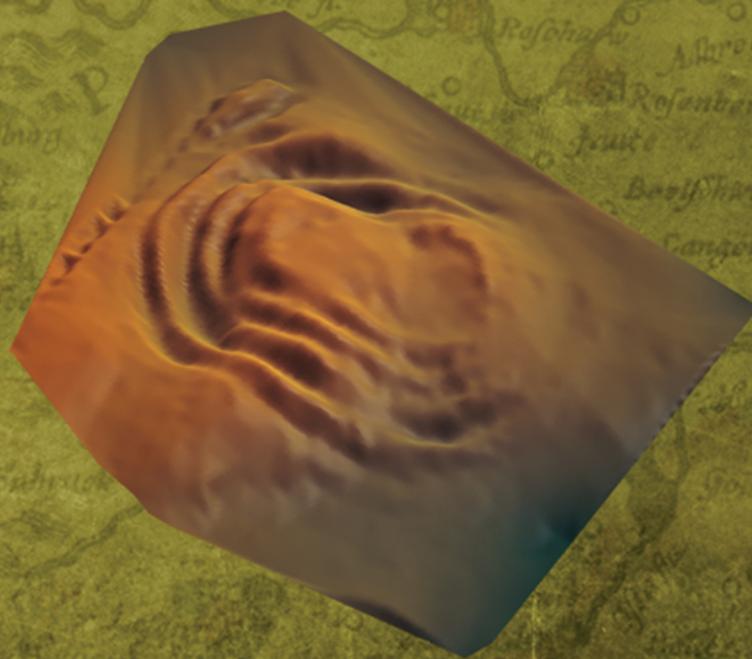

Katalog grodzisk Warmii i Mazur

pod redakcją
Zbigniewa Kobylińskiego

Tom 2

Instytut Archeologii
Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
Fundacja Res Publica Multiethnica

Katalog grodzisk Warmii i Mazur

pod redakcją Zbigniewa Kobylińskiego

Tom 2

Autorzy

Anna Gręzak, Urszula Kobylińska, Maria Lityńska-Zając, Magdalena Moskal-del Hoyo,
Jerzy Nitychoruk, Joanna Piątkowska-Małeka, Kamil Rabiega, Magdalena Rutyna,
Daniel Skoczylas, Rafał Solecki, Łukasz Maurycy Stanaszek, Tomasz Stępnik, Dariusz Wach,
Joanna Wawrzeniuk, Fabian Welc, Jacek Wysocki i Magdalena Żurek

Warszawa 2017

Publikacja wydana z funduszy projektu badawczego
Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki
Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Część 1. Pomezania, Pogezania i Warmia

NARODOWY PROGRAM ROZWOJU HUMANISTYKI

Publikacja recenzowana do druku przez dr. Wojciecha Brzezińskiego
i prof. dr. hab. Przemysława Urbańczyka

Redakcja: Zbigniew Kobyliński

Projekt książki i skład: Bartłomiej Gruszka

Korekty: Urszula Kobylińska i Zbigniew Kobyliński

Projekt okładki: Weronika Kobylińska-Bunsch

Copyright © 2017 by Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie and Fundacja Res Publica Multiethnica

ISBN 978-83-946496-3-0

ISBN 978-83-948352-0-0

Wydawnictwo:

Fundacja Res Publica Multiethnica

Ul. Cypryjska 44

02-761 Warszawa

<http://res-publica-multiethnica.pl>

SPIS TREŚCI

GMINA MIŁAKOWO

Pawełki, st. 5	5
Raciszewo, st. 9	27

GMINA MORĄG

Strużyna, st. 21	63
Strużyna, st. 24	91
Tątławki, st. 2	109

GMINA ZALEWO

Duba, st. 1	139
Janiki Wielkie, st. 2	149
Mozgowo, st. 1	175
Urowo, st. 1	205
Wieprz, st. 1 - wyspa Bukowiec	219
Wieprz, st. 20	241

GMINA OSTRÓDA

Durąg, st. 1	261
Grabin, st. 1	297
Lipowiec, st. 1	335
Lipowiec, st. 2 (Lichtajny)	363
Morliny, st. 1	381
Zajaczki, st. 1	395

GMINA ŁUKTA

Plichta, st. 1	469
-----------------------	------------

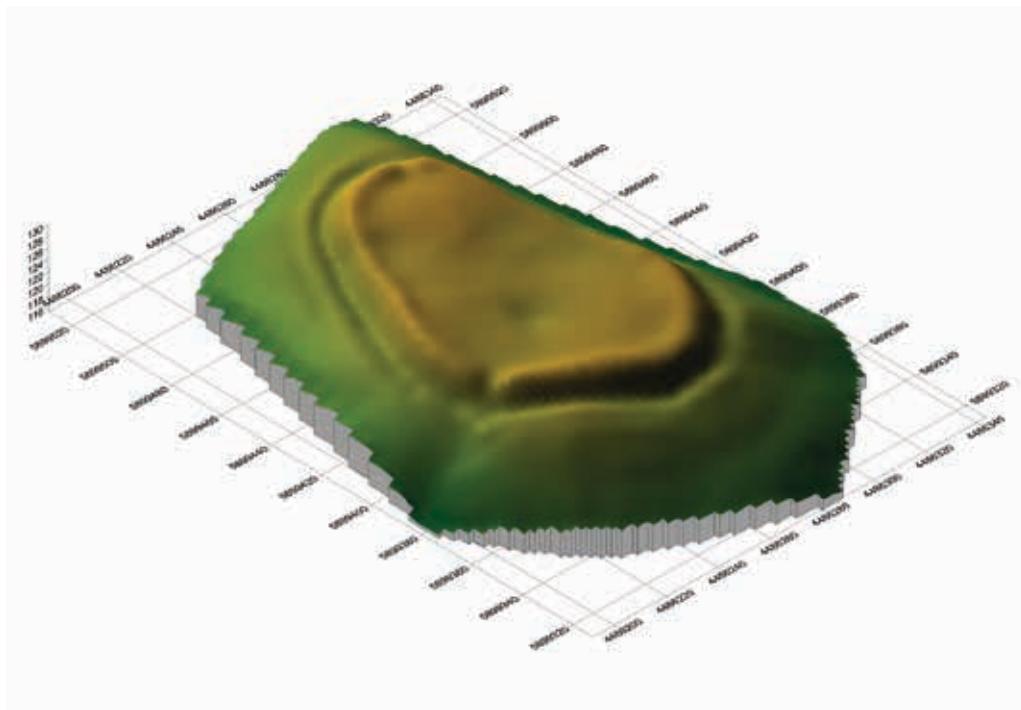
WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY	477
-----------------------------------	------------

Janiki Wielkie, st. 2

Gmina Zalewo
Powiat iławski
AZP 23-54/2

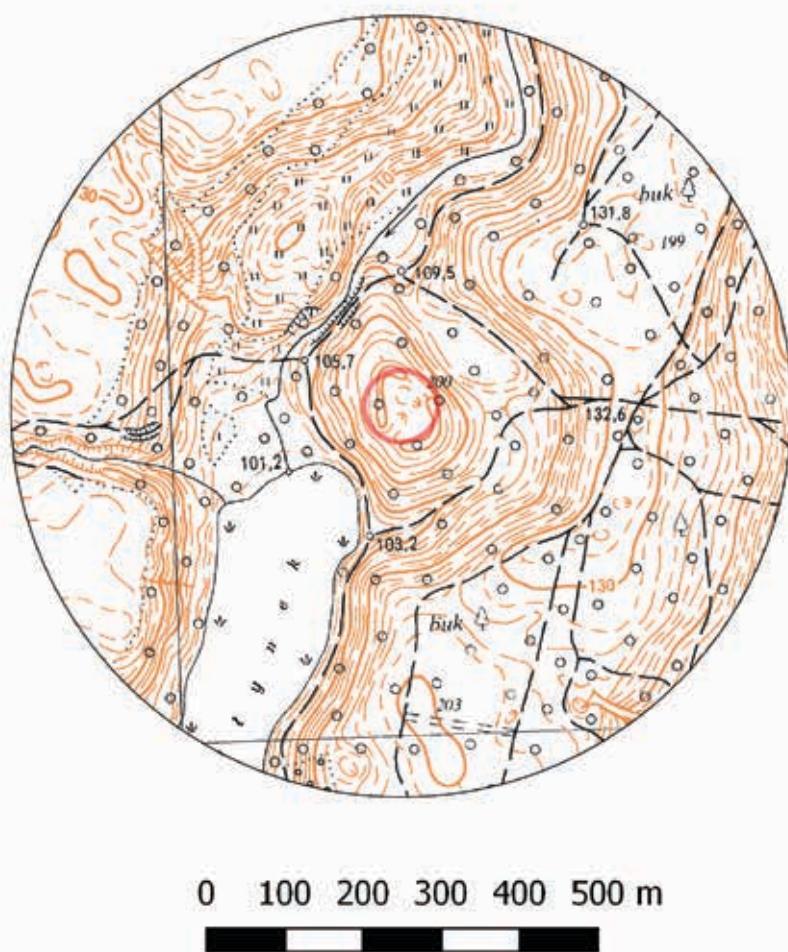
Współrzędne geograficzne:
N $53^{\circ} 49' 41,39''$
E $19^{\circ} 43' 41,44''$

Janiki Wielkie, st. 2

Ryc. 1. Grodzisko w Janikach Wielkich, st. 2 na mapie w skali 1:25 000 (na podstawie materiałów CODGiK, oprac. R. Solecki)

Ryc. 2. Grodzisko w Janikach Wielkich, st. 2 na mapie w skali 1:10 000 (na podstawie materiałów CODGiK, oprac. R. Solecki)

POŁOŻENIE GRODZISKA I JEGO FORMA

KAMIL RABIEGA, MAGDALENA RUTYNA
I DARIUSZ WACH

Grodzisko znajduje się przy północnym brzegu jeziora Młynek (ryc. 1–2). Wzniesione zostało na wzgórzu, oddzielonym od sąsiednich wzniesień dolinami, które prawdopodobnie stanowiły pierwotnie zatoki jeziora. Grodzisko, o wymiarach około 91 x 140 m, wyniesione jest ponad poziom jeziora o ponad 25 m. Od strony południowo-zachodniej stok wzgórza opada stromo w kierunku jeziora. Obwałowanie grodziska wznosi się nieco ponad 130 m n.p.m. Majdan, o powierzchni około 60 arów, otoczony jest wałem wewnętrznym dochodzącym do wysokości 1,5 metra (ryc. 3). Grodzisko otacza także sucha fosa, którą wykopano na stokach wzgórza, 6 metrów poniżej korony wału wewnętrznego. Jej szerokość wynosi około 3–4 m, a głębokość około 1,5–2 m. Dodatkowo fosa została otoczona wałem zewnętrznym o wysokości do 2 m (ryc. 4). W północnej i w południowo-zachodniej części grodziska znajdowały się przejścia bramne przez wały (ryc. 5–6).

ŚRODOWISKO FIZYCZNO- -GEOGRAFICZNE

JERZY NITYCHORUK I FABIAN WELC

Na Szczegółowej mapie geologicznej Polski w skali 1:50 000, arkusz Dobrzyki¹ okolice obiektu są zbudowane z gliny zwałowej, a sam obiekt leży na jednym z pagórków kemowych, których w tej okolicy jest kilka (ryc. 9). Formy te pochodzą ze stadia górnego zlodowacenia Wisły.

Pagórek, na którym znajduje się grodzisko, ma 40 metrów wysokości, w stosunku do poziomu przylegającego od południa jeziora Młynek, od zachodu otacza go rynna subglacialna, a od północnego-wschodu i południowego wschodu rozcięcia erozyjne. Naturalne, świetne walory obronne podkreślone są przez dobrze zachowane obwałowanie. Pagórek kemowy przykrywa warstwa gliny zwałowej nawiercona w zachodniej jego części. We wschodniej części pagórków nawiercono piasek drobnoziarnisty – kemowy (ryc. 10–11).

Miąższość nasypów formujących wał zewnętrzny obecnie wynosi 1,5 m (wiercenie JW – 1), głębokość fosy wynosiła przy jej powstaniu 1,5 m (wiercenie JW – 2) i 1,3 m (wiercenie JW – 7), wysokość nasypów wału wewnętrznego osiągała 2 m (wiercenie JW – 3) i 1,6 m (wiercenie JW – 6).

Ryc. 3. Janiki Wielkie, st. 2. Widok na wał od strony majdanu (fot. Z. Kobyliński)

Ryc. 4. Janiki Wielkie, st. 2. Wał zewnętrzny i fosa (fot. J. Wysocki)

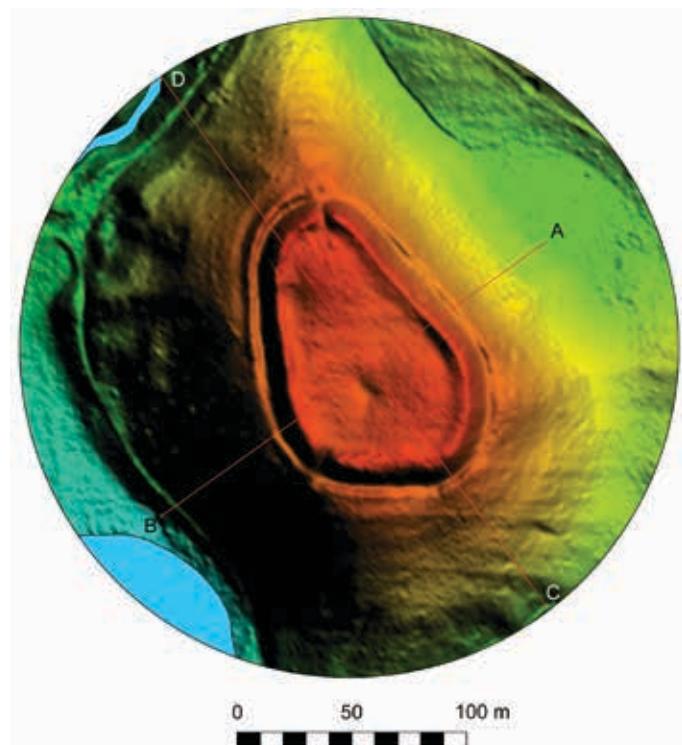

Ryc. 5. Janiki Wielkie, st. 2. Przejście bramne w północnej części grodziska. Widok na stanowisko od strony północnej (fot. J. Wysocki)

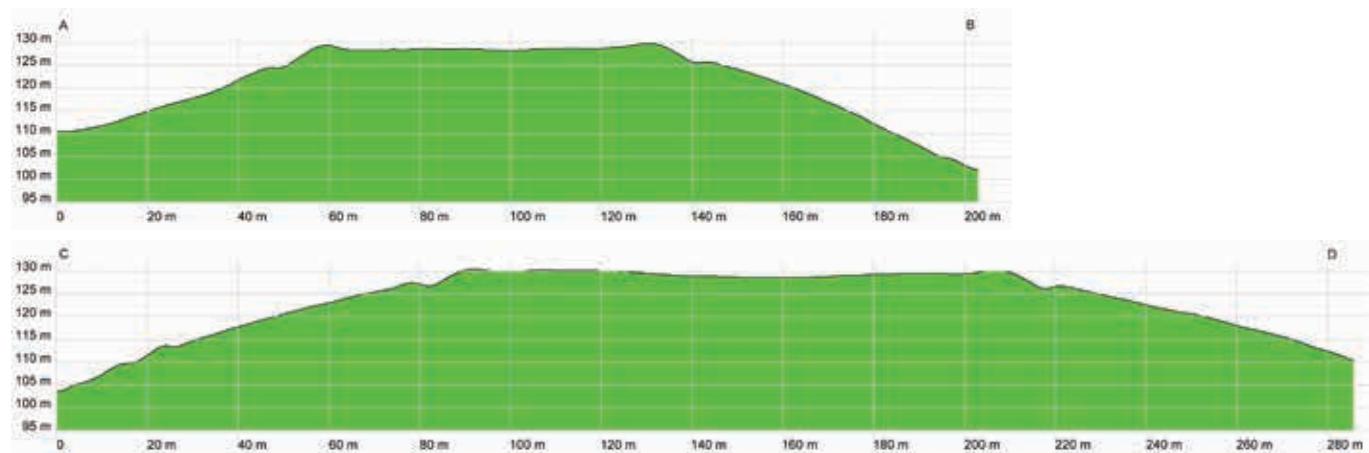
¹ Rabek i Narwojsz 2008.

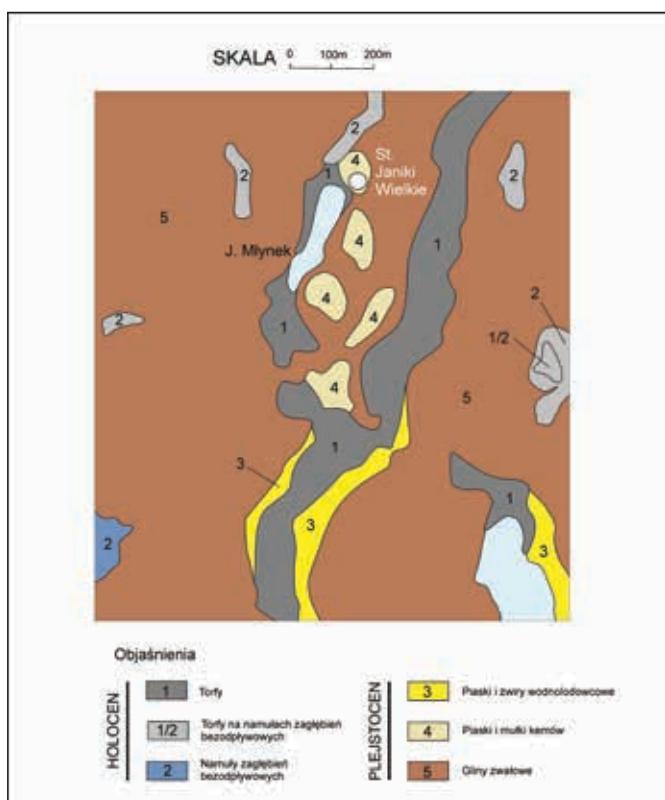
Ryc. 6. Janiki Wielkie, st. 2. Przejście bramne w południowo-zachodniej części grodziska. Widok z majdanu od strony północno-wschodniej (fot. J. Wysocki)

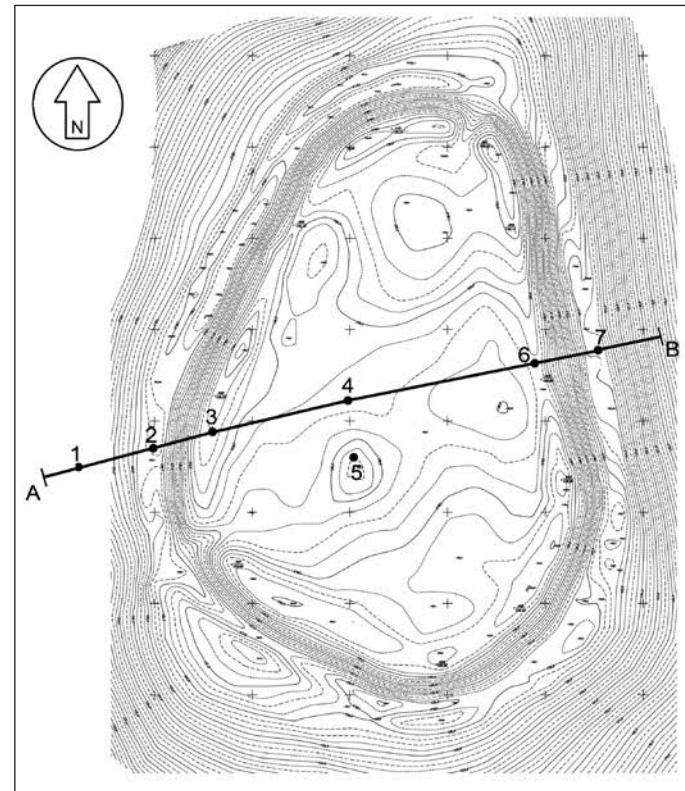
Ryc. 7. Grodzisko w Janikach Wielkich, st. 2 na zobrazowaniu ALS (na podstawie materiałów CODGiK, oprac. R. Solecki).

Ryc. 8. Przekrój grodziska w Janikach Wielkich, st. 2 uzyskany z danych ALS (na podstawie materiałów CODGiK, oprac. R. Solecki)

Ryc. 9. Mapa geologiczna okolic grodziska w Janikach Wielkich, st. 2 (oprac. J. Nitychoruk i F. Welc)

Ryc. 10. Plan warstwicowy grodziska w Janikach Wielkich, st. 2 (wyk. J. Błaszczyk) z zaznaczonymi miejscami wiercen geologicznych (oprac. J. Nitychoruk i F. Welc)

BADANIA ARCHEOLOGICZNE

KAMIL RABIEGA, MAGDALENA RUTYNA
I DARIUSZ WACH

Przebieg badań terenowych

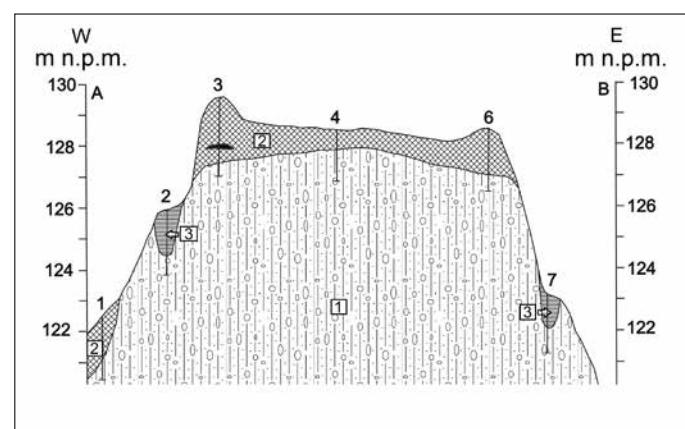
Grodzisko w Janikach Wielkich, st. 2 zostało wymienione przez starostę morąskiego w sprawozdaniu do nadprezydenta z 19 września 1825 roku². Pisał on, iż w lesie Jaśkowskim, około 1000 kroków na wschód od młyna w Janikach Wielkich, na szczytzie wysokiego wzgórza znajduje się grodzisko otoczone wałami. Według opisu, na terenie grodziska miały znajdować się pozostałości murowanej budowli, jednak późniejsze sprawozdania tego nie potwierdzają³. W latach 1826–1828 stanowisko było wizytowane przez Johanna Michaela Guisego, który sporządził jego szkic⁴. W latach 1930. Hans Crome zakwalifikował grodzisko jako pruskie i lokalizował je w miejscowości *Jaskendorf* (Jaśkowo)⁵.

² AWUOZ w Elblągu: teczka Janiki Wielkie.

³ SMPK MVF: PM-A 1641/1, k. 171–172; Szczepański 2013: 241.

⁴ Guise-Zettel: PM IXh 00051b. W katalogu stanowiska przypisane do miejscowości *Kraggenkrug*.

⁵ Crome 1937: 108, 1938: 318.

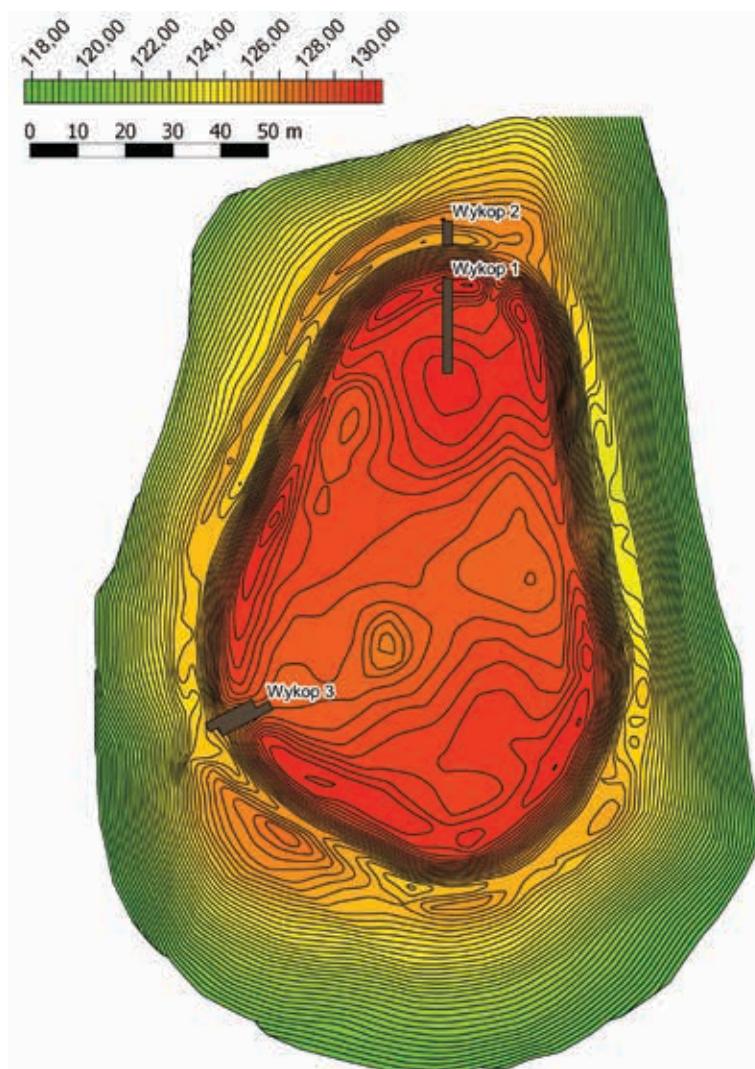

Ryc. 11. Janiki Wielkie, st. 2. Przekrój geologiczny: 1 – glina zwałowa, 2 – warstwa archeologiczna, 3 – osady mułkowo-organiczne, wypełnisko fosy (oprac. J. Nitychoruk i F. Welc)

W 1963 r. grodzisko było wizytowane podczas badań AZP przez Romualda Odoja⁶, a w 1968 r. zostało wpisane do rejestru zabytków archeologicznych.

Badania archeologiczne na grodzisku przeprowadzone zostały w ramach realizacji projektu *Katalog*

⁶ ADA MWiM w Olsztynie: teczka Janiki Wielkie.

Ryc. 12. Plan sytuacyjno-wysokościowy grodziska w Janikach Wielkich, st. 2 z rozmieszczeniem wykopów z sezonów 2013 i 2016 (na podstawie pomiarów J. Błaszczyka, oprac. R. Solecki)

grodzisk Warmii i Mazur w roku 2013 (północna część grodziska) i 2016 (część południowa). W trakcie prac wykopaliskowych otworzono trzy wykopy o łącznej powierzchni 96 m^2 (ryc. 12).

Wykop 1 usytuowano w północnej części grodziska. Miał on 20 m długości i 2 m szerokości. Dłuższą osią zorientowany był po linii północ-południe. Przecinał wewnętrzną część i szczyt wału grodziska. Zamiarem badawczym było rozpoznanie nawarstwień i śladów ewentualnych konstrukcji wału wraz z częścią wewnętrznego obszaru bezpośrednio do wału przylegającego. W obrębie wykopu 1 rozpoznało strukturę nawarstwień wału dochodzącą do 1,9 m, z kolei w obrębie majdanu do 70 cm.

Wykop 2 (o wymiarach 5 m długości i 2 m szerokości, dłuższą osią zorientowany w kierunku północ-południe) założono na przedłużeniu wykopu 1, 6 m na północ od jego krawędzi. Obejmował obszar fosy

oraz południowy stok wału zewnętrznego. Miąższość warstw archeologicznych w fosie dochodziła do 1,3 m.

W południowo-zachodnim przejściu bramnym grodziska wytyczono wykop 3, którego powierzchnia wynosiła 46 m^2 . Miał on 14 m długości i 4 m szerokości, jednak ze względu na rosnące w narożnikach wykopu drzewa, z badań wyłączono 6 m^2 w północnej części i 4 m^2 w części południowej. Rozpoznana struktura nawarstwień kulturowych dochodziła do 1,7 m głębokości.

Stratygrafia stanowiska

W trakcie badań archeologicznych przeprowadzonych w 2013 i 2016 roku wydzielono łącznie 143 jednostki stratygraficzne, które podzielono na siedem głównych faz związanych z użytkowaniem tego obiektu (tab. 1 i ryc. 13).

Warstwy naturalne

Warstwy kulturowe stanowiska zalegały we wszystkich wykopach na twardej naturalnej glinie 19=93.

Faza I – wczesna epoka żelaza

Faza I związana jest z budową i użytkowaniem grodu we wczesnej epoce żelaza. Powstał wówczas wał grodziska (W1) oraz fosa (W2). Wał (W1) usypano z warstw twardej, jednorodnej gliny 53, 55, 56 i 57 oraz drobnoziarnistego, ilastego piasku 38a (ryc. 15–16).

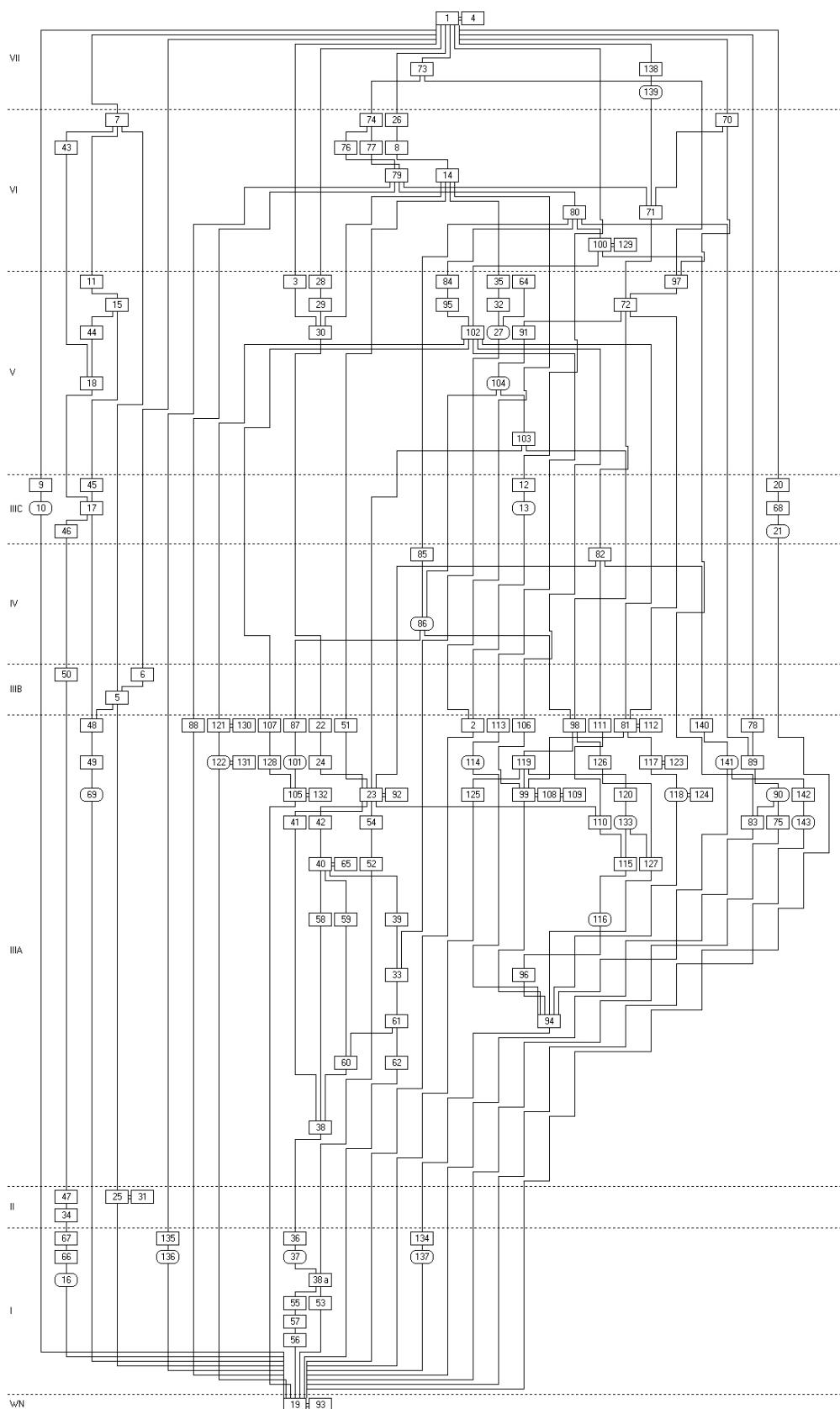
Na stropie warstwy 38a odkryto ovalny w planie dół posłupowy 37, o przekroju U-kształtnym, z wypełniskiem piaszczystej, sypkiej, jednorodnej ziemi 36.

Z tą fazą można wiązać wyprofilowanie koryta fosy 16 (W2) oraz relikt jej najstarszego poziomu użytkowego, który reprezentowany jest przez twardą, jednorodną glinę 66 oraz soczewkę gliny 67 (ryc. 14). Szerokość fosy u góry wynosi około 2 m, a najniższy jej punkt znajduje się na poziomie 125,10 m n.p.m. Różnica wysokości pomiędzy dnem fosy, a szczytem wału po osi profilu W wynosi około 5 m. Fosa miała V-kształtny przekrój.

W wykopie 3 natrafiono na jamy, które mogą także pozostać wiązać z osadnictwem we wczesnej epoce żelaza. Jest to ovalny obiekt 136 z wypełniskiem jasnoszarego ilastego sedymentu z drobnymi węglami 135, a także obiekt 137 z wypełniskiem szarej ilastej ziemi z węgielkami 134.

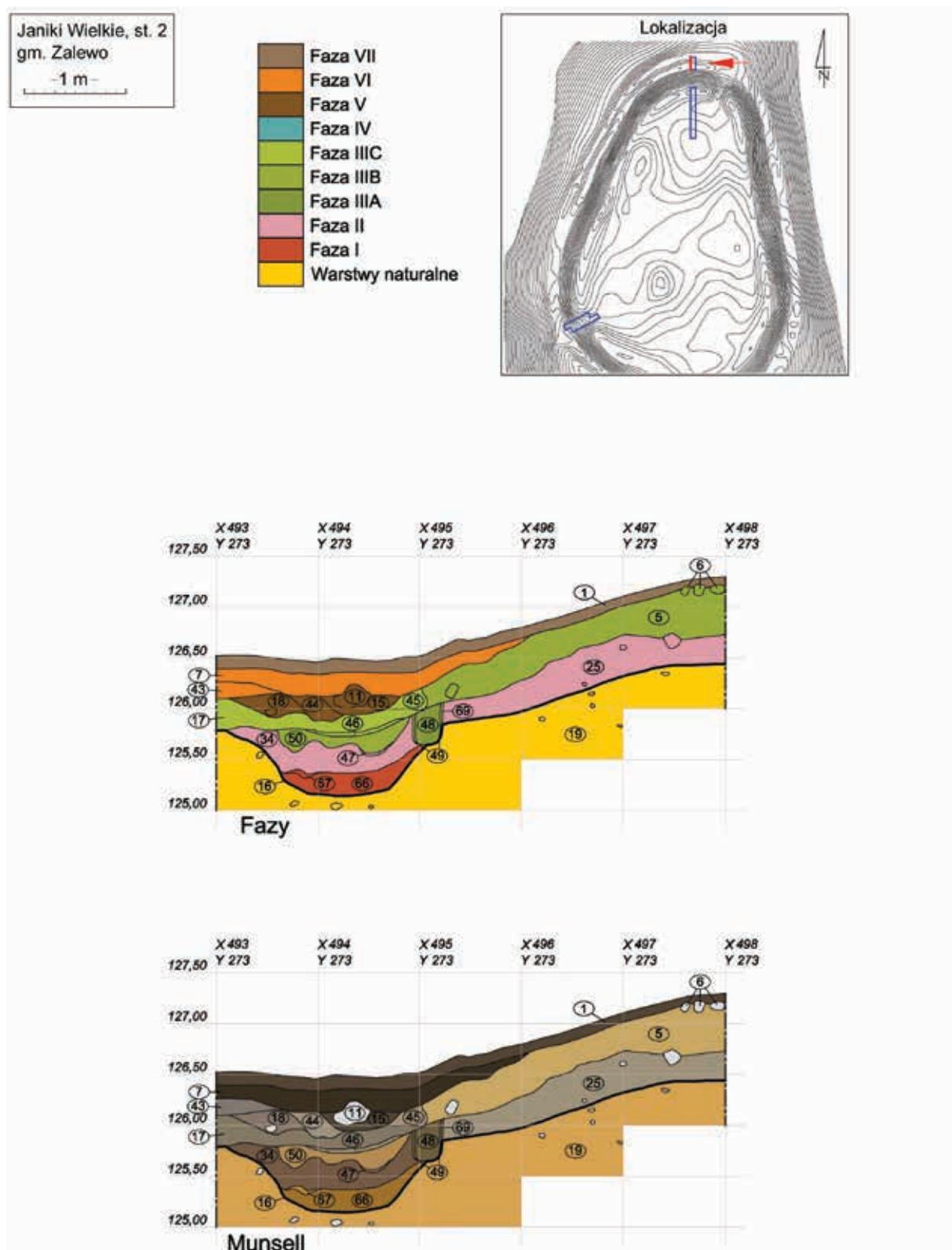
Faza II – opuszczenie grodziska z wczesnej epoki żelaza

W tej fazie, w wyniku naturalnego narastania gleby w wykopie 2, w fosie powstała warstwa niejednorodnego, ilastego piasku 25=31, niejednorodna glina 34 i piaszczysto-gliniasta soczewka 47.

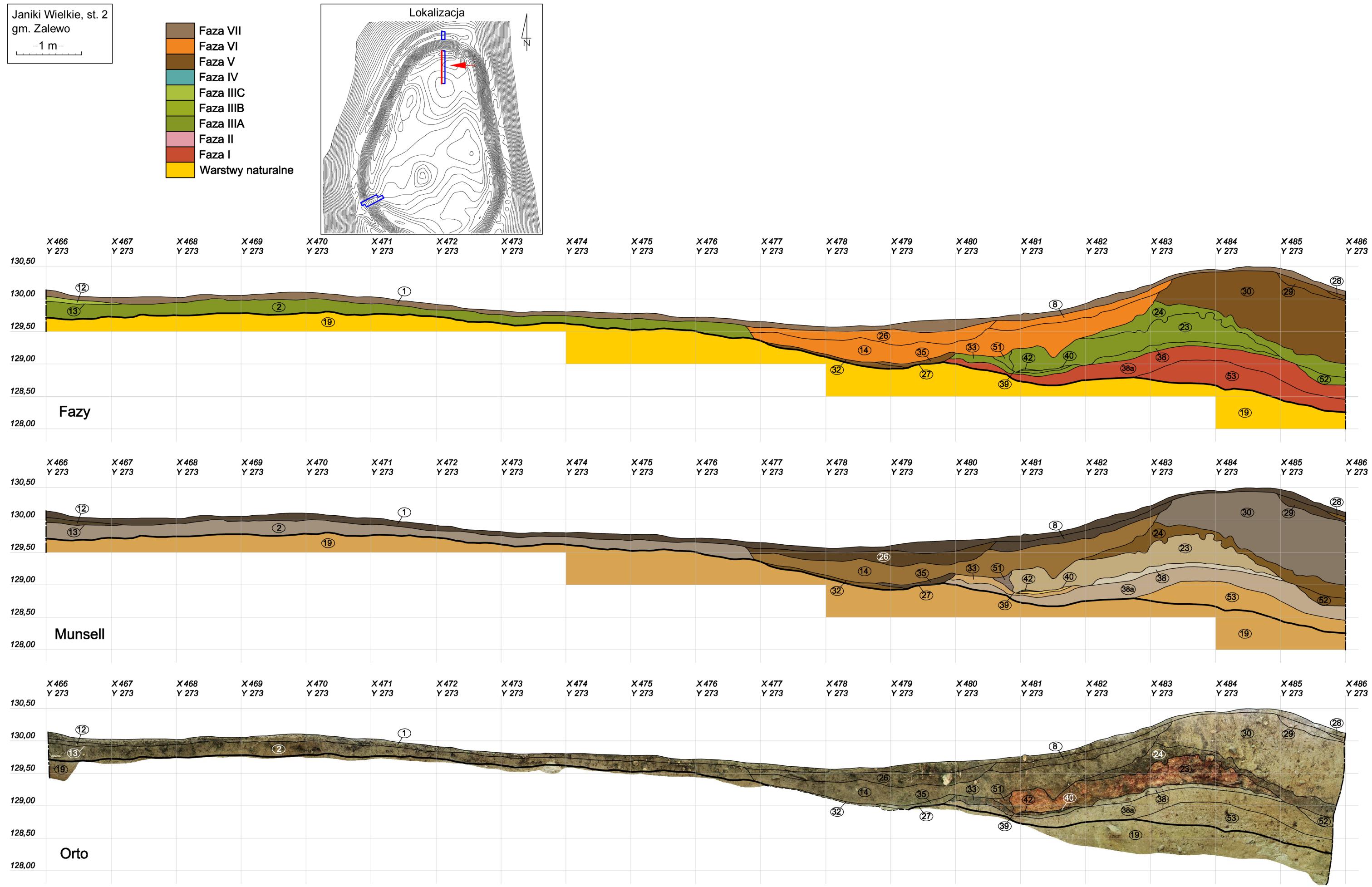

Ryc. 13. Janiki Wielkie, st. 2. Diagram relacji stratygraficznych (oprac. K. Rabiega)

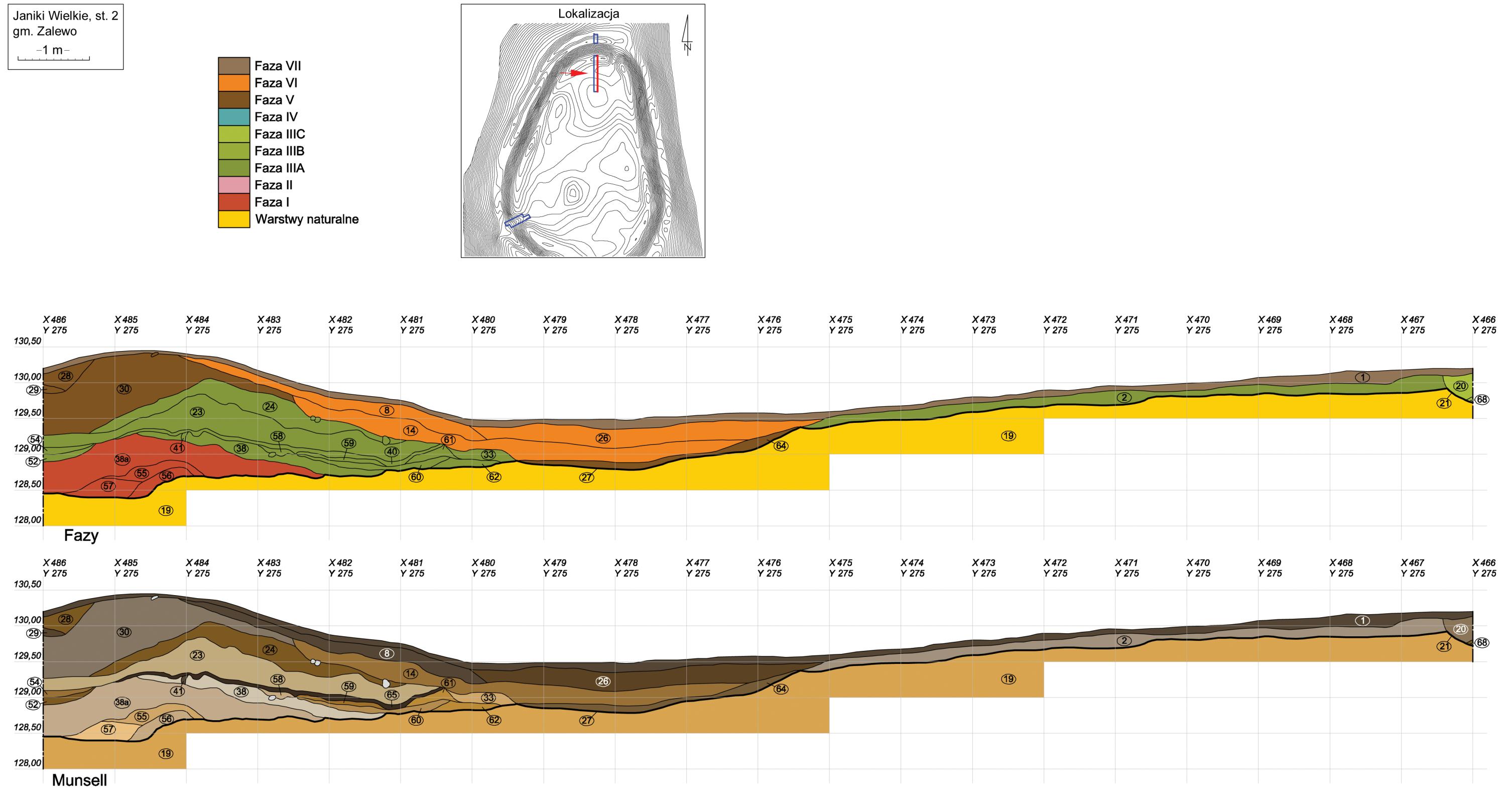
Janiki Wielkie, st. 2

Ryc. 14. Janiki Wielkie, st. 2. Ściana zachodnia wykopu 2 (oprac. D. Wach, M. Rutyna, K. Rabiega i R. Solecki)

Ryc. 15. Janiki Wielkie, st. 2. Ściana zachodnia wykopu 1 (oprac. D. Wach, M. Rutyna, K. Rabiega i R. Solecki)

Ryc. 16. Janiki Wielkie, st. 2. Ściana wschodnia wykopu 1 (oprac. D. Wach, M. Rutyna, K. Rabiega i R. Solecki).

Faza III - starsze fazy wczesnego średniowiecza (?)

Faza IIIA

We wczesnym średniowieczu, po zniwelowaniu warstw powstały w wyniku naturalnego narastania gleby po opuszczeniu grodziska, na stropie warstwy 38a z Fazy I nadrysano wał oraz wznięto drewnianą ścianę na jego szczycie. Zewnętrzny płaszcz wału (W1) usypano z następujących warstw: twardego, jednorodnego piasku 33, drobnoziarnistego, ilastego piasku 38, twardej, jednorodnej gliny 52, twardej, jednorodnej gliny 54, gliniastego piasku 58, gliniastego piasku 59, jednorodnej gliny 61, jednorodnej gliny 62 oraz gliniastego piasku 60.

W wyniku spalenia ściana przewróciła się. W północnej części grodziska (W1) zarejestrowano spalone bierwiona 41 i 42, wypełniające płytkie, rynnowate w przekroju zagłębienie 39, piasek z dużą ilością węgli drzewnych 40=65 oraz grubą warstwę polepy 23=92 (ryc. 17) i piasku z fragmentami polepy 24. Powyżej powstała piaszczysto-gliniasta soczewka 51. Na warstwie 24 znaleziono fragment spalonej belki 22, o przekroju ok. 10 cm i zorientowanej po osi W-E. Na majdanie grodziska (W1) powstał wówczas poziom użytkowy, reprezentowany przez twardy, jednorodny piasek 2.

Zapewne z tym horyzontem należy wiązać częściowe oczyszczenie fosy (W2) oraz umocnienie jej północnego stoku. W ścianie W zbadano ślady dołu posłupowego 69. Obiekt ten w planie miał kształt połowy owalu (druga połowa wchodziła w ścianę wykopu), a jego dno było płaskie. Wewnątrz zarejestrowano twardą, niejednorodną glinę 48 oraz glinę 49.

Z tej samej fazy pochodzą także jednostki stratygraficzne, które wiążą się z budową i funkcjonowaniem bramy w południowo-zachodniej części grodu (W3) (ryc. 18–21). W przestrzeni korytarza bramy, na naturalnej pomarańczowej glinie 19=93, nadrysano warstwę drobnoziarnistego jasnego piasku 94 oraz jasną, ilastą ziemię 96, które tworzyły pionową ściankę (wraz z rumoszem polepowym 23=92), stanowiącą granicę wału (lub jego destruktów) i przestrzeni korytarza bramnego. Na warstwie tej natrafiono na ślady spalenizny (belki): warstwa ilastego jednorodnego jasnoszarego popiołu 127 oraz skupisko drobnych węgli o regularnym, kwadratowym kształcie, z jasnymi piaszczystymi wtrętami 126. Scianka warstw 94 i 96 została zabezpieczona od strony SW konstrukcją, która chroniła przed osuwaniem się. W ten sposób po zachodniej stronie wzdłuż warstwy 94 i 96 oraz ściany 23=92 powstał rowek 116, o długości blisko czterech metrów, wypełniony brązowo-szarozieloną ziemią 115. Od strony N i S granica rowka kończyła się dolami posłupowymi:

- granica N rowka 116 – mały, U-kształtny dół posłupowy 143 z czarnym piaszczystym wypełniskiem 142 oraz duży dół posłupowy 141, widoczny w ścianie N, z wypełniskiem czarnej tłustej or-

Ryc. 17. Janiki Wielkie, st. 2. Przepalona warstwa gliny w ścianie zachodniej wykopu 1 (fot. D. Wach)

ganicznej ziemi z dużą ilością fragmentów węgli 140. Obiekt charakteryzował się U-kształtnym przekrojem podłużnym, poszerzającym się znacznie w partiach wyższych;

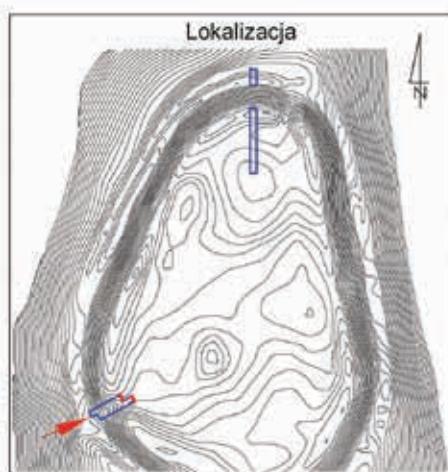
- granica S rowka 116 – obiekt 133 widoczny w planie, a także ścianie wschodniej, z wypełniskiem szarozielonej ziemi z polepami 120. Składał się z okrągłego dołu posłupowego o U-kształtnym przekroju, a także z przystojcej, prostokątnej formy, ograniczonej z dwóch stron zagłębieniami, które sugerują pewnego rodzaju zabezpieczenie.

Na szczytce wału, powyżej drobnoziarnistego jasnego piasku 94 oraz jasnej, ilastej ziemi 96, wznięto ścianę o konstrukcji drewniano-glinianej. W wyniku spalenia ściana przewróciła się, pozostawiając ślady w postaci pasa spalonych belek 110 i 111, a powyżej grubej warstwy różowo-pomarańczowej polepy 23=92. Zaobserwowano również, widoczne w ścianie zachodniej, pozostałości po przewróconej ścianie w postaci niejednorodnej, ilasto-piaszczystej warstwy 81=112 z dużą ilością drobnych grudek pomarańczowej polepy, a także warstwy pomarańczowo-czerwonej ziemi 99=108=109. Nad nią w planie rysował się niewielki wypukły płat nieregularnego kształtu – depozyt jasnej, ilastej ziemi 106, z kilkoma kamieniami w stropie warstwy.

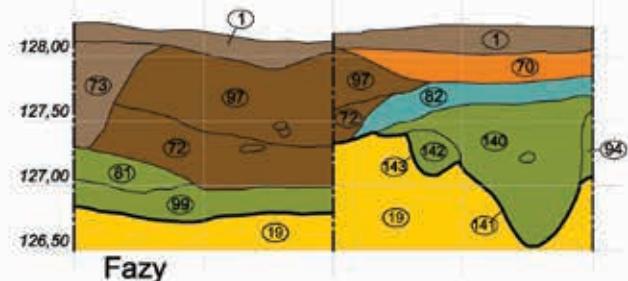
Z konstrukcją bramną wiązały się także odsłonięte doły posłupowe. W najwyższej partii wału zbadano U-kształtny w przekroju podłużnym i okrągły w przekroju poprzecznym obiekt 118=124 z wypełniskiem ciemnobrązowej ziemi oraz dużej ilości polep i kamieni na dnie 117=123. Ovalny dół posłupowy 114 został wkopany w starszy obiekt z wcześniejszej epoki żelaza. Wypełniony był ciemnobrązową piaszczystą ziemią 113, a na dnie znajdował się kamień o średnicy ok. 40 cm. Pomiędzy dolami

Janiki Wielkie, st. 2

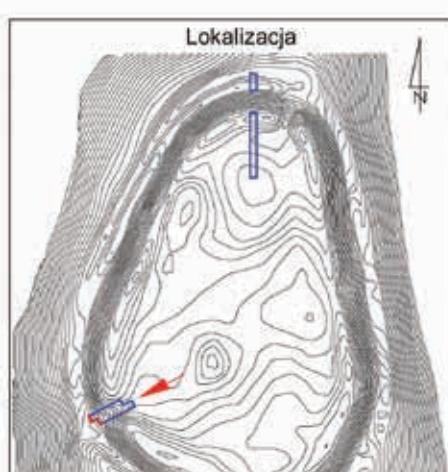
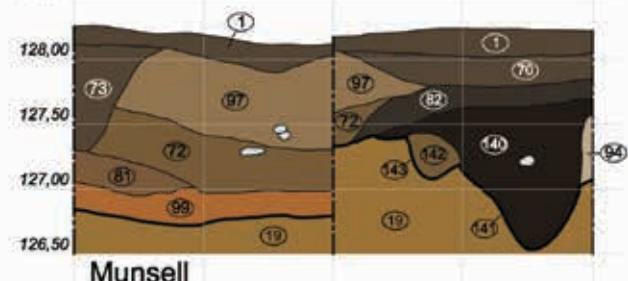
Janiki Wielkie, st. 2
gm. Zalewo
-1 m-

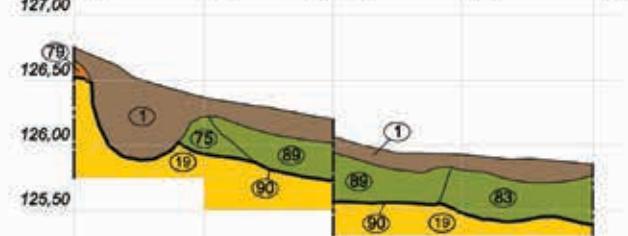
X'61 Y'100   X'61 Y'99   X'61 X'64 Y'98   X'64 Y'97   X'64 Y'96

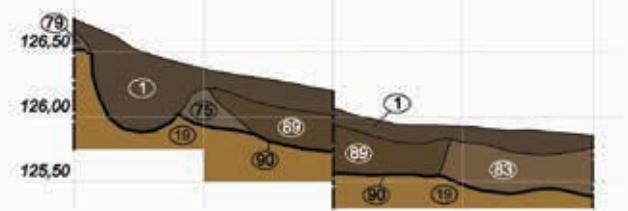
X'61 Y'100   X'61 Y'99   X'61 X'64 Y'98   X'64 Y'97   X'64 Y'96

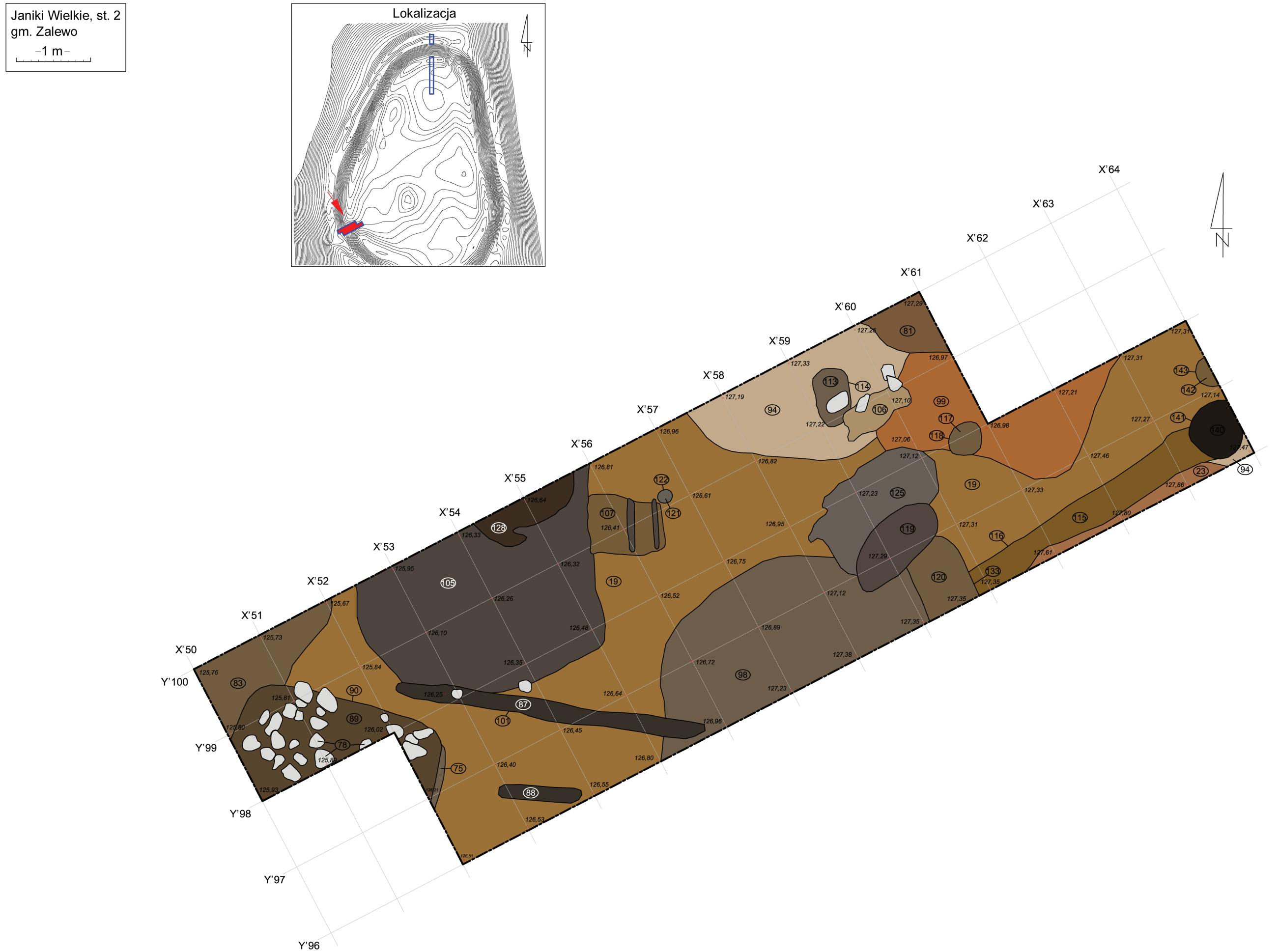

X'52 Y'96   X'52 Y'97   X'52 X'50 Y'98   X'50 Y'99   X'50 Y'100

X'52 Y'96   X'52 Y'97   X'52 X'50 Y'98   X'50 Y'99   X'50 Y'100

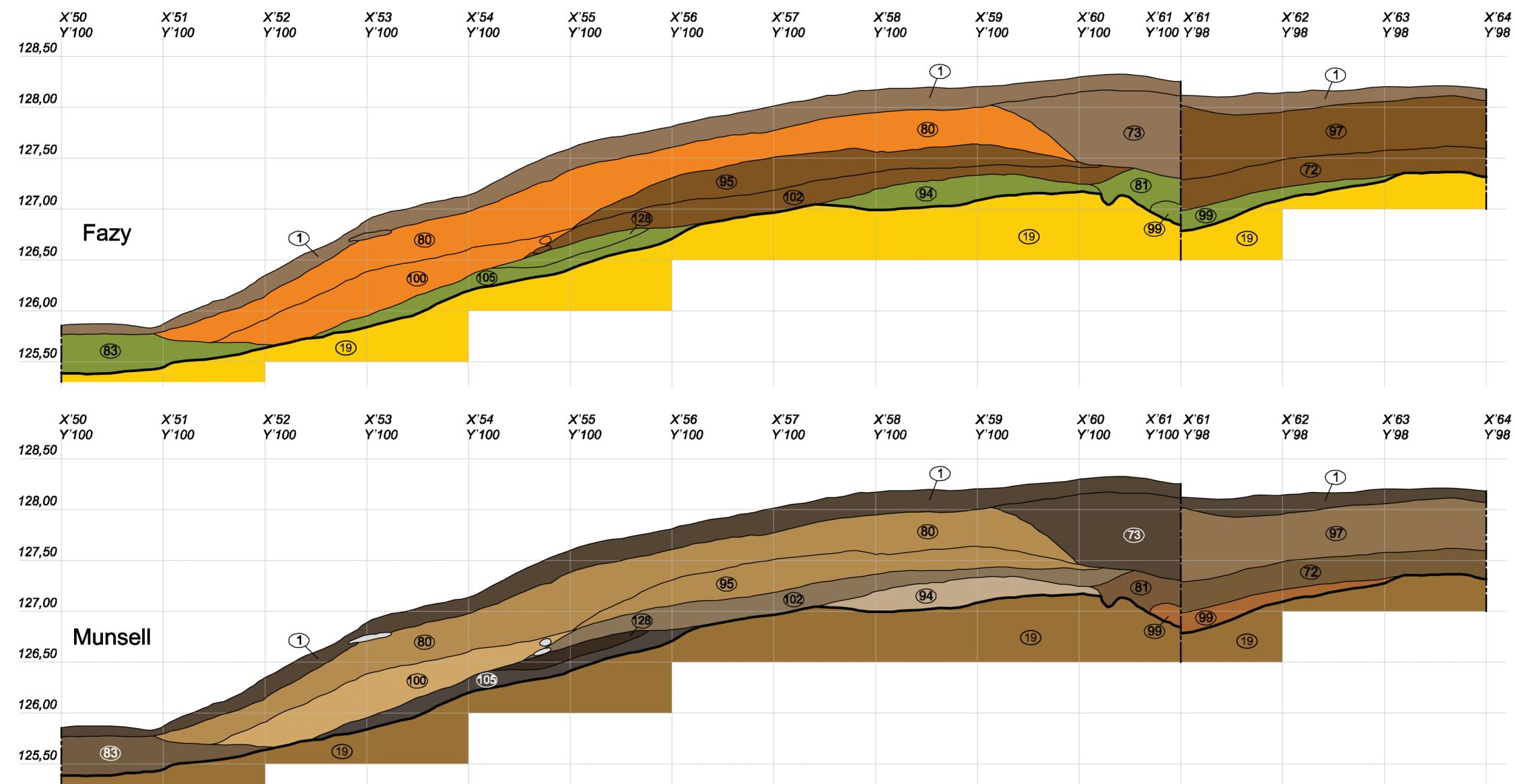
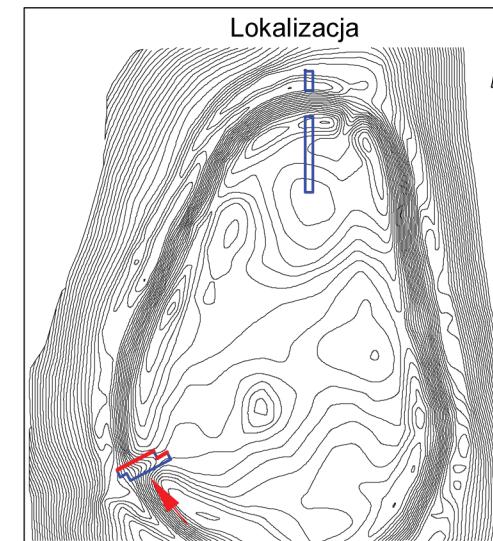

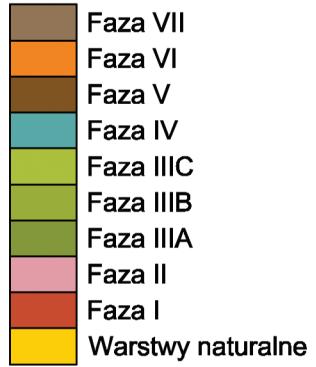
Ryc. 19. Janiki Wielkie, st. 2. Plan obiektów i nawarstwień z Fazy IIIA w wykopie 3 (oprac. K. Rabiega i R. Solecki)

Janiki Wielkie, st. 2
gm. Zalewo
— 1 m —

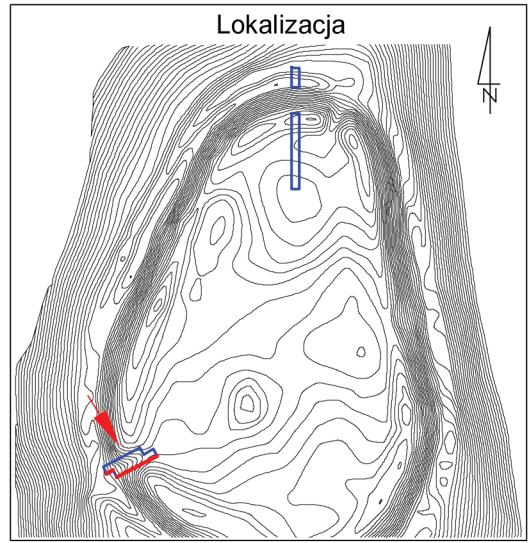
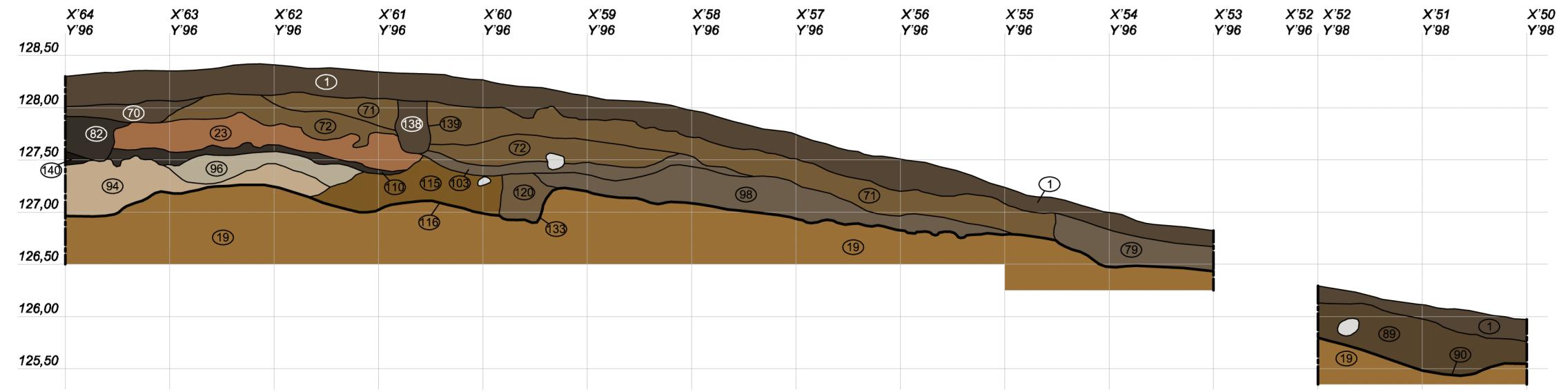
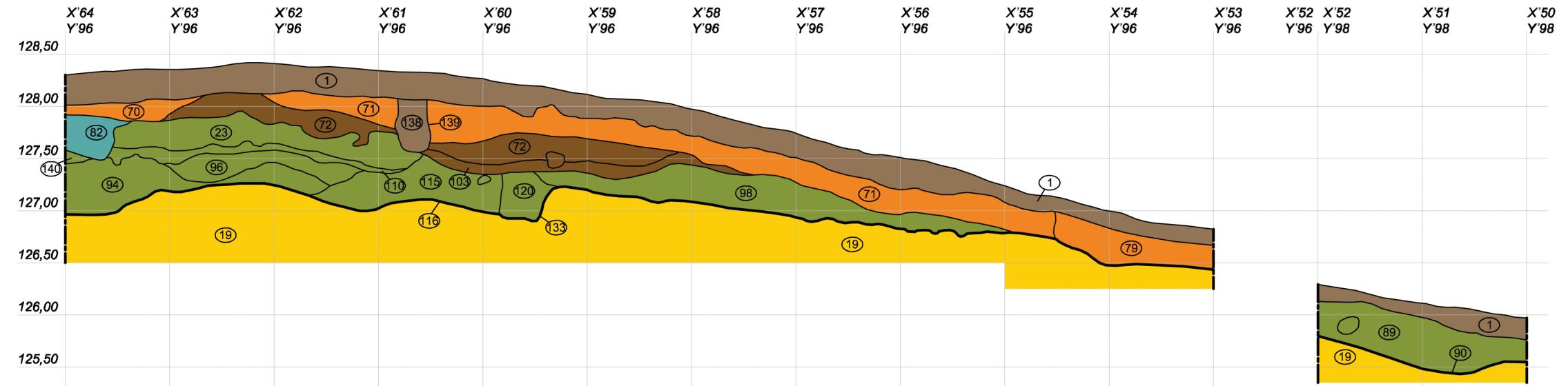
- Faza VII
- Faza VI
- Faza V
- Faza IV
- Faza IIIC
- Faza IIIB
- Faza IIIA
- Faza II
- Faza I
- Warstwy naturalne

Ryc. 20. Janiki Wielkie, st. 2. Ściana północna wykopu 3 (oprac. K. Rabiega i R. Solecki)

Janiki Wielkie, st. 2
 gm. Zalewo
 -1 m-

Ryc. 21. Janiki Wielkie, st. 2. Ściana południowa wykopu 3 (oprac. K. Rabiega i R. Solecki)

Tabela 1. Katalog warstw z opisem poszczególnych jednostek stratygraficznych grodziska w Janikach Wielkich, st. 2 (oprac. M. Rutyna, K. Rabiega i D. Wach)

Numer jednostki stratygraficznej	Numer obiektu	Numer wykopu	Położenie w obrębie stanowiska	Współrzędne siatki pomiarowych stanowiska	Opis jednostki stratygraficznej	Barwa (Munsell)	Pozycja stratygraficzna	
							Znajduje się pod	Znajduje się nad
1=4	-	1, 2, 3	Cały obszar grodziska	Wykop 1 i 2: X=466–498; Y=273–275. Wykop 3: X=50–64; Y=96–100	Warstwa podściółkowa; piaszczysta, sypka, niejednorodna; humus, miąższość do 20 cm	10YR 3/2	-	3, 5, 6, 7, 8, 9, 12, 20, 26, 28, 30, 70, 71, 72, 73, 74, 78, 79, 80, 83, 89, 90, 97, 138, 139
2	-	1	Majdan w N części grodziska	X=466–476,90; Y=273–275	Piaszczysta, twarda, jednorodna ziemia; warstwa niwelacyjna, miąższość do 20 cm	10YR 6/2	8, 13, 14	19
3	-	1	Szczyt wału wewnętrznego	X=485–486; Y=273–275	Kilka kamieni o średnicy od 10 do 20 cm; na szczytce wału	-	1	30
5	-	2	Szczyt iewnętrzny stoku wału zewnętrznego	X=495–498; Y=273–275	Jasna, zbita, twarda, ilasto-piaszczysta ziemia; strop warstwy pochylony ku S; miąższość do 50 cm	2,5Y 7/6	1, 6, 7	25, 48, 49
6	-	2	Szczyt iewnętrzny stoku wału zewnętrznego	X=495–498; Y=273–275	Skupisko kamieni o średnicy od 10 do 20 cm; kamienie nie tworzyły zwartego bruku	-	1	5
7	-	2	Południowy stok wału zewnętrznego	X=493–496,10; Y=273–275	Zbita, jednorodna ziemia ponad zagęszczeniem fosy; miąższość do 30 cm	2,5Y 2/2	1	5, 11, 15, 18, 43, 44, 45
8	-	1	Zagęszczenie przywałowe w N części grodziska	X=480–484; Y=273–275	Ilasta, jednorodna warstwa; powierzchnia stropu łagodnie zagęszciona; pojedyncze kamienie w stropie; miąższość do 20 cm	2,5Y 6/4	26, 1	2, 14
9	10	1	Majdan w N części grodziska	X=471,50–472,80; Y=273,65–274,90	Gliniasta ziemia; wypełnisko obiektu 10; w stropie pojedyncze kamienie; widoczne granice; strop poziomy; miąższość do 20 cm	10YR 5/2	1	10
10	10	1	Majdan w N części grodziska	X=471,50–472,80; Y=273,65–274,90	Obiekt z wypełniskiem 9; widoczny z poziomu warstwy 2; w planie kształt nieregularny (wydłużony na SW); składa się z trzech zaokrąglonych części połączonych ze sobą, główna część niemal okrągła	-	9	19
11	16	2	Fosa w N części grodziska	X=494,20–494,40; Y=273–275	Rząd trzech dużych (i kilku małych) kamieni leżących w fosie 16; wypełnisko fosy; kamienie leżały w regularnych odstępach	-	7	15
12	13	1	Majdan w N części grodziska	X=466–467,20; Y=273–274	Wypełnisko obiektu 13; ilasto-piaszczysta, niejednorodna ziemia z drobnymi węglami drzewnymi (głównie w części E) oraz wtrętami polepy; granice lekko zatarte; miąższość do 35 cm	2,5Y 3/3	1	13
13	13	1	Majdan w N części grodziska	X=466–467,20; Y=273–274	Obiekt o długości 1,23 m i szerokości 1,2 m; kształt zbliżony prawdopodobnie do owalu (obiekt częściowo odsłonięty); płytka jama o łagodnych ścianach i nieregularnym płaskim dnie; miąższość do 35 cm	-	12	2
14	-	1	Szczyt iewnętrzny stoku wału zewnętrznego	X=475,20–483,80; Y=273–275	Warstwa piaszczysto-gliniastej ziemi z drobnymi fragmentami polepy oraz węglami drzewnymi; miąższość do 30 cm	10YR 5/5	8	32, 33, 35, 24, 30, 51
15	16	2	Fosa w N części grodziska	X=494–494,95; Y=273–275	Gliniasta, niejednorodna ziemia; wypełnisko fosy 16; pas ok. 50–70 cm wzdłuż linii fosy; z jej stropu widocznych było kilka dużych kamieni w równomiernych odstępach; miąższość do 20 cm	2,5Y 3/2	7, 11	17, 44, 45
16	16	2	Fosa w N części grodziska	X=493–495; Y=273–275	Fosa zewnętrzna grodziska	-	34, 66	19
17	16	2	Fosa w N części grodziska	X=493–495,08; Y=273–275	Wypełnisko fosy 16; gliniasta, tłusta, niejednorodna ziemia z licznymi węgielkami; w jej stropie przy ścianie W (od N) tkwiły duże kamienie; miąższość do 25 cm	2,5Y 5/2	15, 18, 43, 44, 45	34, 46, 48, 50
18	16	2	Fosa w N części grodziska	X=493,20–493,90; Y=273–275	Wypełnisko fosy 16; od strony wewnętrznej stoku fosy; gliniasta przemieszana, niejednorodna ziemia; miąższość do 20 cm	7,5YR 5/2	7, 43, 44	17

Tabela 1. Ciąg dalszy

Numer jednostki stratygraficznej	Numer obiektu	Numer wykopu	Położenie w obrębie stanowiska	Współrzędne siatki pomiarowych stanowiska	Opis jednostki stratygraficznej	Barwa (Munsell)	Pozycja stratygraficzna	
							Znajduje się pod	Znajduje się nad
19=93	-	1, 2, 3	Cały obszar stanowiska	Wykop 1 i 2: X=466–498; Y=273–275. Wykop 3: X'=50–64; Y'=96–100	Jednorodna, twarda glina; calec	10YR 7/8	2, 10, 14, 16, 27, 38a, 53, 56, 72, 75, 79, 82, 83, 86, 87, 88, 90, 94, 98, 99, 100, 101, 102, 105, 114, 116, 118, 119, 122, 125, 127, 133, 136, 137, 141, 143	-
20	21	1	Majdan w N części grodziska	X=466–466,50; Y=274,20–275	Wypełnisko obiektu 21; przy S profili; w planie kształt zbliżony do półkola; piaszczysto-ilasta, niejednorodna ziemia z drobnymi węgielkami; miąższość do 30 cm	10YR 5/3	1	68
21	21	1	Majdan w N części grodziska	X=466–466,50; Y=274,20–275	Obiekt z wypełniskiem 21; przy S profili (narożnik SE)	-	68	19
22	-	1	Szczyt wału wewnętrznego	X=483–483,20; Y=273,80–274,65	Fragment spalonej belki; kierunek W–E; przekrój ok. 10 cm; dobrze zachowana, ale bardzo krucha	10YR 2/1	30	24
23=92	-	1, 3	Szczyt wału wewnętrznego	Wykop 1: X=480,4–486; Y=273–275. Wykop 3: X'=60,60–63,60; Y'=96–96,30	Jednorodna warstwa pyłu i grudek polepy; warstwa przepalonej ściany; destrukt konstrukcji wału; miąższość do 40 cm	5YR 5/6	24, 51, 70, 72, 82, 103, 139	38, 40, 41, 42, 52, 54, 110, 115
24	-	1	Południowy stok wału wewnętrznego	X=480,90–486; Y=273–275	Warstwa ziemno-polepowego, przepalonego rumoszu; tuż na S od szczytu wału; przepalone kamienie; strop warstwy opada ku S; miąższość do 40 cm	10YR 4/6	14, 22, 30	23
25=31	-	2	Szczyt wału zewnętrznego	X=495,20–498; Y=273–275	Warstwa zbitej, twardej, niejednorodnej piaszczysto-ilastej ziemi z białymi wtrętami; miąższość do 40 cm	2,5Y 6/2	5	19, 33
26	-	1	Zagłębienie przywałowe	X=475–478,60; Y=273–275	Piaszczysto-ilasta, niejednorodna ziemia z drobnymi fragmentami polepy i węgielków drzewnych; na stropie przy SW krawędzi wypełniska leżały kamienie; miąższość do 30 cm	10YR 3/4	1	8, 63
27	27	1	Zagłębienie przywałowe	X=475–480; Y=273,68–275	Zagłębienie u podnóża nasypu wału; widoczne przy E profili; w planie kształt owalny	-	32, 35, 64	19, 33
28	-	1	Stok wału wewnętrznego	X=485,30–486; Y=273–275	Pas ilastej ziemi na stoku wału; miąższość do 30 cm	10YR 4/6	1	29
29	-	1	Stok wału wewnętrznego	X=484,90–486; Y=273–275	Wąski pas spalenizny i przepałonych polep; wyznaczający granicę między nasypem ilasto-piaszczystym wału, a warstwą zniszczeniową (rumosz przepałonych polep 24); miąższość do 10 cm	10YR 3/3	28	30
30	-	1	Szczyt wału wewnętrznego	X=482,50–486; Y=273–275	Jałowa, ilasto-piaszczysta warstwa nasypu wału (szczytowa partia); miąższość do 95 cm	10YR 5/2	1, 3, 14, 29	22, 23, 24
32	-	1	Zagłębienie przywałowe	X=477–478,90; Y=273–274	Zbita, piaszczysta ziemia z drobinami węgla drzewnego; miąższość do 5 cm	10YR 4/6	14, 35	27, 19
33	-	1	Podnóże wału i częściowo zagłębienie przywałowe	X=479,80–482; Y=273–275	Jasna, twarda warstwa jednorodnego piasku; miąższość do 20 cm	10YR 7/6	39, 14, 51	61, 62, 38a
34	16	2	Fosa w N części grodziska	X=493,12–495; Y=273–274	Tłusta, niejednorodna glina w obszarze zagłębienia fosy; miąższość do 35 cm	7,5YR 4/3	17, 47, 50	16, 66, 67
35	-	1	Zagłębienie przywałowe	X=478,80–480; Y=273–274,20	Ślady paleniska lub rozrzuconych przepałonych bierwion. Cienka warstwa (2–3 cm) z drobnymi fragmentami węgli drzewnych	10YR 3/3	14	19, 32
36	37	1	Wał wewnętrzny	X=483,75–483,80; Y=273,05–273,10	Wypełnisko obiektu 37; w planie kształt zbliżony do ovalu; piaszczysta, sypka, jednorodna ziemia; miąższość do 10 cm	10YR 3/2	38	37

Tabela 1. Ciąg dalszy

Numer jednostki stratygraficznej	Numer obiektu	Numer wykopu	Polożenie w obrębie stanowiska	Współrzędne siatki pomiarowych stanowiska	Opis jednostki stratygraficznej	Barwa (Munsell)	Pozycja stratygraficzna	
							Znajduje się pod	Znajduje się nad
37	37	1	Wał wewnętrzny	X=483,75–483,80; Y=273,05–273,10	Dołek posłupowy przy W profilu; przekrój U-kształtny	-	36	38a
38	-	1	Południowy stok wału wewnętrznego	X=481–485,20; Y=273–275	Drobnoziarnista, piaszczysto-ilasta ziemia; warstwa w obrębie nasypu wału, na S stoku wału; miąższość do 20 cm	2,5Y 8/2	23, 41, 58, 60	36, 38a
38a		1	Nasyp wału wewnętrznego	X=479,80–486; Y=273–275	Drobnoziarnista, piaszczysto-ilasta ziemia; warstwa w obrębie nasypu wału; miąższość do 50 cm	10YR 7/3	37, 38, 52	19, 53, 55, 57
39	-	1	Podnóże wału wewnętrznego	X=480,60–482; Y=273–275	Płytkie rynnowate zagłębie (wypełnisko 40=65) w dolnych partiach wału wczesnośredniowiecznego; biegło równolegle do linii wału; szer. 1 m, gł. do 0,25 m	-	40, 65, 51	33
40=65	39	1	Podnóże wału wewnętrznego	X=480,50–482,30; Y=273–275	Piaszczysta, sypka warstwa spalenizny z drobnymi fragmentami węgli drzewnych; miąższość do 8 cm	2,5Y 8/8	23, 42, 51	39, 58, 59, 60, 61
41	-	1	Szczyt wału wewnętrznego	X=483,30–484,50; Y=273,86–274,30	Bierwiona ewentualnego ramienia spalonej konstrukcji	10 YR 3/2	23	38
42	-	1	Stok wału wewnętrznego	X=480,80–481,40; Y=273–273,20	Obszar spalenizny z widocznymi fragmentami spalonego bierwiona	10 YR 3/2	23	40
43	-	2	Fosa w N części grodziska	X=493–493,60; Y=273–275	Twarda, niejednorodna glina; w SW części wykopu; miąższość do 20 cm	7,5YR 5/1	7	17, 18
44	16	2	Fosa w N części grodziska	X=493,70–494,30; Y=273–273,50	Twarda, niejednorodna glina z drobnymi wkrętami węgielków; jedno z wypełnisk fosy 16; miąższość do 20 cm	10YR 6/2	7, 15	17, 18
45	16	2	Fosa w N części grodziska	X=494,70–495,10; 273–273,80	Twarda, niejednorodna soczewka gliny; jedno z wypełnisk fosy 16; miąższość do 20 cm	10YR 6/3	7, 15	17
46	16	2	Fosa w N części grodziska	X=493,90–494,80; 273–273,40	Piaszczysto-gliniasta soczewka; jedno z wypełnisk fosy 16; miąższość do 5 cm	10YR 6/2	17	50
47	16	2	Fosa w N części grodziska	X=494,40–494,70; Y=273–273,33	Piaszczysto-gliniasta soczewka; jedno z wypełnisk fosy 16; miąższość do 5 cm	10YR 5/3	50	34
48	69	2	Fosa w N części grodziska	X=494,92–495,20; Y=273–273,23	Twarda, niejednorodna glina; warstwa widoczna w W profilu wykopu; wypełnisko obiektu 69; miąższość do 38 cm	2,5Y 4/3	5, 17	49, 69
49	69	2	Fosa w N części grodziska	X=495,20–495,22; Y=273–273,27	Twarda, niejednorodna glina; warstwa widoczna w W profilu wykopu; wypełnisko obiektu 69; miąższość do 4 cm	2,5Y 4/3	5, 48	69
50	16	2	Fosa w N części grodziska	X=493,60–494,90; Y=273–275	Twarda, jednoroda glina; jedno z wypełnisk fosy 16; miąższość do 25 cm	10YR 6/6	17, 46	34, 47
51	-	1	Podnóże wału wewnętrznego	X=480,60–480,94; Y=273–273,75	Piaszczysto-gliniasta soczewka; widoczna w W ścianie wykopu; miąższość do 14 cm	7,5YR 5/2	14	23, 33, 40
52	-	1	Wał wewnętrzny	X=485,10–486; Y=273–275	Warstwa w nasypie wału; twarda, jednorodna glina; miąższość do 12 cm	10YR 4/6	23, 54	38a
53	-	1	Podnóże wału wewnętrznego	X=482,40–486; Y=273–273,90	Warstwa u podnóża wału; twarda, jednorodna glina; miąższość do 40 cm	10YR 7/8	38a	19
54	-	1	Wał wewnętrzny	X=485,30–486; Y=273,10–275	Warstwa w nasypie wału; twarda, jednorodna glina; miąższość do 20 cm	10YR 5/6	23	52
55	-	1	Wał wewnętrzny	X=483,75–485,20; Y=274,22–275	Twarda, jednorodna soczewka gliny; w nasypie wału; miąższość do 20 cm	10YR 7/6	38a	56, 57
56	-	1	Wał wewnętrzny	X=483,94–484,88; Y=274,34–275	Twarda, jednorodna soczewka gliny; nasyp wału; miąższość do 20 cm	10YR 7/4	55, 57	19
57	-	1	Wał wewnętrzny	X=484,64–485,68; Y=274,16–275	Twarda, jednorodna soczewka gliny; nasyp wału; miąższość do 36 cm	10YR 8/6	38a, 55	56, 19
58	-	1	Wał wewnętrzny	X=482,40–483; Y=274,10–275	Piaszczysto-gliniasta warstwa; widoczna w E ścianie wykopu; nasyp wału; miąższość do 10 cm	10YR 7/4	40	38
59	-	1	Wał wewnętrzny	X=481,20–482,40; Y=274,05–275	Piaszczysto-gliniasta warstwa; widoczna w E ścianie wykopu; nasyp wału; miąższość do 8 cm	10YR 5/8	40	60
60	-	1	Wał wewnętrzny	X=480,20–482,40; Y=273,75–275	Piaszczysto-gliniasta warstwa; widoczna w E ścianie wykopu; nasyp wału; miąższość do 10 cm	10YR 6/6	40, 59, 61	19, 38
61	-	1	Podnóże wału wewnętrznego	X=480,10–480,85; Y=273,62–275	Twarda, jednorodna soczewka gliny; widoczna w E ścianie wykopu; miąższość do 14 cm	10YR 6/8	33, 40	60, 62

Tabela 1. Ciąg dalszy

Numer jednostki stratygraficznej	Numer obiektu	Numer wykopu	Położenie w obrębie stanowiska	Współrzędne siatki pomiarowych stanowiska	Opis jednostki stratygraficznej	Barwa (Munsell)	Pozycja stratygraficzna	
							Znajduje się pod	Znajduje się nad
62	-	1	Podnóże wału wewnętrznego	X=479,35–480,60; Y=273,59–275	Twarda, jednorodna soczewka gliny; widoczna w E ścianie wykopu; miąższość do 14 cm	10YR 6/8	33, 61	19
64	27	1	Zagłębienie przywałowe	X=475,44–479,34; Y=274–275	Dolne wypełnisko obiektu 27; twarda, jednorodna glina; miąższość do 15 cm	10YR 4/4	14	27
66	16	2	Fosa w N części grodziska	X=493,64–495,10; Y=273–275	Twarda, jednorodna glina; dolne wypełnisko fosy 16; miąższość do 22 cm	10YR 5/8	34, 67	16
67	16	2	Fosa w N części grodziska	X=493,70–494; Y=273–273,24	Twarda, jednorodna glina; soczewka ziemi widoczna w W ścianie wykopu; miąższość do 6 cm	10YR 6/8	34	66
68	21	1	Majdan w N części grodziska	X=466–466,10; Y=274,40–275	Dolne wypełnisko obiektu 21; twarda, niejednorodna glina; widoczna w SW narożniku wykopu; miąższość do 8 cm	10YR 4/6	20	21
69	69	2	Fosa w N części grodziska	X=494,92–495,24; Y=273–273,27	Dolek posłupowy (z wypełniskiem 48); widoczny w W ścianie wykopu; przekrój U-kształtny	-	48, 49	19
70	-	3	SW przejście bramne grodziska	X'=62,60–64; Y'=96–97,96	Piaszczysta ziemia z drobinami polepy; warstwa erozyjna; miąższość do 24 cm	10YR 3/2	1	71, 72, 82, 23, 97
71	-	3	SW przejście bramne grodziska	X'=54,20–62,18; Y'=96–98,20	Jednorodna ilasto-gliniasta ziemia; zsuw z zakończenia wału schodzący ku środkowemu korytarzu bramnego; miąższość do 30 cm	10YR 4/4	1, 70, 74, 76, 79, 139	19, 72, 98, 103
72	-	3	SW przejście bramne grodziska	X'=58,16–64; Y'=93,30–99,89	Piaszczysto-ilasta ziemia z drobinami węgli drzewnych i polepy; nasyp wału; miąższość do 25 cm	10YR 3/2	1, 70, 71, 73, 97, 139	19, 81, 82, 91, 23, 99, 103, 104
73	-	3	SW przejście bramne grodziska	X'=59,20–61; Y'=99,30–100	Piaszczysto-ilasta ziemia; ślad po norze zwierzęcej lub drzewie; miąższość do 78 cm	10YR 3/2	1	72, 74, 80, 81, 95, 97, 102
74	-	3	SW przejście bramne grodziska	X'=52,50–60,75; Y'=96,90–99,25	Depozyt przemieszanej, piaszczystej i piaszczysto-ilastej, miękkiej ziemi; o podłużnym kształcie; w dolnej partii występowały dość licznie drobiny polepy i węgli drzewnych; warstwa erozyjna; miąższość do 25 cm	10YR 4/2	1, 73	71, 73, 76, 77, 79, 80, 97
75	-	3	SW przejście bramne grodziska	X'=52–53,20; Y'=96,20–97,35	Jednorodna, piaszczysto-ilasta ziemia; warstwa użytkowa; miąższość do 22 cm	10YR 4/2	79, 90	19
76	-	3	SW przejście bramne grodziska	X'=58–61; Y'=97,30–98,65	Skupisko kamieni; o średniej wielkości 10–25 cm; rumosz erozyjny konstrukcji bramnej	-	74	71, 79
77	-	3	SW przejście bramne grodziska	X'=53,80–54,80; Y'=97,80–98,70	Skupisko kamieni w środkowej partii zbocza opadającego w stronę fosy; o średniej wielkości 10–15 cm; między kamieniami znajdował się żelazny grot włóczni	-	74	79
78	90	3	SW przejście bramne grodziska	X'=50,20–52,80; Y'=97,50–99,20	Skupisko kamieni w obiekcie 90; kamienie o wielkości 15–30 cm; rumosz ściany obiektu	-	1	89, 90
79	-	3	SW przejście bramne grodziska	X'=52–60,50; Y'=96–99	Piaszczysta i piaszczysto-ilasta ziemia; widoczna w planie jako neregularny pas; w jej miąższości znajdują się kamienie pasa 76 i 77; opadała w stronę fosy; warstwa erozyjna; miąższość do 30 cm	10YR 4/2	1, 74, 76, 77	19, 71, 75, 80, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 101, 135, 136
80	-	3	SW przejście bramne grodziska	X'=51–60; Y'=98–100	Ilasta, jednorodna ziemia; warstwa erozyjna (zsuw z wału); miąższość do 40 cm	10YR 6/6	1, 73, 74, 79	83, 84, 85, 86, 89, 90, 95, 100, 102
81=112	-	3	SW przejście bramne grodziska	X'=60,20–61; Y'=98,10–100	Niejednorodna, gliniasto-piaszczysta ziemia z dużą ilością drobnych grudek polepy oraz drobin węgli; pozostałość po przewróconej ścianie; miąższość do 40 cm	7,5YR 4/4	72, 73, 102	94, 99, 117, 118
82	-	3	SW przejście bramne grodziska	X'=63–64; Y'=96–97,80	Przepalone, ciemnej (miejscami czarnej) ziemia; pozostałość spalonych konstrukcji bramy i (lub) wału; miąższość do 30 cm	10YR 2/1	70, 72, 97	19, 23, 110, 111, 140, 141

Tabela 1. Ciąg dalszy

Numer jednostki stratygraficznej	Numer obiektu	Numer wykopu	Polożenie w obrębie stanowiska	Współrzędne siatkek pomiarowych stanowiska	Opis jednostki stratygraficznej	Barwa (Munsell)	Pozycja stratygraficzna	
							Znajduje się pod	Znajduje się nad
83	-	3	SW przejście bramne grodziska	X'=50–52; Y'=98,90–100	Jednorodna, piaszczysto-ilasta ziemia; warstwa użytkowa; miąższość do 38 cm	10YR 4/3	1, 80, 90, 100	19
84	-	3	SW przejście bramne grodziska	X'=55–58,60; Y'=99,15–99,60	Pozostałości spalonej belki drewnianej z ewentualnej zachodniej ściany bramy; forma pasa z zachowanymi reliktami węgli drzewnych; miąższość do 8 cm	10YR 2/1	80	95
85	86	3	SW przejście bramne grodziska	X'=53,10–60; Y'=96,90–98,10	Jednorodna, miękka, mulista ziemia; wypełnisko rowka 86; spływ po stoku; miąższość do 15 cm	10YR 4/1	79, 80	86
86	86	3	SW przejście bramne grodziska	X'=53,10–60; Y'=96,90–98,10	Obiekt w formie rowka; kształti i przebieg nieregularny; w przekroju rynnawaty i V-kształtny; biegący po stoku przez środek obszaru bramy w dół, w kierunku fosy; głębokość ok. 20 cm	-	79, 80, 85, 104	19, 87, 98, 101
87	101	3	SW przejście bramne grodziska	X'=52,20–55,40; Y'=96,20–98,70	Ślad rozłożonego i częściowo spalonego elementu drewnianego z dolnej części przestrzeni bramy; orientacja SW-NE; długość ok. 4 m; szerokość: ok. 25 cm; równoległy do krótszego śladu 88; miąższość do 8 cm	10YR 2/1	79, 86	19, 101
88	-	3	SW przejście bramne grodziska	X'=53,20–54,20; Y'=96,10–96,70	Ślad ewentualnego, rozłożonego i częściowo spalonego elementu drewnianego (z konstrukcją bramy lub wału) z przestrzeni dolnej części bramy; orientacja SW-NE; długość ok. 1 m; szerokość ok. 20 m; równoległy do podobnego, dłuższego śladu 87; miąższość do 5 cm	10YR 2/1	79	19
89	90	3	SW przejście bramne grodziska	X'=50–52,60; Y'=97–99,20	Jednorodna, dość miękka ziemia; element wypełniska obiektu 90 (leżąca nad i między kamieniami 78) z obszaru przejścia bramy w przestrzeń fosy; miąższość do 35 cm	10YR 3/3	1, 78, 79, 80	90
90	90	3	SW przejście bramne grodziska	X'=50–52,60; Y'=97–99,20	Obiekt z obszaru przejścia stoku bramy w obszar fosy; wypełniony jednorodną ziemią 89 i kamieniami 78; kształt w planie prawdopodobnie kwadratowy lub prostokątny (częściowo poza wykopem); granice wyznaczały linie układu kamieni; głębokość 35 cm	-	1, 78, 79, 80, 89	19, 75, 83
91	104	3	SW przejście bramne grodziska	X'=58,70–60,20; Y'=96,50–97,60	Jednorodna ziemia; warstwa spalenizny; strop przecięty był od zachodu przez rowek 86; miąższość do 10 cm	10YR 2/1	72	104
94	-	3	SW przejście bramne grodziska	X'=57,40–64; Y'=96–100	Drobnoziarnista piaszczysta ziemia; tworząca pionową ściankę pod rumoszem polepy 23, element konstrukcji bramy; miąższość do 50 cm	10YR 7/3	81, 96, 99, 102, 106, 110, 114, 116, 118, 127, 141	19, 134, 137
95	-	3	SW przejście bramne grodziska	X'=55–60; Y'=98–100	Ilasto-piaszczysta ziemia tworząca; nasyp wału; miąższość do 30 cm	10YR 6/6	73, 80, 84	102
96	-	3	SW przejście bramne grodziska	X'=61–63,30; Y'=96–96,30	Ilasta ziemia tworząca pionową ściankę (razem z nasypem 94 i rumoszem polepowym 23), stanowiącą granicę wału (lub jego destruktów) i przestrzeni korytarza bramnego; miąższość do 25 cm	2,5Y 7/2	110, 116	94
97	-	3	SW przejście bramne grodziska	X'=60,50–64; Y'=97,20–99,70	Ilasta, dość jednorodna ziemia; nasyp wału; miąższość do 70 cm	2,5Y 7/6	1, 70, 73, 74	72, 82
98	-	3	SW przejście bramne grodziska	X'=55–59,30; Y'=96–97,90	Piaszczysta i piaszczysto-ilasta ziemia; poziom użytkowy funkcjonowania bramy; miąższość do 30 cm	10YR 4/2	71, 86, 103	19, 119, 120, 125, 126, 127, 133
99=108=109	-	3	SW przejście bramne grodziska	X'=59–63,20; Y'=97,20–100	Warstwa ilastej, przepalonej ziemi i polepy w postaci grudek i drobin; pozostałość po przewróconej ścianie; miąższość do 20 cm	5YR 5/8	72, 81, 106, 119	19, 94

Tabela 1. Ciąg dalszy

Numer jednostki stratygraficznej	Numer obiektu	Numer wykopu	Położenie w obrębie stanowiska	Współrzędne siatki pomiarowych stanowiska	Opis jednostki stratygraficznej	Barwa (Munsell)	Pozycja stratygraficzna	
							Znajduje się pod	Znajduje się nad
100=129	-	3	SW przejście bramne grodziska	X'=51,50–55; Y'=97,70–100	Przemieszana, piaszczysto-ilasta ziemia z wtrętami węgli i popiołu; warstwa erozyjna (zsuwisko z wału); miąższość do 35 cm	10YR 7/6	80	19, 83, 102, 105, 128
101	101	3	SW przejście bramne grodziska	X'=52,20–55,40; Y'=96,20–98,70	Rynnowate zagłębienia biegające ukośnie przez dolną część korytarza bramnego; negatyw elementu konstrukcyjnego; głębokość 8 cm	-	79, 86, 87	19, 105
102	-	3	SW przejście bramne grodziska	X'=54,50–60,50; Y'=97,89–100	Niejednorodna, przemieszana, ilasta i piaszczysto-ilasta ziemia; nasyp wału; miąższość do 25 cm	10YR 5/3	73, 80, 95, 100	19, 81, 94, 105, 106, 107, 128
103	-	3	SW przejście bramne grodziska	X'=57,50–60,60; Y'=96–97,50	Niejednorodna, piaszczysta i piaszczysto-ilasta ziemia z małą ilością drobin polepy i węgli drzewnych; nasyp wału; miąższość do 15 cm	10YR 4/2	71, 72, 104, 139	23, 98, 115, 120, 133
104	104	3	SW przejście bramne grodziska	X'=58,70–60,20; Y'=96,50–97,60	Obiekt o kształcie neregularnym, zbliżonym do prostokąta; negatyw ewentualnej skrzyni (wypełnisko 91); głębokość ok. 10 cm	-	72, 91	103
105=132	-	3	SW przejście bramne grodziska	X'=52,50–56,30; Y'=97,60–100	Ciemna, piaszczysto-ilasta ziemia; z wtrętami węgli oraz małej ilości polepy; poziom użytkowy; miąższość do 15 cm	10YR 3/1	100, 101, 102, 128	19
106	-	3	SW przejście bramne grodziska	X'=59,20–60,25; Y'=98,60–99,20	Depozyt ilastej ziemi; o neregularnym kształcie; z kilkoma kamieniami w stropie; miąższość do 5 cm	10YR 6/4	102	94, 99
107	-	3	SW przejście bramne grodziska	X'=55,50–56,80; Y'=98,50–99,50	Depozyt warstwy spalenizny; o kształcie w przybliżeniu prostokątnym, relikty konstrukcji przybramnej; miąższość do 10 cm	10YR 4/4	102	128
110	-	3	SW przejście bramne grodziska	X'=60,70–63,95; Y'=96–96,20	Warstwa spalenizny i spalonej ziemi pod rumoszem polepy 23; w niej znajdowały się spalone belki ściany; miąższość do 10 cm	10YR 3/1	82, 23, 111	94, 96, 115, 116
111	-	3	SW przejście bramne grodziska	X'=63,60–63,95; Y'=96–96,25	Spalone belki ze ściany konstrukcji bramnej; znajdujące się przy warstwie 110; miąższość do 10 cm	10YR 3/1	82	110
113	114	3	SW przejście bramne grodziska	X'=59–59,50; Y'=99–99,70	Piaszczysta ziemia; wypełnisko dołka posłupowego; miąższość do 35 cm	10YR 4/2	102	114
114	114	3	SW przejście bramne grodziska	X'=59–59,50; Y'=99–99,70	Owalny obiekt; wymiary 70 x 50 cm; na dnie kamień o średnicy 40 cm; dołek posłupowy; głębokość 35 cm	-	113	19, 94, 134, 137
115	116	3	SW przejście bramne grodziska	X'=59,50–64; Y'=96–97	Piaszczysta ziemia; wypełnisko rowka 166, znajdującego się wzdułż ściany 23; miąższość do 60 cm	10YR 4/6	23, 103, 110, 133	116
116	116	3	SW przejście bramne grodziska	X'=59,50–64; Y'=96–97	Rynnowany obiekt, podłużny; o regularnej szerokości ok. 40 cm; przy zachodniej stronie ściany 23; granica wjazdu bramnego; głębokość 60 cm	-	103, 110, 115, 133	19, 94, 96
117=123	118	3	SW przejście bramne grodziska	X'=60,40–60,80; Y'=97,65–98	Piaszczysta ziemia z dużą ilością polep i kamieni na dnie; wypełnisko dołka posłupowego; miąższość do 17 cm	7,5YR 4/4	81	118
118=124	118	3	SW przejście bramne grodziska	X'=60,40–60,80; Y'=97,65–98	Okrągły obiekt; wymiary 40 x 35 cm; dół posłupowy; U-kształtny; głębokość 17 cm	-	81, 117	19, 94
119	-	3	SW przejście bramne grodziska	X'=58,40–60,10; Y'=96,50–97,50	Depozyt piaszczystej ziemia z węgielkami; o owalnym kształcie; miąższość do 8 cm	2,5YR 2,5/1	98, 103	19, 99, 120, 125
120	133	3	SW przejście bramne grodziska	X'=59,10–59,85; Y'=96–96,80	Piaszczysta ziemia z drobinami polepy; wypełnisko obiektu 133 (dół posłupowy); miąższość do 55 cm	10YR 4/3	98, 103, 119	133
121=130	122	3	SW przejście bramne grodziska	X'=56,28–56,44; Y'=98,97–99,14	Piaszczysta ziemia; wypełnisko dołka posłupowego 122; miąższość do 15 cm	10YR 4/1	102	122

Tabela 1. Ciąg dalszy

Numer jednostki stratygraficznej	Numer obiektu	Numer wykopu	Polożenie w obrębie stanowiska	Współrzędne siatkek pomiarowych stanowiska	Opis jednostki stratygraficznej	Barwa (Munsell)	Pozycja stratygraficzna	
							Znajduje się pod	Znajduje się nad
122=131	122	3	SW przejście bramne grodziska	X'=56,28–56,44; Y'=98,97–99,14	Okrągły obiekt; dół posłupowy; wymiary 30 x 20 cm; U-kształtny; głębokość 15 cm	-	102, 121	19
125	-	3	SW przejście bramne grodziska	X'=58–60,40; Y'=97–98,60	Depozyt piaszczystej przopalnej ziemi; w środkowej partii przejazdu bramnego; składająca się z dosyć regularnych pasów, które mogą stanowić pozostałość rozłożonego drewna (brama?); miąższość do 8 cm	7,5YR 4/1	98, 119	19
126	-	3	SW przejście bramne grodziska	X'=60,20–60,68; Y'=96,36–96,77	Warstwa spalenizny z węglami; o regularnym, kwadratowym kształcie, niejednorodne jasne, piaszczyste wręty (popiół?); pozostałość konstrukcji bramy; miąższość do 10 cm	7,5YR 5/1	98	127
127	-	3	SW przejście bramne grodziska	X'=59–61,10; Y'=96,10–97,10	Jendordona, ilasta ziemia; podłużny kształt szerokości ok. 40 cm; pozostałość konstrukcji bramy; miąższość do 15 cm	2,5YR 5/1	98, 126, 133	19, 94
128	-	3	SW przejście bramne grodziska	X'=53,80–55,80; Y'=99,50–100	Warstwa spalenizny; z dużą ilością węgli oraz polepy; pozostałość konstrukcji przybramnej; miąższość do 15 cm	10YR 3/3	100, 102, 107	105
133	133	3	SW przejście bramne grodziska	X'=59,10–59,85; Y'=96–96,80	Obiekt z wypełniskiem 120; dolek posłupowy, od strony wschodniej o rozszerzonych granicach w formie prostokątu; głębokość 55 cm	-	98, 103, 120	19, 115, 116, 127
134	137	3	SW przejście bramne grodziska	X'=58,20–59,50; Y'=98,15–99,40	Ilasta ziemia z drobnymi węglami; wypełnisko jamy 137; miąższość do 25 cm	7,5YR 6/2	94, 114	137
135	136	3	SW przejście bramne grodziska	X'=55,40–54,20; Y'=96,64–97,40	Ilasta warstwa z drobnymi węglami; wypełnisko jamy 136; miąższość do 40 cm	7,5YR 6/2	79	136
136	136	3	SW przejście bramne grodziska	X'=55,40–54,20; Y'=96,64–97,40	Owalny obiekt z wypełniskiem 135; średnica ok. 80 cm; jama zasobowa; głębokość 40 cm	-	79, 135	19
137	137	3	SW przejście bramne grodziska	X'=58,20–59,50; Y'=98,15–99,40	Owalny obiekt z wypełniskiem 134; znajdujący się w przejściu bramy przy dole posłupowym 114; wymiary 95 x 80 cm; jama gospodarcza; głębokość 25 cm	-	94, 114, 134	19
138	139	3	SW przejście bramne grodziska	X'=60,40–60,76; Y'=96–96,20	Zbita ilasta ziemia; wypełnisko obiektu 139; widoczna w E profilu; miąższość do 45 cm	7,5YR 4/2	1	139
139	139	3	SW przejście bramne grodziska	X'=60,40–60,76; Y'=96–96,20	Obiekt z wypełniskiem 138; widoczny w E profilu; prawdopodobnie ślad po norze zwierzęcej; głębokość 45 cm	-	1, 138	71, 72, 23, 103
140	141	3	SW przejście bramne grodziska	X'=63,50–64; Y'=96–97,70	Wypełnisko obiektu 141; widoczne w N profilu; tłusta organiczna ziemia z dużą ilością fragmentów węgli; miąższość do 120 cm	10YR 2/1	82	141
141	141	3	SW przejście bramne grodziska	X'=63,50–64; Y'=96–97,70	Obiekt z wypełniskiem 140; duży dół posłupowy o średnicy ok. 50 cm na dnie, rozszerzający się do ok. 150 cm w stropie; głębokość ok. 120 cm	-	82, 140	19, 94, 142, 143
142	143	3	SW przejście bramne grodziska	X'=63,80–64; Y'=97–97,44	Wypełnisko dołu posłupowego 143; piaszczysta warstwa; miąższość do 35 cm	7,5YR 3/3	141	143
143	143	3	SW przejście bramne grodziska	X'=63,80–64; Y'=97–97,44	Obiekt widoczny w N profilu, mały dół posłupowy o przekroju okrągłym; U-kształtny; głębokość 35 cm	-	141, 142	19

posłupowymi natrafiono na szarą warstwę 125, charakteryzującą się dosyć regularną strukturą pasów i prostokątnym kształtem, co może wskazywać na pozostałość drewnianej bramy przy przejściu Bramnym. Nad tą jednostką znajdowała się ovalna warstwa czarnej ziemi z węgielkami 119, która przykrywała też częściowo obiekt 133. Poniżej na stoku zadokumentowano dół posłupowy 122=131 wypełniony piaszczystą brunatną ziemią 121=130.

Poziom użytkowy Fazy III w odniesieniu do funkcjonowania bramy stanowiła szara piaszczysta i piaszczysto-ilasta ziemia 98 oraz ciemna warstwa piaszczysto-ilastej ziemi 105=132. Nad nią odkryto warstwę spalenizny, czarno-brązową ziemię z dużą ilością węgli oraz polepy 128, która jest pozostałością konstrukcji przybramnej. Nad tą warstwą rysowały się ślady spalenizn 107 o prostokątnym kształcie granic. Obok, w dolnej części przestrzeni bramy SW grodziska odkryto ślad rozłożonego i częściowo spalonego elementu drewnianego 87 (rynnowane zagłębienie 101) o orientacji SW-NE, długości ok. 4 m i szerokości ok. 25 cm. Równolegle do niego zarysował się krótszy ślad ewentualnego, rozłożonego i częściowo spalonego elementu drewnianego 88 (z konstrukcją bramy lub wału) o długości ok. 1 m i szerokości ok. 20 cm.

W najniższej części stoku korytarza bramnego (W3) zalegała warstwa jednorodnej, piaszczysto-ilastej ziemi 83 oraz szaro-brązowej 75. W ich obrębie leżał obiekt 90 z wypełniskiem 89 i kamieniami 78. Obiekt ten miał prawdopodobnie kwadratowy lub prostokątny w planie kształt (częściowo poza wykopem), a jego granice wyznaczały linie układu kamieni.

Faza IIIB

W procesie naturalnego narastania gleby dno fosy z Fazy IIIA zostało przykryte twardym, ilastym piaskiem 5 oraz twardą, jednorodną gliną 50. Na warstwie 5 zalegały luźne kamienie 6, które prawdopodobnie stanowią pozostałość pewnego rodzaju umocnienia wału zewnętrznego.

Faza IIIC

Po jakimś czasie oczyszczono fosę (W2). Powstał wówczas kolejny poziom użytkowy, reprezentowany przez gliniasty piasek 46; niejednorodny, z drobnymi fragmentami węgli drzewnych gliniasty piasek 17 oraz niejednorodną glinę 45.

Prawdopodobnie w tym okresie powstały trzy jamy na majdanie grodziska (W1). Nieregularny obiekt 13, o wymiarach 1 x 1,2 m i około 35 cm głębokości, odkryto w południowo-zachodnim narożniku wykopu. W wypełnisku jamy zalegał niejednorodny, ilasty piasek z fragmentami węgielków drzewnych 12.

Półkolista jama 21, o wymiarach 50 x 80 cm i 30 cm głębokości, znajdowała się w południowo-wschodnim narożniku. Jej wypełnisko tworzyła niejednorodna glina 68 oraz ilasty piasek z węgielkami drzewnymi 20. Obiekt 10, o wymiarach 0,8 x 1,25 m i głębokości 0,2 m, w planie miał kształt nieregularny (składał się z trzech zaokrąglonych połączonych ze sobą części). Jego wypełniskiem była jednorodna glina 9.

Faza IV - opuszczenie grodziska

Do tego horyzontu należą jednostki powstałe w wyniku erozji wału wczesnośredniowiecznego grodziska. Na SW wale grodziska (W3) zadokumentowano warstwę przepalonej, ciemnej ziemi 82, która mogła powstać w wyniku erozji konstrukcji bramy i (lub) wału. Warstwa ta zalegała przy przewróconej ścianie 23=92. Ponadto powstała wówczas warstwa spływu w formie rowka nieregularnego kształtu i przebiegu 86. Rowek był w przekroju rynnawy, V-kształtny i biegł przez środek obszaru bramy, w dół w kierunku fosy gdzie zanikał. Wypełnisko rowka składało się z jednorodnej, miękkiej mulistej ziemi 85.

Faza V - użytkowanie grodu w XI-XIII wieku

Faza ta związana jest z użytkowaniem grodziska w XI-XIII w. Nadsypano wał (W1), a po jego wewnętrznej stronie (od strony majdanu) wykopano zagłębienie przywałowe 27 (W1). Na wale zidentyfikowano warstwę jednorodnego ilastego piasku 30, na którym zalegało skupisko kamieni 3. Powyżej występowała warstwa niejednorodnego piasku z węgielkami drzewnymi i polepą 29 oraz pas ilastej ziemi 28. Poziom użytkowy w zagłębieniu przywałowym tworzył piasek z drobnymi fragmentami węgli drzewnych 35 (w części zachodniej) oraz twarda glina 64 (w części wschodniej), a także zbita, piaszczysta ziemia z drobinami węgla drzewnego 32.

W fosie (W2) powstał poziom użytkowy reprezentowany przez niejednorodny, gliniasty piasek 18, niejednorodną glinę z węgielkami drzewnymi 44 oraz warstwę niejednorodnego, gliniastego piasku 15, w której stropie zalegały luźne kamienie 11.

Wówczas nadsypano wał także od strony bramy SW grodziska (W3). Nad warstwami użytkowymi z wczesnego średniowiecza usypano warstwę niejednorodnej piaszczysto-ilastej ziemi z drobinami polepy i węgli drzewnych 103. W warstwę tę zagłębiony był nieregularnie prostokątny obiekt 104 z wypełniskiem czarnej, przepalonej ziemi 91. Był może być to odcisk po drewnianej skrzyni. Ponadto nad rumoszem polepowym znajdowała się piaszczysto-ilasta warstwa z drobinami węgla drzewnego i pomarańczowych grudek polepy 72. Kolejnymi warstwami nasypu

wału z fazy V były następujące warstwy (widoczne w zachodnim profilu): niejednorodna przemieszana, szara i szaro-brązowa ziemia ilasta i piaszczysto-ilasta 102; jasna, ilasto-piaszczysta ziemia 95; a także dość jednorodna, ilasta jasna ziemia 97. Ponadto, na warstwie 95 zadokumentowano ślady spalonej belki 84.

Faza VI - opuszczenie grodziska

Po opuszczeniu grodziska, zapewne w XIV w., jego wały uległy daleko idącej erozji i spłynęły w kierunku majdanu oraz fosy. W wykopie 1 w zagłębiu przywałowym zaobserwowano niejednorodny, ilasty piasek z węgielkami drzewnymi i polepą 26. Na stoku wału i w zagłębiu przywałowym była to warstwa jednorodnego, ilastego piasku 8 oraz leżący niżej gliniasty piasek z węgielkami drzewnymi 14. W fosie (W2) horyzont ten reprezentuje twarda, niejednorodna glina 43 oraz jednorodny piasek 7.

W wykopie 3 (SW wał grodziska) zadokumentowano następujące warstwy erozyjne pochodzące z Fazy VI: opadająca w kierunku majdanu warstwa szaro-brązowa z fragmentami węgli i polepą 70; znajdująca się na południowym stoku wału warstwa jasnej, jednorodnej ziemi ilasto-gliniastej 71; bardzo jasna, jednorodnie przemieszana ziemia piaszczysto-ilasta 100=129 oraz jednorodna, ilasta jasna ziemia 80.

Ponadto w na stoku korytarza bramnego w wyniku erozji i warunków atmosferycznych powstały warstwy spływu. Na stropie warstwy 80 zadokumentowano piaszczystą i piaszczysto-ilastą ziemię 79, widoczną w planie jako nieregularny pas między jasnymi, ilastymi warstwami 71 i 80. W jej miejscowości znajdowały się skupiska kamieni: skupisko 76, rysujące się na północnej krawędzi zbocza wału; a także skupisko 77, widoczne w środkowej partii zbocza opadającego w stronę fosy, w którym odkryto grot włóczni (ryc. 22). Jednostki te pokrywały depozyt ciemnej, przemieszanej, piaszczystej, a w dolnej partii piaszczysto-ilastej, miękkiej ziemi ciemnoszaro-brązowej 74.

Faza VII - współczesność

Obecną powierzchnię grodziska tworzy drobnoziarnisty, ziemisty piasek 1-4 (W1, W2, W3). W wykopie 3 w ścianie E zaobserwowano obiekt 139 wypełniskiem zbitej ilastej ziemi 138, który stanowi ślady norze zwierzęcej. W północnej części W3 widoczna była warstwa ciemnoszaro-brązowej piaszczysto-ilastej ziemi 73, która prawdopodobnie jest pozostałością dużej nory zwierzęcej lub rosnącego drzewa.

Ryc. 22. Janiki Wielkie, st. 2. Skupisko kamieni 77 i grot włóczni *in situ*. Widok od strony wschodniej (fot. D. Wach)

ZNALEZISKA URSZULA KOBYLIŃSKA

Ceramika

W trakcie badań wykopaliskowych w 2013 i 2016 roku w nawarstwieniach kulturowych grodziska znaleziono 131 fragmentów ceramiki, w tym sześć fragmentów z wylewem (stanowiących odpowiednik 31% SEN) z wczesnego okresu żelaza oraz cztery fragmenty średniowieczne z wylewem (stanowiące odpowiednik 24% SEN); 108 fragmentów brzuśców, z których 15 było ozdabianych; 11 części przydennych i jedno dno lekko wkleśnięte (stanowiące odpowiednik 10% SEN). Pod względem chronologicznym 96 fragmentów ceramiki pochodziły z wczesnej epoki żelaza, a 35 z wczesnego średniowiecza (tab. 2-3).

Ceramika z wczesnej epoki żelaza (tabl. 1:1-3, 5-8)

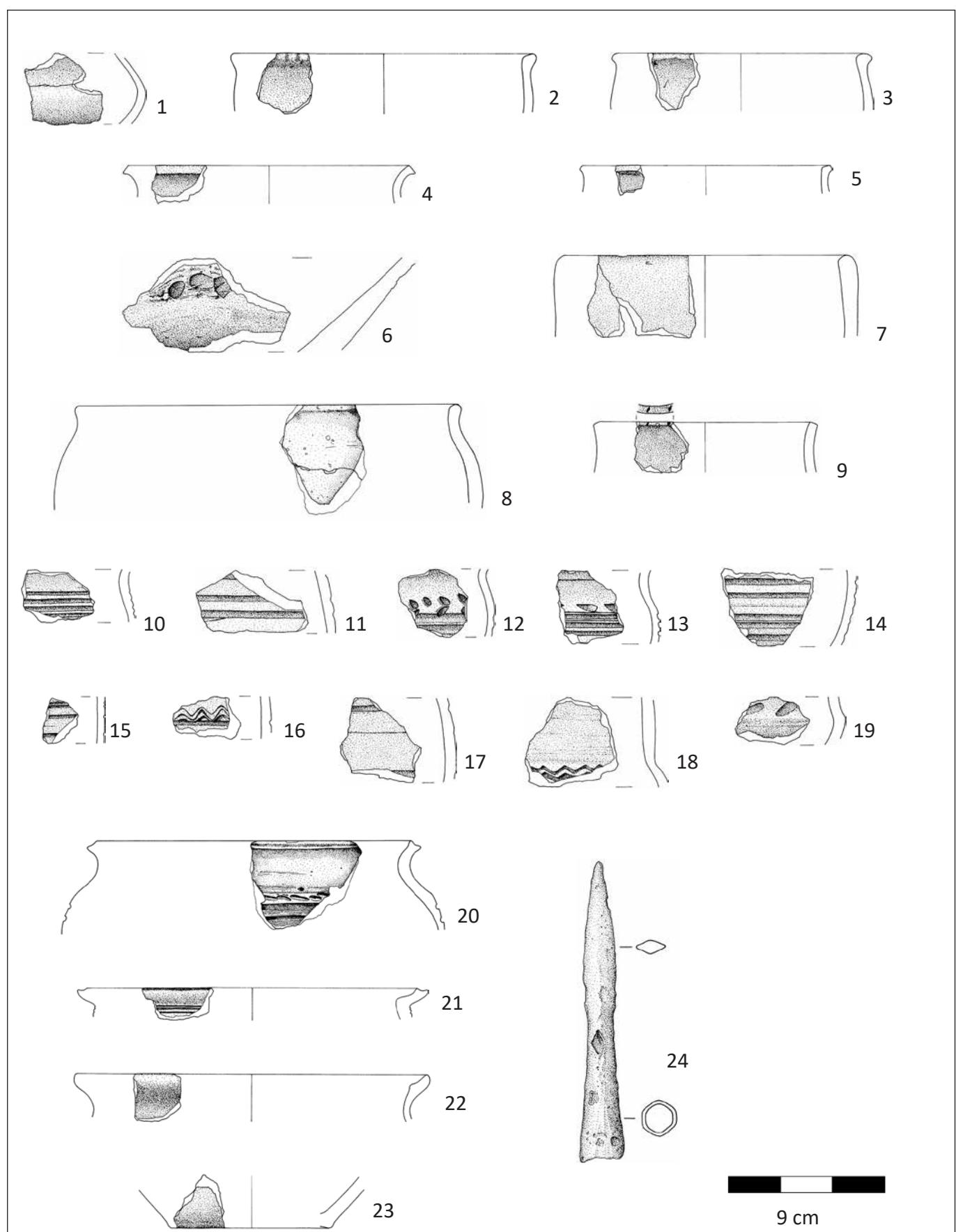
Ceramikę z wczesnej epoki żelaza reprezentują w materiale zabytkowym z grodziska w Janikach Wielkich, st. 2 niewielkie części naczyń, silnie rozdrobnione, których wielkości zawierają się głównie między 2 cm a 4 cm, najczęściej spłukane, zniszczone i niekiedy nawet silnie przepalone. Utrudnia to ich opis i klasyfikację. Cechy dobrze zachowanych fragmentów, głównie brzuśców (tabl. 1:1) i wylewów (tabl. 1:2-3, 8) wskazują, że pochodzą z naczyń o powierzchni równej, gładkiej matowej lub silnie wyrównanej i najczęściej wygładzonej lub wypolerowanej od wewnętrz. Nieduże wielkości ułamki wypolerowane i wyściecone pochodzą prawdopodobnie z tzw. naczyń stołowych (tabl. 1:1-3, 5, 8-9), barwy czerwonawo-brązowej

Tabela 2. Zestawienie ilościowe fragmentów ceramiki z grodziska w Janikach Wielkich, st. 2 (oprac. U. Kobylińska)

Faza	Jednostka stratygraficzna	Liczba fragmentów łącznie	Wylewy		Brzuśce						Części przydennie	Dna			Chronologia					
			Liczba fragmentów	SEN (procent obwodu)	Rodzaj powierzchni				Ornamentowane	Liczba fr. ogółem		Rodzaj								
					Chropowacze	Gładkie	Wyśiecane	Szorstkie				Ornamentowane	Liczba fragmentów	SEN (procent obwodu)	Wkleśle	Lekko wkleśle				
I	56	2			1					2										
I	134	24	1	5	1					21			22	1			11	24		
I	135	17			1	6			8	2			17					17		
II	25	1					1				1							1		
IIIA	2	2											1	1	?	1	1	2		
IIIA	24	2			1	1					2						1	2		
IIIA	38	20	1	3	3	9			4	2		18	2				1	2	20	
IIIA	81	1								1	1						1	1		
IIIA	98	1					1				1						1	1		
IIIA	99	1									1						1	1		
IIIA	110	1							1		1						1	1		
IIIA	120	1				1					1							1		
IIIB	5	8	1	3	4	1				5	2						2	8		
IIIC	17	1			1					1							1	1		
IIIC	9	3					1			1	2						2	3	1	2
IIIC	20	1			1					1							1	1		
IV	82	2			1		1			1	2						1	1		
V	32	1					1			1								1		
V	72	1										1	10		1			1		
V	91	2	1	10			1			1						2		2		
V	95	3					3			3						2	3	3		
V	102	1						1		1						1	1	1		
VI	8	7	2	9			3	1	2	4	1					1	4		7	
VI	14	7					4	2	4	6							3	1	6	
VI	26	3					3			3								3		
VI	74	2			1		1			2								1	1	
VI	79	1						1		1	1								1	
VII	1	15	4	25	1		2		8		6	10	1				1	5	10	
SUMA	131	10	55	1	7	27	2	60	12	14	108	11	2	10	1	1	13	39	96	35

(5YR 5/4). Masa ceramiczna tych naczynów zawiera domieszkę o różnej granulacji, także duże ziarna o średnicy 2 mm, i w przeważnie dużej ilości, mimo cienkościenności ścianek naczynów. Ułamki wszystkich rodzajów naczynów w swej masie ceramicznej zawsze zawierają mikę. Zachowane górne fragmenty pochodzą z niedużych naczynów o średnicy wylewu wynoszącej 14–17 cm. Są to naczynia esowate, zaopatrzone w szyjkę, a ich brzuśce są słabo uwypuklone. Fragmenty większych, grubościennych naczynów (grubości do 1 cm w partiach przydennych i ok. 0,8 cm w partii brzuśców), o średnicy wylewu wynoszącej ok. 22 cm, także mają powierzchnie wygładzane, niekiedy tłustą gliną, której resztki widoczne są miejscami na zachowanych powierzchniach. Występują także części naczynów o wnętrzu wyłożonym czarną, tłustą glinką. Nakładana cienką warstwą poziomymi pasmami, przykrywała masę ceramiczną z ziarnami domieszkami. Były to naczynia o mocno wypolerowanej powierzch-

ni wewnętrznej dla zachowania lepszej szczelności. Wielkość zachowanych fragmentów oraz ich silna erozja i przepalenie, uniemożliwiają określenie ich formy. Można jedynie domniemywać, że mogą to być fragmenty takich form jak czerpak, misy, naczynia zasobowe, wazy lub amfory. Odkryta znakoma liczba fragmentów brzuśców lub części przydennych (tabl. 1:6) ceramiki o powierzchni pokrytej drobnymi zmarszczkami glinki chropowaczą wskazuje na rzadkie użytkowanie przez mieszkańców tego rodzaju grubościennych, dużych naczynów, które mogły służyć jako naczynia zasobowe lub do gotowania. Masywne, grubościenne naczynie (tabl. 1:7) z 91 jednostki stratygraficznej, jest silnie przepalone, a oryginalna powierzchnia ścianek nie zachowała się. Możemy domniemywać, że względem na śladowe zachowanie niewielkich skrawków powierzchni, iż było to naczynie o powierzchni pierwotnie wygładzanej, z lekko zuchlonym, owalnym wylewem o średnicy ok. 17–18 cm,

Tablica 1. Janiki Wielkie, st. 2. Ceramika i grot włóczni z grodziska (rys. A. Kucharska-Wach i B. Karch)

Tabela 3. Fragmentacja i erozja fragmentów ceramiki z grodziska w Janikach Wielkich, st. 2 (oprac. U. Kobylińska)

Faza	Jedn. strat.	Wykop	Kategorie wielkościowe [cm]										Stopień erozji			Suma	
			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	I	II	III		
I	56	3			2											2	2
I	134	3	1	4	7	4	3	4					1	5	8	11	24
I	135	3		2	6	4	4		1					15		2	17
II	25	2			1									1			1
IIIA	2	1				2									2		2
IIIA	24	1					1		1					1	1		2
IIIA	38	1		8	7	2	2		1					17	1	2	20
IIIA	81	3				1									1	1	
IIIA	98	3			1										1	1	
IIIA	99	3			1										1	1	
IIIA	110	3			1										1	1	
IIIA	120	3				1								1			1
IIIB	5	2			1	4	2					1		5	3		8
IIIC	9	1		1				1		1					3	3	
IIIC	17	2				1								1			1
IIIC	20	1			1										1	1	
IV	82	3			1		1							1	1		2
V	32	1			1										1		1
V	72	3				1								1			1
V	91	3					1		1							2	2
V	95	3		1	1	1									2	1	3
V	102	3				1									1	1	
VI	8	1			1	5	1							1	6		7
VI	14	1			2	2		3						2	3	2	7
VI	26	1					1		1					2	1		3
VI	74	3		1	1									1	1		2
VI	79	3					1							1			1
VII	1	1, 2, 3			4	4	4	2	1					7	8		15
Suma			1	17	39	33	21	10	6	1	1	1		62	38	31	131

z zaznaczającą się krawędzią od wewnętrz, przytrzymującą pokrywę. Naczynie baniaste, średnicy ok. 22 cm, które można określić jako grubościenne, ma powierzchnię starannie wygładzoną, choć znaczoną, barwy rudo-brązowej (7,5YR 5/4, 5/6), o mocno wypolerowanej ściance, także od wewnętrz (tabl. 1:8). Pozostałe małe fragmenty z zachowanym wylewem pochodzą z niewielkich naczyń, o średnicy od ok. 12 do 17 cm, o powierzchni wygładzanej. Ścianki naczyń, choć wygładzane tłustą glinką, są nierówne i mają niewielkie nierówności także pod wylewem wynikające ze sposobu przyklejania pasma gliny pod brzegiem (tabl. 1:2). Brzegi wylewu są bardzo lekko wychylone, przeważnie pogrubione z okapem. Fragmenty znalezione w użytkowych jednostkach stratygraficznej grodziska są wykonane z masy ceramicznej barwy rudej zarówno na powierzchni jak i w przełomie ścianki. Niewielka część naczyń (tabl. 1:5) z jednostki stratygraficznej 38 ma barwę czarno-brązową. Jest to cienkościenne naczynko małych rozmiarów. Sugerować można, że tego rodzaju fragmenty mogą pochodzić małych form takich jak czerpaki, czarki.

Ogólnie można określić ceramikę z wczesnej epoki żelaza jako związaną z kulturą kurhanów zachodnio-baltyjskich z jej fazy II i III.

Ceramika ze starszych faz wczesnego średniowiecza (tabl. 1:9)

Do tej grupy możemy zaliczyć jedynie esowate w kształcie naczynie, którego wygładzony wylew został ozdobiony nacinaniem. Nacięcia na wylewie są wąskie wykonane cienkim narzędziem. Naczynie to, o średnicy wylewu wynoszącej 12 cm, charakteryzuje się powierzchnią lekko kostropatą, ze względu na wyczuwalne ziarna domieszki z obu stron ścianki, pomimo pokrycia masy ceramicznej ścianki cienką warstwą tłustej glinki. Barwa naczynia jest ciemnobrązowa, a od wewnętrz czarna. Masa ceramiczna zawiera dużą ilość domieszki gruboziarnistej (0,2–0,3 cm średnicy ziaren) oraz mikę. Tego typu naczynia z charakterystycznym nacinanym brzegiem występują niekiedy w materiałach najstarszych faz wczesnego średniowiecza i związane są ze strefą leśną osadnictwa. Podobne naczynia są sporadycznie znajdywane na innych stanowiskach osadniczych obszaru Warmii i Mazur, np. na terenie grodziska w Podągach⁷, czy grodziska w Ornowie-Lesiaku,

⁷ Por. opracowanie wyników badań tego grodziska w niniejszej publikacji.

gm. Ostróda⁸. Datowanie tego rodzaju ceramiki jest trudne, można jedynie określić, że pochodzi ona z okresu VII–IX w.

Ceramika wczesnośredniowieczna z XI–XIII w. (tabl. 1:10–23)

W nawarstwieniach grodziska odkryto 36 fragmentów ceramiki wczesnośredniowiecznej, na które składają się głównie brzuśce, niekiedy ornamentowane, jeden fragment lekko wklęsłego dna oraz cztery fragmenty górnych części z wylewem. Fragmenty są dobrze zachowane, nie wykazują śladow przepalenia i mocnego zniszczenia. Nie zachowały się jednak ani całe naczynia, ani ich większe części. Rozdrobnienie materiału jest wyraźne. Fragmenty naczyń wczesnośredniowiecznych zachowały się głównie w przedziale wielkościowym między 4 cm a 7 cm. Materiał ceramiczny z tego okresu jest lepiej zachowany niż fragmenty ceramiki z wczesnej epoki żelaza. Zebrana niewielka liczba fragmentów ceramiki nie daje jednak pełnej możliwości opisu form.

Zestaw ceramiki wczesnośredniowiecznej jest reprezentowany jedynie przez cztery górne części z wylewem o średnicy 18 cm lub 20 cm i fragmenty brzuśców o barwach w różnych odcieniach pomiędzy kolorem jasnoceglastym a ciemnobrunatnym, choć przeważnie barwy ceglastej, ciemnobrązowej i brunatnej (2,5YR 5/4; 2,5YR 6/4; 5YR 4/6). Są to naczynia o powierzchni zagładzanej po wykonaniu ornamentu w postaci ukośnych, leżkowatych wgłębień, linii falistej lub szerokich (0,4 cm) i niezbyt głębokich złobień, wykonanych płaskim rylcem, a także wąskich – wykonanych ostrym rylcem (tabl. 1: 10–20). Znaleziono m.in. dwa niewielkie brzuśce i część przydenną o powierzchni szorstkiej, nie wykazujące śladow obtaczania, charakterystyczne dla okresu wczesnego średniowiecza. Na obszarze majdanu grodziska, w nawarstwieniach użytkowych odkryto także górne części naczyń i brzuśce ze śladami obtaczania, o powierzchni zewnętrznej lekko szorstkiej. Przestrzeń pod wylewem i partie ornamentowane były zagładzane i wyrównywane. Brzegi złobień i przestrzenie pomiędzy nimi były wypłaszczone, gładkie i równe. Naczynia wykonane były z masy ceramicznej z zawartością głównie drobnej domieszki białych ziaren i miki. Ziarna średnie i grube (0,1–0,3 cm) występują sporadycznie i są wyraźnie widoczne jedynie w przełamach ścianek. Powierzchnie najczęściej są barwy jasnoczerwonawobrązowej (2,5YR 6/4). Są to fragmenty pochodzące z naczyń z cylindryczną szyjką oraz silnie wychylone z profilowanym wylewem (tabl. 1:18, 20–22). Zachowany większy fragment naczynia (tabl. 1:20), o średnicy 18 cm, ma profilowany od zewnętrznej wylew, wgłębienie na pokrywę, łagodnie esowato wygiętą szyjkę i cienkościenny, baniasty brzusiec ozdobiony

ukośnymi wgłębieniami i głębokimi złobkami. Jest to dobrze wykonany, obtaczany na całej zachowanej powierzchni, średniej wielkości, baniasty garnek. Ornamentyka większości zachowanych fragmentów charakteryzuje się typowym połączeniem niskiej linii falistej o łagodnie profilowanych wierzchołkach i poziomych liniach rytych. Wystąpiły także leżkowate wgłębienia w układzie poziomym wraz ze złobieniami poziomymi. Ceramika tu omawiana jest charakterystyczna na tym obszarze dla XII w.

Zachowana niewielka część naczynia (tabl. 1:21) z jednostki stratygraficznej 8 ma silnie wychylony wylew, mocne wgłębienie na pokrywę i profilowaną krawędź zewnętrzną wylewu. Naczynie to, o średnicy wylewu ok. 20 cm, jest silnie obtaczane, barwy jasnoczerwonawobrązowej (2,5YR 6/4), z silnym okopceniem na dużej części. Na zachowanej powierzchni widoczny jest ornament głębokich złobień, wykonanych płaskim rylcem. Powierzchnia jest zagładzana, a przestrzenie pomiędzy złobieniami są równe i płaskie. Z tej samej jednostki stratygraficznej podobnej wielkości naczynie (tabl. 1:22) jest także silnie obtaczane, o powierzchni zagładzanej. Ma obły brzeg i silne wgłębienie na pokrywę. Barwa czerwonawobrązowa (2,5YR 5/4) powierzchni naczynia jest pokryta czarną spalenizną na wylewie i zewnętrznej powierzchni. Ze względu na fragmentaryczne zachowanie samych górnych partii nie możemy wnioskować o stopniu baniastości czy wymiarach formy. Fragmenty tak ukształtowanych wylewów, silnie obtaczane na całej powierzchni, barwy brązowo-ceglastej, ornamentowane złobieniami są charakterystyczne dla XIII w.

Jedyna zachowana, w jednostce 72, część przydenna z dnem lekko wklęsłym (tabl. 1:23), zacieranym, średnicy 9 cm, bez wałka dookolnego, pochodziła z niewielkiego naczynia, o słabo widocznych śladach obtaczania, powierzchni szorstkiej, barwy czerwonawobrązowej (5YR 5/4), a wewnętrz czerwonawoczarnej (2,5YR 2,5/1). Masa ceramiczna o dwubarwnym przełomie ścianki zawiera średnią ilość domieszki schudzającej, ziaren różnej granulacji włącznie z dużymi ziarnami wielkości 0,1 do 0,3 cm.

Analogiczne do naczynia o profilowanym wylewie (tabl. 1:20) z grodziska w Janikach Wielkich, st. 2 są okazy podobnych form z grodziska w Mozgowie, gm. Zalewo z fazy VIA i z grodziska w Zajączkach, gm. Ostróda, badanych w ramach projektu *Katalog grodzisk Warmii i Mazur*⁹, a także z Napolą, st. 6, gm. Kowalewo Pomorskie, pow. golubsko-dobrzyński, gdzie określane są jako typ 1b z grupy GTIII–IV¹⁰, czy ze Świecia nad Osą, st. 1, pow. grudziądzki, gdzie datowane są na X/XI wiek¹¹. Podobne jest także naczynie z Gronowa, st. 1, gm. Lubicz, pow. toruński, z II fazy osadniczej

⁹ Por. odpowiednie rozdziały w niniejszej publikacji.

¹⁰ Bojarski 2012b: ryc. 77.

¹¹ Chudziakowa (red.) 1994: ryc. 179:a.

⁸ Wadyl 2013b: ryc. 18:f.

grodu, datowanej na 4. ćwierć XI–XI/XII w.¹² Wszystkie analogiczne przykłady silnie baniastych naczyń są podobnej wielkości i są podobnie ozdabiane.

Naczynie z silnie wychylonym profilowanym od góry wylewem (tabl. 1:21) ma analogie w ceramice na grodzisku w Kałdusie, st. 3, gm. Chełmno, czy w naczyniu o nieco innych proporcjach, ale z analogicznie uformowanej części górnej z grodziska w Lembargu, st. 6, gm. Jabłonowo Pomorskie; z Napolą, st. 1, gm. Kowalewo Pomorskie¹³. Poziomy chronologiczne na tych grodziskach zawierające naczynia o podobnie profilowanych brzegach datowane są na połowę XII w. Ceramika z Napolą natomiast jest datowana na koniec XII i początek XIII w. Podobne naczynie wystąpiło także w fazie IIH grodziska w Zajączkach, gm. Ostróda¹⁴. Natomiast silnie obtoczona forma z owalnym brzegiem zewnętrznym i silnym wgłębiением na pokrywę (tabl. 1:22) ma analogię w materiale z grodziska w Osieczku, st. 1, gm. Książki, pow. wąbrzeski¹⁵, które to stanowisko jest datowane na połowę XII w. Podobna forma wystąpiła także w materiale z grodziska w Bogdanach, gm. Frombork, pow. braniewski¹⁶, a także w grodzisku w Zajączkach.

Podsumowanie

Niewielkie skupiska ceramiki odkryte w nawarstwieniach grodziska w Janikach Wielkich, st. 2 wskazują na niezbyt intensywne użytkowanie tego obiektu w różnych okresach chronologicznych. Jak można wnioskować z liczبności pozyskanego materiału zabytkowego, gród był zamieszkały głównie we wczesnej epoce żelaza. Fragmenty ceramiki z tego okresu są jednak mocno rozdrobnione, zniszczone i spłukane. Niektóre też wykazują ślady silnego przepalenia (jednostka 20, 24, 81, 91, 93, 95, 99, 110). Większe skupiska nieprzepalonej fragmentów ceramiki z wczesnej epoki żelaza zostały odkryte w jednostkach stratygraficznych 5, 38, 134, 135. Wydaje się, iż fragmenty ceramiki z wcześniejszej epoki żelaza głównie zalegały na złożu wtórnym, w różnych jednostkach stratygraficznych, na różnych poziomach, podlegających przemieszczeniom i niwelacjom w trakcie osadnictwa z okresów późniejszych.

Ceramiki z okresu wczesnego średniowiecza z tego grodziska jest niewiele, jednak są one lepiej zachowane i w większych fragmentach. Skupione są głównie na majdanie grodziska i w kilku jednostkach stratygraficznych, np. 8, 26, czy w obiekcie 27 i świadczą o stosunkowo intensywniejszym, choć krótkotrwałym użytkowaniu obszaru grodziska w tym okresie. W obrębie tej fazy wyróżnić można na podstawie ceramiki

mało intensywne użytkowanie w starszych fazach wczesnego średniowiecza, a następnie okres, który na podstawie analogii z innych stanowisk datować można zapewne od XI do XIII w.

Zabytki wydzielone

Żelazny grot włóczni o lekko stępionym końcu lancetowatego liścia (tabl. 1:24) został znaleziony w jednostce stratygraficznej 77. Jego zachowana długość wynosi 17 cm, długość liścia grotu wynosi 9 cm, a tulejka, okrąglą w przekroju, ma średnicę 2,8 cm. W najszerzym miejscu szerokość liścia grotu wynosi 1,6 cm. Przekrój tulejki grotu, w kształcie okrągły z zaznaczającymi się kantami, łagodnie przechodzi w liść ostrza o soczewkowatym przekroju z lekkim przewężeniem pośrodku i z jednostronnie zaznaczoną osią. Datowanie grotów włóczni nastręcza wiele trudności ze względu na ich małą zmienność typologiczną.

SZCZĄTKI ROŚLINNE

MARIA LITYŃSKA-ZAJĄC, MAGDALENA MOSKAL-DEL HOYO I TOMASZ STĘPNIK

W dziewięciu próbach ziemi, spośród 10 pobranych ze stanowiska 2 w Janikach Wielkich, gm. Zalewo zachowały się spalone resztki drzew i krzewów (tab. 4). Wszystkie próbki pochodzą z obszaru przejścia Bramnego w południowo-zachodniej części grodziska (W3).

Z Fazy I (wczesna epoka żelaza) pobrano jedną próbę z wypełniska jamy 136, które stanowiła ilasta ziemia z drobnymi fragmentami węgla 135.

Zdecydowaną większość prób pobrano z nawarstwień i wypełnisk obiektów związanych z funkcjonowaniem przejścia Bramnego w wczesnym średniowieczu (Faza IIIA). Pochodziły one z warstwy piaszczystej ziemi z dużą ilością węgli 119, która znajdowała się w obrębie przejścia Bramnego, między dołkami posłupowymi stanowiącymi jego granicę; wypełniska piaszczystej ziemi 120 z obiektu 133, który stanowił południową granicę konstrukcji Bramnej; a także z wypełniska 115, zalegającego wewnętrz rowka znajdującego się wzduż spalonej ściany 23=92. Z tej fazy pochodzą również próbki pobrane z piaszczystego wypełniska 89, zalegającego w prostokątnym obiekcie 90 w najwyższej części stoku korytarza Bramnego; warstwy spalenizny 107, która stanowi pozostałość po drewnianej belce; a także z piaszczystej warstwy użytkowej 105=132 z obszaru korytarza Bramnego.

Z Fazy IV (opuszczenie grodziska) pobrano próbę ziemi z przepalonej erozyjnej warstwy 82, znajdującej się przy przewróconej ścianie 23=92; a także z wypełniska 85 zalegającego w kolejne spływowej. Pobrano także próbę piaszczysto-ilastej ziemi z warstwy 73, która najprawdopodobniej stanowi pozostałość po dużej norze zwierzęcej lub rosnącym niegdyś drzewie (Faza VII).

¹² Chudziak 1991: ryc. 40:c.

¹³ Chudziakowa (red.) 1994: ryc. 83:b; 90:k; 119:b.

¹⁴ Por. wyników badań grodziska w Zajączkach, w niniejszej publikacji.

¹⁵ Chudziakowa (red.) 1994: ryc. 127:c.

¹⁶ Gazda et al. 2013: ryc. 52:b.

Tabela 4. Spalone szczątki drewna ze stanowiska w Janikach Wielkich, st. 2: WPU – współczesny poziom użytkowy (oprac. M. Lityńska-Zając i M. Moskal-del Hoyo)

Chronologia	Wczesne średniowiecze								WPU	Suma
	82	85	89	105	107	115	119	120		
Nazwa taksonu	szczątki spalone									
<i>Carpinus betulus</i>	3	1	3	7		2	1	3	2	22
<i>Fagus sylvatica</i>	32	37	26	47	4	45	38	54	14	297
<i>Fraxinus excelsior</i>			2	3				1		6
<i>Pinus sylvestris</i>									2	2
<i>Acer</i> sp.		3		3				3		9
<i>Betula</i> sp.	3		2	3						8
<i>Populus</i> sp. vel <i>Salix</i> sp.			2	2				2		6
<i>Quercus</i> sp.	1	20	34					2	51	108
<i>Salix</i> sp.		1		2			1			4
<i>Sambucus</i> sp.		2							1	3
liściaste	1	6	1	2		3		1		14
Suma	40	70	70	69	4	50	40	66	70	479

Tabela 5. Wyniki analizy dendrologicznej prób węgli drzewnych z grodziska w Janikach Wielkich, st. 2 (oprac. T. Stępnik)

Nr inwentarza prób	Nr jednostki stratygraficznej	Wykop	Nazwa taksonu	Liczba fragmentów	Uwagi	Chronologia
1	22	1	<i>Betula</i> sp.	3	z pnia	wczesne średniowiecze
2	42	1	<i>Fagus</i> sp.	37	z pnia	wczesne średniowiecze

Wśród węgli drzewnych oznaczono dziewięć taksonów, w tym cztery do poziomu gatunku (grab zwyczajny *Carpinus betulus*, buk zwyczajny *Fagus sylvatica*, jesion wyniosły *Fraxinus excelsior* i sosna zwyczajna *Pinus sylvestris*, przy czym resztki ostatnio wymienionego gatunku zachowały się tylko we współczesnym poziomie użytkowym) i pięć do poziomu rodzaju (klon *Acer* sp., brzoza *Betula* sp., dąb *Quercus* sp., wierzba *Salix* sp. i bez *Sambucus* sp.). Kilka okazów określono jako topola lub wierzba *Populus* sp. vel *Salix* sp. Kilkanaście okazów drewna zaliczono do bliżej nieoznaczonych drzew lub krzewów liściastych¹⁷. Dominowały wśród nich pozostałości buka zwyczajnego, przy wysokim udziale dębu.

Ponadto w trakcie badań archeologicznych pobrano ponad dwadzieścia prób węgli drzewnych, w większości spalonych bierwion i dranic, które pochodząły z pozostałości konstrukcji zbudowanych na wałach i w obrębie przejścia bramnego. Dwie próbki, które pochodząły z pogorzelisk konstrukcji wzniesionych na wale (W1) zostały poddane analizie dendrologicznej. Pobrane próbki węgli drzewnych pochodzą z Fazy IIIA. Próbę nr 1 pozyskano ze spalonej belki 22; natomiast próba nr 2 została pobrana ze spalonego bierwiona 42.

Wyniki badań wskazują, że konstrukcje te zostały zbudowane z drewna bukowego i brzozowego, a przebadane elementy pochodzą z dużych elementów konstrukcyjnych wykonanych z pnia (tab. 5)¹⁸.

CHRONOLOGIA STANOWISKA

URSZULA KOBYLIŃSKA

Na podstawie analizy materiału ceramicznego wydzielić można trzy główne horyzonty chronologiczne użytkowania stanowiska w Janikach Wielkich, st. 2: wczesną epokę żelaza (okres halsztacki i lateński), starsze fazy wczesnego średniowiecza i rozwinięte fazy wczesnego średniowiecza (XI-XIII w.).

Uzyskane dla próbek substancji organicznej z tego stanowiska daty radiowęglowe¹⁹ niestety nie w pełni korespondują z datowaniem opartym na analogiach ceramicznych z innych stanowisk. Fragment węgla drzewnego z umocnień wału (spalone bierwiona 42), reprezentujący moment zniszczenia grodziska pod koniec Fazy IIIA uzyskał datowanie 1245 ± 25 BP, co w danych kalibrowanych z prawdopodobieństwem 95,4% wskazuje przedział lat 682–870. Z tak wczesną fazą wczesnego średniowiecza można powiązać tylko jedno naczynie ceramiczne, co pozostaje w sprzecznosci z intensywnością działalności fortyfikacyjnej poświadczanej dla tej fazy. Z kolei wynik datowania radiowęglowego drugiej próbki, która powinna pochodzić z tej samej fazy użytkowania grodu: fragmentu konstrukcji bramnej w południowej części grodziska (spalone bierwiona 111) wskazuje na okres 1090 ± 30 BP, co po kalibracji z prawdopodobieństwem 95,4% daje przedział lat 892–1014. Gdybyśmy przyjęli, że obie

¹⁷ Opis metody: Lityńska-Zając i Moskal-del Hoyo 2016.

¹⁸ Stępnik 2016: 240.

¹⁹ Kobyliński 2016: 107.

daty dotyczą rzeczywiście tej samej fazy, to musiałaby ona być datowana na drugą połowę IX w. jeśli natomiast przyjmiemy, że odzwierciedlają one dwa okresy osadnictwa w obrębie wczesnego średniowiecza, to drugi z nich powinien być na podstawie wyników datowania radioławowego datowany nie później niż na początek XI w., to jest wcześniej niż wskazują analogie ceramiczne z innych stanowisk. W tej sytuacji wydaje się, że należy przyjąć, iż obie daty dotyczą starszych faz wczesnego średniowiecza, pomimo tego, że brak jest większego zespołu ceramiki z tego okresu.

DZIEJE GRODZISKA W JANIKACH WIELKICH, ST. 2

KAMIL RABIEGA I MAGDALENA RUTYNA

Grodzisko w Janikach Wielkich wzniesiono na wysokim wzgórzu charakteryzującym się naturalnymi walorami obronnymi. Już we wczesnej epoce żelaza zbudowano wał (W1) oraz wyprofilowano dno fosy (W2). Stanowisko było także użytkowane na obszarze południowo-zachodniej części grodziska (W3), na co wskazują jamy, w których odkryto fragmenty ceramiki kultury kurhanów zachodniobałtyjskich, a także przepalone kości.

Do kontekstu osadniczego grodziska we wczesnej epoce żelaza nawiązuje kurhan, który znajduje się około 1,3 km na południowy wschód od miejscowości Janiki Wielkie. Obiekt został zbadany w 1897 roku przez A. Bezzengerę²⁰, a także w 1988 roku przez Mirosława Hoffmanna²¹. Podczas badań odkryto w nim pięć popielnic kulistodennych, trzy pokrywy misowate, a także czerpak z płaskim dnem. Ponadto, w urnach znajdowały się żelazne i brązowe szpile²². Obiekt ten, związany z kulturą kurhanów zachodniobałtyjskich, mogli wznieść ci sami osadnicy, którzy we wczesnej epoce żelaza zbudowali umocnienia obronne na pobliskim wzgórzu.

²⁰ Bezzenger 1900: 88–90.

²¹ Hoffmann 1992: 22.

²² Hoffmann 1999a: 57.

Teren grodziska po przerwie osadniczej zaczęto ponownie użytkować w starszych fazach wczesnego średniowiecza. Na szczytce wału wewnętrznego wzniesiono ścianę o konstrukcji drewniano-glinianej, a także zbudowano bramę przejazdową w południowo-zachodniej części warowni. W drugiej połowie IX w. (?) gród ten został zniszczony. Nawarstwienia noszą ślady intensywnego pożaru, który obejmował zarówno strefę wału w północnej części grodziska, jak i południowo-zachodnie przejście bramne.

Kolejne osadnictwo pojawia się nie wcześniej niż pod koniec XI w. Wtedy to nadzyspano wał wewnętrzny, a także wyprofilowano zagłębienie przywałowe. Na warstwach użytkowych wniesiono także pewne konstrukcje, których ślady odsłonięto na obszarze przejścia bramnego. Ostatecznie grodzisko zostało opuszczone zapewne w pierwszej połowie XIII w. Wówczas jego wały uległy daleko idącej erozji, spływając w kierunku majdanu oraz fosy.

Janiki Wielkie, których pierwotna nazwa brzmiała *Hannuswalt*, wzmiankowane są w źródłach pisanych po raz pierwszy w 1308 r. jako wieś szlachecka licząca 70 włók²³. Ta data może być traktowana zapewne jako *terminus ante quem* dla ostatecznego opuszczenia grodu w Janikach Wielkich, st. 2.

W pobliżu osady Piekło, oddalonej około 4,2 km na południe od grodziska, miał stać kamienny posąg nazywany „bożkiem” lub „babą”, który na początku XX w. został rozbity i wykorzystany do budowy pobliskiego mostu kolejowego²⁴.

Co więcej, około 500 m na północ od grodziska znajdują się dwa wały podłużne. Jeden z nich został odkryty w 1963 r. przez Romualda Odoja, a drugi w 2009 r. przez Seweryna Szczepańskiego²⁵.

²³ Leyding 1973: 88–89.

²⁴ Leyding 1973: 68.

²⁵ Szczepański 2013: 241.

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

- Abramek B.
1995. Grodzisko średniowieczne w Widoradzu pod Rudą koło Wielunia, st. 1. Wstępne podsumowanie wyników. *Sieradzki Rocznik Muzealny* 10: 103–119.
2007. Militaria z grodziska średniowiecznego w Widoradzu pod Rudą koło Wielunia. *Archaeologia Historica Polona* 17: *Studia z dziejów wojskowości, budownictwa, kultury*, 95–111. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika.
- Achremczyk, S.
2006. Susz polityczne dzieje miasta, [w:] J. Cygański (red.), *Susz. Z dziejów miasta i okolic*, 33–40. Olsztyn: Muzeum Warmii i Mazur.
- Acsádi, G. i J. Nemeskéri
1970. *History of human life span and mortality*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Andel, K.
1959. Pekáče a pece z doby hradištej v Zemplíne. *Študijné Zvesti AÚSAV* 3: 115–129.
- Affelski, J. i Z. Dłubakowski
2011. Badania archeologiczne na wielokulturowej osadzie w Legardzie, stanowisko 1 (AZP 52–52/1), gm. Gostynin, woj. mazowieckie, w latach 2005–206, [w:] *Raport 2005–2006*, 487–495.
- Andrzejewska, A.
1997. Jeszcze o tzw. ceramice husyckiej z terenu Kujaw na przykładzie znalezisk ze Zgławiczkami, woj. włocławskie. *Archaeologia Historica Polona* 5: 175–185.
- Ansorge, J.
2000. Mittelalterliche Kalkbrennerei in Vorpommern, [w:] U. Müller (red.), *Handwerk, Stadt, Hanse. Ergebnisse der Archäologie zum mittelalterlichen Handwerk im südlichen Ostseeraum*, 131–144. Frankfurt: Peter Lang.
- Antoniewicz J.
1949. Rezerwat: grodzisko w Świecie. Maszynopis w Archiwum Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie.
1950. Z zagadnień ochrony zabytków wczesnośredniowiecznego budownictwa obronnego na Warmii i Mazurach. *Sprawozdania Państwowego Muzeum Archeologicznego* 3: 51–77.
1954. Zagadnienie wczesnożelaznych osiedli obronnych na wschód od dolnej Wisły i w dorzeczu rzeki Pregoły. *Wiadomości Archeologiczne* 20: 327–368.
1964. Osiedla obronne okresu wczesnożelaznego w Prusach. *Świątowit* 25: 5–211.
- Antoniewicz, W. i Z. Wartołowska
1964. *Mapa grodzisk w Polsce*. Wrocław: Ossolineum.
- Auch, M., M. Bogucki i M. Trzeciecki
2012. Osadnictwo średniowieczne i nowożytnie na stanowisku Janów Pomorski 1, [w:] M. Bogucki i B. Jurkiewicz (red.), *Janów Pomorski, stan. 1. Wyniki ratowa-*niczych badań archeologicznych w latach 2007–2008, 1:2, 233–295. *Studia nad Truso 1*. Elbląg: Muzeum Archeologiczno-Historyczne w Elblągu.
- Barnycz-Gupieniec, R.
1959. *Naczynia drewniane z Gdańska w XXIII wieku*. Acta Archaeologica Universitatis Lodzienensis 8. Łódź: Ossolineum.
- Baron, J. i P. Rzeźnik
1999. Wczesnośredniowieczny budynek z tzw. korytarzykiem wejściowym z osady w Obiszowie na Wzgórzach Dalkowskich. *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne* 41: 269–280.
- Bass, W.M.
1995. *Human osteology: a laboratory and field manual*. Springfield: Missouri Archeological Society.
- Behla, A.
1888. *Die vorgeschichtlichen Rundwälle im östlichen Deutschland*. Berlin: A. Asher.
- Beranová, M.
1979. Diskuse o tzv. pražnicích. *Archeologické rozhledy* 31 (1): 101–104.
- Bezzenberger, A.
1900. Hügelgrab bei Gr. Hanswalde, Kr. Mohrungen. *Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia* 21: 88–90.
- Bieńkowska, K.
2005. Cmentarzysko wczesnośredniowieczne w Surażu, woj. podlaskie. *Podlaskie Zeszyty Archeologiczne* 1: 121–166.
- Bieńkowska, K. i N. Pachobut
2006. *Dziedzictwo archeologiczne Podlasia i Grodzieńszczyzny*. Białystok: Muzeum Podlaskie w Białymostku.
- Biermann, F. (red.)
2001. *Peningsberg. Untersuchungen zu der slawischen Burg bei Mittenwalde und zum Siedlungswesen des 7./8. Jahrhunderts am Teltow und im Berliner Raum*. Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mitteleuropas 26. Weissbach: Beier and Beran.
- Biermann, F., C. Herrmann i A. Koperkiewicz
2016. Alt Wartenburg / Barczewko na Warmii. Początki miasta średniowiecznego i jego fortyfikacje, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 2. Nowe badania i interpretacje*, 49–70. Archaeologica Hereditas 7. Warszawa: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Błędowski, P., W. Chudziak i M. Weinkauf
2007. Wczesnośredniowieczna osada podgrodowa i cmentarzysko szkieletowe w Kałdusie, gm. Chełmno, stanowisko 2 (badania w latach 2004–2005), [w:] XV Sesja Pomorza Znawcza, 249–261. Elbląg: Muzeum Archeologiczno-Historyczne.
- Błoński, M.
2000. Średniowieczne ostrogi z grodziska na Zawodziu w Kaliszu. *Archeologia Polski* 45: 53–91.

Wykaz cytowanej literatury

- Boetticher, A.
1898. *Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Ostpreußen*. T. 3: *Die Bau- und Kunstdenkmäler des Oberlandes*. Königsberg: Kommissionsverlag von Bérnh. Teichert.
- Boguwolski, R.
1976. Plemięta, gm. Gruta. *Informator Archeologiczny* 1975: 256–257.
- Bojanowski, M.J., U. Czarniecka, A. Gąsiński, P. Jokubauskas, U. Kobylińska, Z. Kobyliński i Ł. Kruszewski
2016. Petrografia ceramiki pradziejowej i średniowiecznej z grodzisk zachodniej części ziem pruskich, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 2. Nowe badania i interpretacje*, 113–171. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 7. Warszawa: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Bojanowski, M.J., U. Kobylińska i Z. Kobyliński
2013. Wyniki badań petrograficznych ceramiki z grodzisk w Kamionce, Mozgowie i Borecznie w powiecie iławskim, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*, 423–456. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2. Warszawa – Zielona Góra: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Archeologiczna.
- Bojarski, J.
1997. Wczesnośredniowieczne grodzisko w Szynwałdzie, woj. toruńskie (badania w 1995 roku), [w:] W. Chudziak (red.) *Wczesnośredniowieczny szlak lądowy z Kujaw do Prus (XI wiek): studia i materiały*, 163–186. Adalbertus – tło kulturowo-geograficzne wyprawy misyjnej św. Wojciecha na pogranicze polsko-pruskie 2. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Instytut Archeologii i Etnologii.
1998. Weryfikacja grodzisk wczesnośredniowiecznych na Pojezierzu Iławskim w latach 1995–1997, [w:] M. Dworaczyk et al. (red.), *XII Sesja Pomorzanowcza, Szczecin 23.-24. października 1997 r.: materiały*, 199–210. Acta Archaeologica Pomorana 1.
2007. Wczesnośredniowieczne pucharki ceramiczne z Napolą, jako podstawa rekonstrukcji kontaktów kulturowych w strefie chełmińsko-dobrzyńskiej. *Archaeologia Historica Polona* 17: 397–421.
- 2012a. Badania nad morfologią i stylistyką wczesnośredniowiecznych naczyń ceramicznych z Napolą na ziemi chełmińskiej. *Acta Universitatis Nicolai Copernici, Archeologia* 32: 291–364.
- 2012b. *Wczesnośredniowieczny mikroregion osadniczy w Napolu na ziemi chełmińskiej. Wytwórczość garnkarska jako źródło poznania lokalnych procesów osadniczych*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Bokiniec, A.Z.
2006. Przyczynek do znajomości materiałów z przełomu epok kamienia i brązu w obwodzie kaliningradzkim na podstawie badań W.I. Timofiejewa, [w:] A.Z. Bokiniec i J. Sobieraj (red.), *Pruthenia Antiqua: studia do pradziejów i wczesnej historii ziem pruskich*, t. 2: 185–195. Olsztyn: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich.
- Born, E.
1984. *Die Kunst zu Drechseln*. München: Callwey.
- Brachmann, H.
1964. Slawische Pokale aus dem Gebiet der Deutschen Demokratischen Republik. *Boden Denkmalpflege in Mecklenburg* 1964: 265–272.
- Brzeziński, W.
1991. Badania osady i grodziska w Rostku gm. Gołdap, pow. suwalski w latach 1984–1986. *Rocznik Białostocki* 17: 372–377.
- Brzeziński, W. (red.)
2007. *Skarby wieków średnich. Katalog wystawy*. Warszawa: Państwowe Muzeum Archeologiczne.
- Brzostowicz, M.
1993. Wczesnośredniowieczne grodzisko w Spławiu, gm. Kołaczkowo, woj. poznańskie. Wstępne podsumowanie wyników archeologicznych badań ratowniczych z lat 1991–1992. *Wielkopolskie Sprawozdania Archeologiczne* 2: 115–132.
2002. *Bruszczewski zespół osadniczy we wczesnym średniowieczu*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.
- Buikstra, J.E. i D.H. Ubelaker (red.)
1994. *Standards for data collection from human skeletal remains*. Fayetteville: Arkansas Archeological Survey, Research Series 44.
- Buko, A.
- 1990a Wykorzystanie zjawisk erozji ceramiki w analizach procesów formowania się stanowisk osadniczych. *Sprawozdania Archeologiczne* 42: 349–359.
- 1990b *Ceramika wczesnopolaska. Wprowadzenie do badań*. Wrocław: Ossolineum.
- Cappers, R.T.J., R.M. Bekker i J.E.A. Jans
2006. *Digitale zadenatlas van Nederland*. Groningen: Bartschuis Publishing & Groningen University Library.
- Chilmon, K.
1981. Katalog zabytków z cmentarzyska wczesnośredniowiecznego w Czarnej Wielkiej, gm. Grodzisk, woj. białostockie (z badań Akademii Medycznej w Białymostku). *Rocznik Białostocki* 15: 211–244.
- Chlebowski, B. i W. Walewski (red.)
1890. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 11. Warszawa: Kasa im. Józefa Mianowskiego.
- Chłodnicki, M. i L. Krzyżaniak (red.)
1998. *Gazociąg pełen skarbów archeologicznych*. Poznań: Poznańskie Towarzystwo Prehistoryczne.

- Chmielowska, A.
1971. *Grzebienie starożytne i średniowieczne z ziem polskich*. Acta Archaeologica Lodziensia 20. Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe.
- Chudziak, W.
1991. *Periodyzacja rozwoju wczesnośredniowiecznej ceramiki z dorzecza dolnej Drwęcy (VII-XI/XII w.)*. Toruń: Towarzystwo Krzewienia Świadomości Historycznej Civitas i Instytut Archeologii i Etnografii UMK.
1997. *Sprawozdanie z badań weryfikacyjnych na grodzisku nad Jeziorem Silm*. Maszynopis w Archiwum WUOZ w Olsztynie, delegatura w Elblągu, teczka: Silm.
- Chudziak, W. i J. Bojarski
1996. *Sprawozdanie z badań na stanowisku 1 w Suszu, gm. loco w 1996 r.* Toruń: Instytut Archeologii i Etnologii UMK w Toruniu (maszynopis).
- 1997a. *Opracowanie wyników badań grodziska wczesnośredniowiecznego w Łaniachu, gm. Ilawa, woj. olsztyńskie (stanowisko 9)*. Maszynopis w archiwum Instytutu Archeologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.
- 1997b. *Opracowanie wyników badań na stanowisku 1 w Wieprzu, gm. Ilawa, woj. olsztyńskie*. Maszynopis w archiwum Instytutu Archeologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.
- Chudziak, W., R. Kaźmierczak i J. Niegowski
2011. *Podwodne dziedzictwo archeologiczne Polski. Katalog stanowisk (badania 2006–2009)*. Toruń: Instytut Archeologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika i Fundacja Amicus Universitatis Nicolai Copernici.
- Chudziakowa, J.
1974. *Kultura łużycka na terenie międzyrzecza Wisły, Drwęcy i Osy*. Towarzystwo Naukowe w Toruniu. Prace Archeologiczne 5. Poznań: PWN.
- Chudziakowa, J. (red.)
1994. *Wczesnośredniowieczne grodziska ziemi chełmińskiej. Katalog źródeł*. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Instytut Archeologii i Etnologii.
- Cnotliwy, E.
1973. *Rzemiosło rogownicze na Pomorzu wczesnośredniowiecznym*. Wrocław: Ossolineum.
1999. Wczesnośredniowieczne przedmioty z poroża i kości z Kruszwicy na Kujawach. *Studia Archeologiczne* 31: 153–241.
2013. *Przedmioty z poroża i kości z Janowa Pomorskiego*, [w:] M. Bogucki i M.F. Jagodziński (red.), *Studia nad Truso 2, 13–181*. Elbląg: Muzeum Archeologiczno-Historyczne. Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk.
- Cnotliwy, E., L. Leciejewicz i W. Łosiński (red.)
1983. *Szczecin we wczesnym średniowieczu. Wzgórze Zamkowe*. Wrocław: Ossolineum.
- Conwentz, H.
1892. Pfahlbau und Burgwall von Kl.-Ludwigsdorf, Kr. Rosenberg in Westpreussen. *Nachrichten über deutsche Alterthumsfunde* 3: 81–82.
1905. *Das Westpreussische Provinzial-Museum 1880–1905. Nebst bildlichen Darstellungen aus Westpreußens Natur und vorgeschichtlicher Kunst*. Danzig: Provinzial-Museum.
- Corpus*
1973. *Corpus archäologischer Quellen zur Frühgeschichte auf dem Gebiet der Deutschen Demokratischen Republik (7. bis 12. Jahrhundert). 1. Bezirke Rostock (Westteil), Schwerin und Magdeburg*. Berlin: Akademie Verlag.
1979. *Corpus archäologischer Quellen zur Frühgeschichte auf dem Gebiet der Deutschen Demokratischen Republik (7. bis 12. Jahrhundert). 2. Bezirke Rostock (Ostteil), Neubrandenburg*. Berlin: Akademie Verlag.
- Cramer, H.
1885. Urkundenbuch zur Geschichte des vormaligen Bisthums Pomesanien 1. *Zeitschrift des historischen Vereins für den Regierungsbezirk Marienwerder* 15.
1886. Urkundenbuch zur Geschichte des vormaligen Bisthums Pomesanien 2. *Zeitschrift des historischen Vereins für den Regierungsbezirk Marienwerder* 16.
- Crome H.
1937. Karte und Verzeichnis der vor und frühgeschichtlichen Wehranlagen in Ostpreussen. *Altpreußen. Vierteljährsschrift für Vor und Frühgeschichte* 2: 97–125.
1938. Verzeichnis der Wehranlagen Ostpreußens. T. 1. Nebst alphabetischem Verzeichnis der Wehranlagen mit Angabe des Schrifttums. *Prussia* 32: 173–209, 297–324.
1940. Verzeichnis der Wehranlagen Ostpreußens (Schluß). *Prussia. Zeitschrift für Heimatkunde* 34: 83–154.
- Czebreszuk, J.
1996. *Społeczności Kujaw w początkach epoki brązu. Materiały do syntezy pradziejów Kujaw* 7. Poznań: Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu i Poznańskie Towarzystwo Prehistoryczne.
2000. Osadnictwo społeczności kultury ceramiki sznurowej, [w:] A. Kośko (red.), *Osadnictwo kultur późnoneolitycznych oraz interstadium epok neolitu i brązu: 3900–1400/1300 przed Chr.*, 423–454. Archeologiczne badania ratownicze wzdłuż trasy gazociągu tranzytowego. T. 3, Część 4. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Dąbrowska, M.
1987. *Kafle i piece kaflowe w Polsce do końca XVIII wieku*. Wrocław: Instytut Historii Kultury Materialnej PAN.
- Dąbrowski, J.
1999. Wczesnośredniowieczne pucharki ceramiczne z terenu Polski, [w:] *Studia nad osadnictwem średniowiecznym ziemi chełmińskiej* 3: 227–254. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika.
- Dembińska, M.
1963. *Konsumpcja żywnościowa w Polsce średniowiecznej*. Warszawa: Instytut Historii Kultury Materialnej PAN.

Wykaz cytowanej literatury

- Dębowska, B.
2001. Wczesnośredniowieczne cmentarzysko w Cerkiewniku. *Warmińsko-Mazurski Biuletyn Konserwatorski* 3: 7–39.
- Długokęcki, W.
2006. Uwagi o genezie i rozwoju wczesnośredniowiecznych Prus do początków XIII wieku. *Pruthenia* 2: 9–54.
- Driesch, von den A.
- 1976 *A guide to the measurement of animal bones from archaeological sites*. Harvard: Peabody Museum of Archaeology and Ethnology, Harvard University.
- Dudak, W. i P. Owczarek
2014. Osada wielokulturowa w Orenicach koło Piątku w woj. łódzkim. Materiał ruchomy. Autostrada A1, [w:] J. Maik (red.), *Archeologiczne zeszyty autostradowe Instytutu Archeologii i Etnologii PAN* 16: 26–28. Łódź: Instytut Archeologii i Etnologii PAN.
- Dzieduszycki, W.
1976. Wykorzystanie surowca drzewnego we wczesnośredniowiecznej Kruszwicy. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* 24 (1): 35–54.
1982. *Wczesnomiejska ceramika kruszwicka w okresie od 2. połowy X wieku po połowę XIV w.* Wrocław: Ossolineum.
- Dzierżykraj-Rogalski, T.
1960. Szczątki kostne z grobów ciałopalnych jako przedmiot badań antropologicznych. *Człowiek w czasie i przestrzeni* 3 (1): 49–51.
1968. Uwagi metodologiczne o badaniu szczątków kostnych z grobów ciałopalnych, [w:] K. Jażdżewski, (red.), *Liber Iosepho Kostrzewski octogenario a venetoribus dicatus*, 627–635. Wrocław: Ossolineum
- Dziubek, E.
1988. Ceramika naczyniowa z zamku rycerskiego w Sadłowie, gm. Rypin, woj. Włocławskie. Informacjestępne. *Acta Universitatis Lodzienensis. Folia Archaeologica* 22: 121–146.
2004. Architektoniczne elementy obiektu oraz wystrój i wyposażenie izb zamkowych, [w:] L. Kajzer (red.), *Zamek w Sadłowie na ziemi dobrzyńskiej*, 177–186. Rypin: Muzeum Ziemi Dobrzyńskiej.
- Engel, M.
2002. Piec wapienniczy z osady w Konikowie (Rostku). Wyniki badań wykopaliskowych w sezonach 1999–2000, [w:] M. Karczewska i M. Karczewski (red.), *Badania archeologiczne w Polsce północno-wschodniej i na zachodniej Białorusi w latach 2000–2001*, 321–331. Białystok: Instytut Historii Uniwersytetu w Białymostku.
- Engel, M., P. Iwanicki, G. Iwanowska i C. Sobczak
2013. Grodziska Jaćwieży w perspektywie badań Działu Archeologii Bałtów Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*, 45–63, Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2. Warszawa – Zielona Góra: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Archeologiczna.
- Engel, M., J. Okulicz-Kozaryn, C. Sobczak
2009. Warowna siedziba jaćwieskiego nobila III wojny? Architektura obronna kompleksu osadniczego w Szurpiłach, [w:] A. Bitner-Wróblewska i W. Brzeziński (red.), *Bałtowie i ich sąsiedzi. Marian Kaczyński in memoriam*, 517–544. Warszawa: Państwowe Muzeum Archeologiczne.
- Engel, M. i C. Sobczak
2016. Grodziska jaćwieskie w świetle najnowszych badań interdyscyplinarnych, [w:] Z. Kobyliński (red.) *Grodziska Warmii i Mazur 2. Nowe badania i interpretacje*, 7–26. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 7. Warszawa: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Fedorczyk, M.
1998. Materiał ceramiczny z osady na „Ptasiej Wyspie”, st. II, gm. Mrągowo, woj. olsztyńskie, [w:] M. Karczewski (red.), *Ceramika zachodniobałtyjska od wczesnej epoki żelaza do początku ery nowożytnej*, 139–148. Białystok: Instytut Historii Uniwersytetu w Białymostku.
- Filipowiak, W.
1962. *Wolinianie. Studium osadnicze, cz. I.* Szczecin: Szczecińskie Towarzystwo Naukowe.
- Fonferek, J., M. Marcinkowski i U. Sieńkowska
2012. *Elbląg – życie codzienne w porcie hanzeatyckim.* Elbląg: Muzeum Archeologiczno-Historyczne w Elblągu.
- Fuglewicz, B.
2013. Obraz społeczności radomskiej wczesnego średniowiecza przez pryzmat tzw. zabytków wydzielonych, [w:] A. Buko, D. Główka i M. Trzeciecki (red.), *Ziemia niczyja – ziemia nieznana. Schyłek starożytności i średniowiecze na ziemiach między Wisłą a Pilicą*, 77–105. Radom – korzenie miasta i regionu 4. Warszawa: Instytut Archeologii i Etnologii PAN.
- Gajewska, M. i J. Kruppé
1965. Badania terenowe w Solcu nad Wisłą, pow. Lipsko w 1963 roku. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* 13: 161–184.
1973. Rzut oka na dotychczasowe wyniki badań archeologicznych we Fromborku. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* 21: 617–631.
- Gałązka, D.
- 2012a. *Szczegółowa mapa geologiczna Polski w skali 1 : 50 000 arkusz Iława.* Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- 2012b. *Szczegółowa mapa geologiczna Polski w skali 1 : 50 000 arkusz Lubawa.* Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.

- Gazda, D., J. Jezierska, J. Konik i P. Szlązak
 2013. Badania archeologicznej Misji Pomezańsko-Bałtyjskiej obiektów warownych w Starym Dzierzgoniu i Bogdanach w latach 2009–2012. [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*, 135–180. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2. Warszawa – Zielona Góra: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Archeologiczna.
- Gąssowska E. i Ł. Okulicz
 1975. Badania sondażowe osiedla obronnego w miejscowości Maradki, pow. Mrągowo. *Świątowit* 34: 319–326.
- Gee, H.
 1993. The distinction between postcranial bones of *Bos primigenius* Bojanus, 1827 and *Bison priscus* Bojanus, 1827 from the British Pleistocene and taxonomic status of *Bos* and *Bison*. *Journal of Quaternary Science* 8 (1): 79–92.
- Gierlach, B.
 1966. Zabytki metalowe. *Warszawskie Materiały Archeologiczne* 1: 141–148.
 1972. *Kowalstwo mazowieckie XIII–XVIII w.* Ciechanów: Mazowiecki Ośrodek Badań Naukowych.
- Gładykowska-Rzeczycka, J.
 1972. Historia, rozwój i wyniki badań materiałów kostnych z cmentarzyków ciałopalnych ze szczególnym uwzględnieniem Polski. *Pomorania Antiqua* 4: 21–67.
 1974. O metodach stosowanych w badaniach materiałów kostnych z ciałopalnych cmentarzyków, [w:] H. Giżyńska (red.), *Metody, wyniki i konsekwencje badań kości z grobów ciałopalnych*, 85–92. Poznań: Uniwersytet Adama Mickiewicza.
- Głosek, M.
 1985. Militaria z grodziska w Plemiętach. Broń sieczna, drzewcowa i obuchowa, [w:] A. Nadolski (red.), *Plemięta. Średniowieczny gródek w ziemi chełmińskiej*, 99–106. Warszawa: PWN.
 1996. *Późnośredniowieczna broń obuchowa w zbiorach polskich*. Warszawa: Instytut Archeologii i Etnologii PAN.
 2004. Średniowieczne uzbrojenie plebejskie w świetle źródeł ikonograficznych i pisanych na ziemiach polskich. *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Archeologica* 24: 237–248.
- Górska, I., L. Paderewska, J. Pyrgała i W. Szymański
 1976. *Grodziska Mazowsza i Podlasia*. Wrocław: Osolineum.
- Górski K. (red.)
 1949. *Związek Pruski i poddanie się Prus Polsce. Zbiór tekstów źródłowych*. Poznań: Instytut Zachodni.
- Grążawski, K.
 1988. Średniowieczny gródek rycerski w Bachotku na Ziemi Chełmińskiej w świetle badań archeologicznych. *Sprawozdania Archeologiczne* 11: 317–341.
1993. Ze studiów nad pograniczem słowiańsko-pruskim we wczesnym średniowieczu – problem grodów w Dolinie Lutryny. *Pomorania Antiqua* 15: 29–56.
2002. *Przemiany w wytwórczości garnkarskiej w rejonie środkowej Drwęcy we wczesnym średniowieczu (2. połowa VII w. – 1. połowa XIII w.)*. Włocławek: Lega.
2003. *Życie codzienne na ziemi chełmińskiej i dobrzyńskiej w średniowieczu*. Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna we Włocławku.
2009. *Ziemia lubawska na pograniczu słowiańsko-pruskim w VIII–XIII w. Studium nad rozwojem osadnictwa*. Olsztyn: Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie.
2013. Z nowszych badań nad grodziskami pogranicza słowiańsko-pruskiego, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*, 83–108. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2. Warszawa – Zielona Góra: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Archeologiczna.
2015. Koncepcja i wstępne wyniki badań w Kurzętniku i Bratianie. *Materiały do Archeologii Warmii i Mazur* 1: 367–372.
- Gręzak, A.
 2013. Aneks 1: Materiał osteologiczny z grodziska w Kamionce, st. 9 z badań w 2012 roku, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*, 297–300. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2. Warszawa – Zielona Góra: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Archeologiczna.
- Gręzak, A. i B. Kurach
 1996. Konsumpcja mięsa w średniowieczu oraz w czasach nowożytnych na terenie obecnych ziem Polski w świetle danych archeologicznych. *Archeologia Polski* 41: 139–167.
- Gruszka, B.
 2012. Wczesnośredniowieczne zabytki ceramiczne ze stan. 2 w Nowicu, gm. Lubsko, woj. lubuskie w ujęciu stylistyczno-technologicznym, [w:] B. Gruszka (red.), *Nowiniec, stan. 2 – wczesnośredniowieczny gród na pograniczu śląsko-łużyckim w świetle badań interdyscyplinarnych*, 47–129. Zielona Góra: Wydawnictwo Fundacji Archeologicznej.
- Haftka, M.
 1974. Wczesnośredniowieczny puchar na pustej nóżce z Elbląga na tle ważniejszych znalezisk z terenu Polski. *Pomorania Antiqua* 5: 329–342.
1988. Grodzisko w Waćmierku, gm. Tczew. *Pomerania*

Wykaz cytowanej literatury

- Antiqua* 13: 171–198.
- Haftka, M. i S. Wadyl
2015. *Węgry. Zespół osadniczy na pograniczu pomorsko-pruskim w XI-XII w.* Malbork: Muzeum Zamkowe w Malborku.
- Halstead, P. i P. Collins
2002. Sorting the sheep from the goats: morphological distinctions between the mandibles and mandibular teeth of adult ovis and capra. *Journal of Archaeological Science* 29: 545–553.
- Hartmann, E.
1967. *Das Kirchspiel Locken Kr. Osterode i. Ostpr. Wissenschaftliche Beiträge zur Geschichte und Landeskunde Ostmitteleuropas* 78. Marburg: J.G. Herder-Institut.
- Hensel, W.
1950–1959. *Studia i materiały do osadnictwa Wielkopolski wcześniehistorycznej*, t. 1–3. Poznań: Polskie Towarzystwo Prehistoryczne.
1987. *Słowiańska wcześnieśredniowieczna. Zarys kultury materialnej.* Warszawa: PWN.
- Hensel, W. i Z. Hilczer-Kurnatowska
1972–1987. *Studia i materiały do osadnictwa Wielkopolski wcześniehistorycznej*, t. 4–6. Wrocław: Ossolineum.
- Hensel, W., Z. Hilczer-Kurnatowska i A. Łosińska
1995. *Studia i materiały do osadnictwa Wielkopolski wcześniehistorycznej*, t. 7. Wrocław: Ossolineum.
- Herbich, T.
2013. Wyniki badań metodą magnetyczną wybranych stanowisk archeologicznych w rejonie Iławы w 2012 roku, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*, 351–359. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2. Warszawa – Zielona Góra: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Archeologiczna.
- Herrmann, J.
1998. *Ralswiek auf Rügen. Die slawisch-wikingischen Siedlungen und deren Hinterland. Teil II – Kultplatz, Boot 4, Hof, Propstei, Mühlenberg und Ruard.* Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mecklenburg-Vorpommerns 33. Lübsdorf: Landesamt für Kultur und Denkmalpflege Mecklenburg-Vorpommern.
- Heym, W.
1933. Siedlungsgrabungen im Kreise Rosenberg. *Heimatkalender des Kreis Rosenberg* 1933: 51–60. Marienwerder.
- Hilczerówna, Z.
1956. *Ostrogi polskie z X–XIII wieku.* Poznań: PWN.
1961. *Rogownictwo gdańskie w X–XIV wieku.* Gdańsk: Gdańskie Towarzystwo Naukowe.
- Hoffmann, M.J.
1992. Nieznane materiały kultury kurhanów zachodniobałtyjskich, [w:] J. Okulicz-Kozaryn i W. Nowakowski (red.), *Studia z archeologii ludów barbarzyńskich z wybrzeży Bałtyku i dorzecza Wisły*, 20–38. Barbaricum 2. Warszawa: Tokawi.
1996. Wielokulturowy obiekt grobowy w Pomielinie na Pojezierzu Iławskim, [w:] W. Nowakowski (red.), *Concordia. Studia ofiarowane Jerzemu Okuliczowi-Kozarynowi w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin*, 81–92. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.
- 1999a. *Źródła do kultury i osadnictwa południowo-wschodniej strefy nadbałtyckiej w I tysiącleciu p.n.e.* Olsztyn: Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie.
- 1999b. Najdawniejsze dzieje Iławы i okolic, [w:] *Iława*, 9–21. Olsztyn: Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego.
2000. *Kultura i osadnictwo strefy nadbałtyckiej w I tysiącleciu p.n.e.* Olsztyn: Towarzystwo Naukowe i Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego.
2006. Susz i okolice w starożytności i wczesnym średniowieczu, [w:] J. Cygański (red.), *Susz. Z dziejów miasta i okolic*, 1032. Olsztyn: Muzeum Warmii i Mazur.
2013. *Dzieje archeologii Prus Wschodnich od początku XVIII wieku do 1920 roku.* Olsztyn: Pracownia Wydawnictw Naukowych.
- Hoffmann, M.J. i A. Mackiewicz
2004. *Średniowieczne założenia obronne powiatu ostródzkiego.* Ostróda: Muzeum w Ostródzie.
- Hollack E.
1908. *Erläuterungen zur vorgeschichtlichen Übersichtskarte von Ostpreußen. Im Auftrage des ostpreußischen Provinzial Verbandes bearbeitet und herausgegeben.* Głogów – Berlin: KommissionsVerlag von Carl Flemming.
- Holub, P., D. Merta i A. Zúbek
2006. Cihlářská a vápenická pec na ulici Božetěchova v Brně–Králově Poli, [w:] J. Merta i O. Merta (red.), *Archeologia technica 17. Zkoumání výrobních objektů a technologií archeologickými metodami*, 45–51. Brno: Technické muzeum v Brně.
- Hołubiec, J.
1971. Historia lamp naftowych. *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki* 16 (4): 739–766.
- Horbacz, T.J., A. Mikołajczyk i L. Wojda
1980. Ceramika husycka z Włocławka. *Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie*, seria C: Oświata i kultura, 9–25. Włocławek: Włocławskie Towarzystwo Naukowe.
- Ignaczak, M.
2002. Ze studiów nad genezą kultury lużyckiej w strefie Kujaw. Materiały do syntezy pradziejów Kujaw

10. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Ignaczak, M. i J. Affelski
2012. Osadnictwo z wczesnego okresu epoki żelaza na stanowisku Janów Pomorski, [w:] M. Bogucki i M.F. Jagodziński (red.), *Janów Pomorski stan. 1. Wyniki ratowniczych badań archeologicznych w latach 2007–2008. Tom 1. Od paleolitu do wczesnego okresu wędrówek ludów*, 51–157. Studia nad Truso 1:1. Elbląg: Muzeum Archeologiczno-Historyczne.
- Iwanowska, G.
2015. Grodzisko w Jeglincu w świetle nowych badań, [w:] S. Wadyl, M. Karczewski i M. Hoffmann (red.), *Materiały do archeologii Warmii i Mazur 1*, 29–32. Warszawa – Białystok: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego i Instytut Historii i Nauk Politycznych Uniwersytetu w Białymostku.
- Jagodziński, M.
1997. *Archeologiczne ślady osadnictwa między Wisłą a Pasłęką we wczesnym średniowieczu: katalog stanowisk*. Warszawa: Naukowa Oficyna Wydawnicza „Scientia”. Adalbertus: tło kulturowo-geograficzne wyprawy misyjnej św. Wojciecha na pogranicze polsko-pruskie 3.
2013. Wyniki badań archeologicznych grodzisk w Myślećninie, Kwietniewie i Weklacach, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*, 180–203. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2. Warszawa – Zielona Góra: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Archeologiczna.
- Jasiński T.
1981. Początki Torunia na tle osadnictwa średniowiecznego. *Zapiski Historyczne* 46 (4): 5–33 (581–609).
- Jaskanis, D.
2008. Świecka. Wczesnośredniowieczny zespół osadniczy na północno-wschodnim Mazowszu. Warszawa: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich i Muzeum Podlaskie w Białymostku.
- Jaskanis, J.
2013. *Szwajcaria. Cmentarzysko bałtyjskie kultury sudeckiej w północno-wschodniej Polsce*. Warszawa: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich, Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie i Muzeum Okręgowe w Suwałkach.
- Jaskulska, E.
2013. Aneks 2: Kości ludzkie z grodziska w Kamionce, st. 9 z badań w 2012 roku, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*, 301–303. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2. Warszawa – Zielona Góra: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Archeologiczna.
- Jaworski, K.
1990. *Wyroby z kości i poroża w kulturze wczesnośredniowiecznego Ostrowa Tumskiego we Wrocławiu*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza Volumen.
- Jóźwiak, B.
2003. *Społeczności subneolitu wschodnioeuropejskiego na Niżu Polskim w międzymiejscu Odry i Wisły*. Materiały do syntezy pradziejów Kujaw 11. Poznań: Uniwersytet Adama Mickiewicza.
- Jurys, L. i T. Woźniak
2009. *Szczegółowa mapa geologiczna Polski w skali 1:50 000 arkusz Łukta*. Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- Kabulski, P.
2003. *Szczegółowa mapa geologiczna Polski w skali 1:50 000, arkusz Susz*. Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- Kajzer, L.
1986. Opracowanie zbioru ceramiki naczyniowej z „wieży Karnkowskiego” zamku w Raciążku. *Kwartalnik Historii Kultury Materiałnej* 34 (2): 199–225.
1988. Przyczynek do znajomości tzw. ceramiki husyckiej z Kujaw. *Kwartalnik Historii Kultury Materiałnej* 36 (4): 651–663.
- Kaletyn, M., T. Kaletyn i J. Łodowski
1968. *Grodziska wczesnośredniowieczne województwa wrocławskiego*. Wrocław: Ossolineum.
- Kalinowski, P.
2009. *Śląskie monety Habsburgów. Katalog. Część II. Lata 1657–1705*. Kalety: Wydawnictwo Piotr Kalinowski.
- Kalagate, S.
1994. Ceramika z wieży rycerskiej w Witkowie, gm. Szprotawa, woj. zielonogórskie, stanowisko 6, [w:] A. Gruszczyńska (red.), *Garnkarstwo i kaflarstwo na ziemiach polskich od późnego średniowiecza do czasów współczesnych*, 161–184. Rzeszów: Muzeum Okręgowe.
- Kałużna-Czaplińska, J., P. Gątarek, A. Rosiak, U. Kobylińska i Z. Kobyliński
2016. Zawartość kwasów tłuszczyowych w ceramice pochodzącej z pradziejowych i średniośredniowiecznych grodzisk z zachodniej części ziem pruskich, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 2. Nowe badania i interpretacje*, 173–209. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 7. Warszawa: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Kałużna-Czaplińska, J., U. Kobylińska i Z. Kobyliński
2013. Zawartość kwasów tłuszczyowych w ceramice z grodzisk w Kamionce, Mozgowie i Borecznie w powiecie iławskim, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*, 457–466. Archaeologica Hereditas

Wykaz cytowanej literatury

- tas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2. Warszawa – Zielona Góra: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Archeologiczna.
- Kamińska, J.
1953. *Grody wczesnośredniowieczne ziem Polski środkowej na tle osadnictwa*. Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe.
1968. Siedlątków, obronna siedziba rycerska z XIV wieku. *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna* 15: 15–85.
- Kapusta, E.
1987. Ceramika naczyniowa z zamku w Brześciu Kujawskim na tle specyfiki późnośredniowiecznej i nowożytnej ceramiki kujawskiej. *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Archaeologica* 21: 131–166.
- Karczewski, M.
1998. Ceramika kultury kurhanów zachodniobałtyjskich z osady w Paprotkach Kolonii, stan. 41 w Krainie Wielkich Jezior Mazurskich, [w:] M. Karczewski (red.), *Ceramika zachodniobałtyjska od wczesnej epoki żelaza do początku ery nowożytnej*, 95–116. Białystok: Instytut Historii Uniwersytetu w Białymostku.
2001. *Źródła archeologiczne do badań nad środowiskiem krainy wielkich jezior mazurskich w okresie wpływów rzymskich*. Olsztyn: Ośrodek badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego.
- Karczewski, M., M. Karczewska i A. Pluskowski
2015. Grodzisko Święta Góra w Staświnach w Krainie Wielkich Jezior Mazurskich. Dzieje zasiedlenia przed i po podboju krzyżackim, [w:] S. Wadyl, M. Karczewski i M. Hoffmann (red.), *Materiały do archeologii Warmii i Mazur* 1, 175–193. Warszawa – Białystok: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego i Instytut Historii i Nauk Politycznych Uniwersytetu w Białymostku.
- Kaźmierczyk, J.
1969. Budownictwo mieszkalne z drewna w VI–XIII w. na obszarze Śląska. *Archeologia Polski* 14 (2): 167–214.
- Kazimierczak, R., W. Chudziak, B. Kowalewska i J. Niegowski
2013. *Sprawozdanie i opracowanie wyników z podwodnych badań archeologicznych o charakterze penetracyjnym w jeziorze Łodygowo (Staw Łodygowo), gm. Kisielice, pow. iławski, woj. warmińsko-mazurskie (Łodygowo stan. 1)*. Sprawozdanie dla Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Toruń: UMK.
- Kaźmierczyk, J., K. Maciewicz i S. Wuszkan
1977. *Studia i materiały do osadnictwa Opolszczyzny wczesnośredniowiecznej*. Opole: Instytut Śląski.
- Kennecke, H.
2008. *Die slawische Siedlung von Dyrotz, Lkr. Havelland. Materialien zur Archäologie in Brandenburg* 1. Rahden: Marie Leidorf Verlag.
- Kilian, L.
1955. *Haffküstenkultur und Ursprung der Balten*. Bonn: Habelt.
- Kirpičnikov, A.N.
1974. O vremeni pojavlenia špory co zvezdočkoi na territorii drevnej Rusi. *Kwartalnik Historii Kultury Materiałnej* 2 (2): 299–304.
- Klęczar, B. i M. Rutyna
2013. Stan badań grodzisk województwa warmińsko-mazurskiego, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur* 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze, 7–29. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2. Warszawa – Zielona Góra: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Archeologiczna.
- Kobryń, H.
1984. *Zmiany niektórych cech morfologicznych konia w świetle badań kostnych materiałów wykopaliskowych z obszaru Polski*. Warszawa: Wydawnictwo SGGW-AR.
- Kobusiewicz, M. (red.)
2008. *Pradzieje Wielkopolski. Od epoki kamienia do średniowiecza*. Poznań: Instytut Archeologii i Etnologii PAN.
- Kobylińska, U.
1999. Średniowieczna ceramika i inne zabytki archeologiczne z wykopalisk w Iławie w 1999 roku. *Warmińsko-Mazurski Biuletyn Konserwatorski* 1: 19–46.
2000. Wczesnośredniowieczne cmentarzysko pruskie w Dobrzykach, st. XXVIII, gmina Zalewo, województwo warmińsko-mazurskie. *Warmińsko-Mazurski Biuletyn Konserwatorski* 2: 12–76.
2003. *Z archeologicznych studiów nad pradziejami i wcześnieymi dziejami północnego Podlasia (badania wykopaliskowe w Dołkach, Gniciukach i Potoce w woj. podlaskim)*. Warszawa: Fundacja „Res Publica Multiethnica” i Instytut Archeologii i Etnologii PAN.
2004. Wczesnośredniowieczne naczynia gliniane typu Menkendorf-Szczecin ze Starosiedla na Ziemi Lubuskiej, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Hereditatem cognoscere. Studia i szkice dedykowane Profesor Marii Miśkiewicz*, 111–123. Warszawa: Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Państwowe Muzeum Archeologiczne i Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.
- 2014a. Prehistoric pottery form excavations at Starosiedle, site 3 in the years 2001–2004 / Pradziejowa ceramika zabytkowa z badań w Starosiedlu, st. 3 w latach 2001–2004, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Starosiedle in the Lubusz Land: Prehistoric and Early Medieval settlement / Starosiedle w Ziemi*

- Lubuskiej: osadnictwo starożytne i wczesnośredniowieczne*, 265–446. Warszawa: Fundacja Res Publica Multiethnica, Instytut Archeologii i Etnologii PAN i Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.
- 2014b. Early Medieval pottery from Starosiedle, site 3 / Ceramika wczesnosredniowieczna ze st. 3 w Starosiedlu, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Starosiedle in the Lubusz Land: Prehistoric and Early Medieval settlement / Starosiedle w Ziemi Lubuskiej: osadnictwo starożytne i wczesnośredniowieczne*, 521–568. Warszawa: Fundacja Res Publica Multiethnica, Instytut Archeologii i Etnologii PAN i Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.
- 2014c. Small finds from site 3 at Starosiedle / Zabytki wydzielone ze stanowiska 3 w Starosiedlu, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Starosiedle in the Lubusz Land: Prehistoric and Early Medieval settlement / Starosiedle w Ziemi Lubuskiej: osadnictwo starożytne i wczesnośredniowieczne*, 605–635. Warszawa: Fundacja Res Publica Multiethnica, Instytut Archeologii i Etnologii PAN i Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.
- Kobylińska, U. i Z. Kobyliński
 1993. Struktura wielkościowa zespołów ceramiki na stanowiskach wielowarstwowych: metody analizy i możliwości poznawcze. *Archeologia Polski* 38 (2): 229–262.
2016. Wschodnia granica zasięgu występowania wczesnośredniowiecznej ceramiki typu Menkendorf-Szczecin, [w:] B. Chudzińska, M. Wojenka i M. Wołoszyn (red.), *Od Bachórza do Światowida ze Zbrucza. Tworzenie się słowiańskiej Europy w ujęciu źródłoznawczym. Księga jubileuszowa Profesora Michała Parczewskiego*, 233–242. Kraków – Rzeszów: Uniwersytet Jagielloński i Uniwersytet Rzeszowski.
- Kobylińska, U., Z. Kobyliński i D. Wach
 2003. Wyniki badań wykopaliskowych grodziska w Klułowicach na Podlasiu. *Wiadomości Archeologiczne* 46: 189–227.
- Kobyliński, Z.
 2012. Early Medieval Slavic settlement complex on the Elbe at Rosenhof, Gem. Altenaun, Lkr. Stendal: preliminary results of the ongoing German-Polish excavation project, [w:] H. Meller (red.), *Zusammengegraben – Kooperationsprojekte in Sachsen-Anhalt*, 117–123. Archäologie in Sachsen-Anhalt. Sonderband 16.
2016. Projekt Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki „Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Część I: Pomezania, Pogezania i Warmia”: realizacja w latach 2012–2016, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 2. Nowe badania i interpretacje*, 93–112. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 7. Warszawa: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Kobyliński, Z. (red.)
 2013. *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2. Warszawa – Zielona Góra: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Archeologiczna.
2016. *Grodziska Warmii i Mazur 2. Nowe badania i interpretacje*. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 7. Warszawa: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Kobyliński, Z., D. Wach i M. Rutyna
 2013. Grodzisko z wczesnej epoki żelaza i wczesnego średniowiecza w Kamionce, st. 9, gm. Iława: wstępne wyniki badań z 2012 roku (z aneksami Anny Gręzak i Elżbiety Jaskulskiej), [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*, 281–302. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2. Warszawa – Zielona Góra: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Archeologiczna.
- Kobyliński, Z., D. Wach, M. Rutyna, J. Wysocki i B. Klęczar
 2013. Grodziska z czasów plemiennych(?) w Gulbiu, na wyspie Bukowiec na jeziorze Jeziorki, w Urowie i Dubie w powiecie iławskim; wstępne wyniki badań, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*, 305–325. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2. Warszawa – Zielona Góra: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Archeologiczna.
- Kobyliński, Z., J. Nitychoruk, K. Rabiega, M. Rutyna, D. Wach, F. Welc, J. Wysocki, K. Zeman-Wiśniewska i M. Żurek
 2016. Falsyfikacja domniemanych pradziejowych i średniośredniowiecznych grodzisk w powiecie iławskim i ostródzkim, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 2. Nowe badania i interpretacje*, 247–293. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego 7. Warszawa: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Kochanowski, M.
 1985a. Narzędzia rolnicze i gospodarskie z grodziska w Plemiętach, [w:] A. Nadolski (red.), *Plemięta. Średniowieczny gródek w ziemi chełmińskiej*, 159–164. Warszawa: PWN.
- 1985b. Elementy odzieży i sprzęt gospodarstwa domowego z grodziska w Plemiętach, [w:] A. Nadolski (red.), *Plemięta. Średniowieczny gródek w ziemi chełmińskiej*, 165–183. Warszawa: PWN.

Wykaz cytowanej literatury

- Kola, A.
1979. Słoszewy, gm. Bobrowo. *Informator Archeologiczny* 1978: 253.
1985. Żelazny osprzęt średniowiecznej wieży mieszkalnej w Plemiętach i jej wyposażenia, [w:] A. Nadolski (red.), *Plemięta. Średniowieczny gródek w ziemi chełmińskiej*, 62–83. Warszawa: PWN.
- Kola, A. i G. Wilke
1985. Militaria z grodziska w Plemiętach. Broń strzelcza, [w:] A. Nadolski (red.), *Plemięta. Średniowieczny gródek w ziemi chełmińskiej*, 107–128. Warszawa: PWN.
- Kolda, J.
1936. *Srovnávací anatomie zvířat domacích se zřetelem k anatomici člověka*. Brno: J. Kolda.
- Kołodziejski, S.
1985. Les esperons a molette du territoire de la Petite Pologne au Moyen Age, [w:] A. Kokowski (red.), *Mémoires archéologiques*, 161–179. Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej.
- Koperkiewicz, A. i D. Krasnodębski
2006. Wczesnośredniowieczne cmentarzysko w Daniłowie Małym, gm. Łapy, [w:] W. Chudziak i S. Mozdziuch (red.), *Stan i potrzeby badań nad wczesnym średniowieczem – 15 lat później*, 465–485. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu.
- Kostrzewska, M.
1953. Wyroby kamienne kultury łużyckiej w Wielkopolsce w epoce brązowej i we wczesnym okresie żelaznym. *Przegląd Archeologiczny* 9: 214–258.
- Kostrzewski, J.
1955. *Wielkopolka w pradziejach*. Warszawa: Ossolineum.
1958. *Kultura łużycka na Pomorzu*. Poznań: PWN.
1962. O pochodzeniu ozdób srebrnych z polskich skarbów wczesnośredniowiecznych. *Slavia Antiqua* 9: 139–211.
1966. *Pradzieje Pomorza*. Wrocław: Ossolineum.
- Kowalczyk, E.
1997. Z badań nad pograniczem mazowiecko-pruskim i krzyżackim. *Kwartalnik Historii Kultury Materiałnej* 45: 384–395.
2001. Weryfikacja i odkrycie nowych grodzisk nad środkową Pasłęką. *Wiadomości Archeologiczne* 54 (1995–1998): 192–195.
- Kowalenko, W.
1938. *Grody i osadnictwo grodowe Wielkopolki wczesnohistorycznej (od VII do XII wieku)*. Poznań: Polskie Towarzystwo Prahistoryczne.
- Kozielło-Poklewski, B. i E. Martuszewski
1972. Dzieje wsi, [w:] A. Wakar (red.), *Iława. Z dziejów miasta i powiatu*, 205–271. Olsztyn: Pojezierze.
- Kóčka-Krenz, H.
1993. *Bijuteria północno-zachodnio-słowiańska we wczesnym średniowieczu*. Poznań: Uniwersytet Adama Mickiewicza.
2007. Wczesnośredniowieczna biżuteria metalowa ze zbiorów Państwowego Muzeum Archeologicznego, [w:] W. Brzeziński (red.), *Skarby wieków średnich*, 20–51. Warszawa: Państwowe Muzeum Archeologiczne.
- Kóčka-Krenz, H. i A. Sikorski
1992. Góra, gm. Pobiedziska, woj. poznańskie, stan. 1. Wstępne wyniki badań z lat 1985–1991. *Wielkopolskie Sprawozdania Archeologiczne* 1: 135–148.
- Kruppé, J.
1967. *Garniarstwo warszawskie w wieku XIV i XV*. Wrocław: Ossolineum.
1981. *Garniarstwo późnośredniowieczne w Polsce*. Wrocław: Ossolineum.
- Kudrnač, J.
1981. Několik upozornění k tzv. pražnicím. *Archeologické rozhledy* 33 (2): 209–212.
- Kujot, S.
1913. *Dzieje Prus Królewskich. Część I. Do roku 1309*. Toruń: Towarzystwo Naukowe.
- Kurasiński, T. i K. Skóra
2012. *Wczesnośredniowieczne cmentarzysko szkieletowe w Lubieniu, pow. piotrkowski*. Łódź: Instytut Archeologii i Etnologii PAN.
- Kurzyk, K.
2013. Pozostałości osadnictwa z późnego neolitu i wcześniej epoki brązu na stanowisku 4 w Sztynwągu, gm. Grudziądz, woj. kujawsko-pomorskie. *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Archeologia* 33: 21–51.
- Kurzyk, K. i S. Wadyl
2015. Obiekt obrzędowy kultury amfor kulistycznych z Ornowa-Lesiaka, stan. 3, gm. Ostróda, [w:] S. Wadyl, M. Karczewski i M.J. Hoffmann (red.), *Materiały do archeologii Warmii i Mazur* 1, 85–93. Warszawa – Białystok: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego i Instytut Historii i Nauk Politycznych Uniwersytetu w Białymostku.
- Kurzyk, K. i D. Werra
2011. Neolit i wczesna epoka brązu na ziemi dobrzyńskiej w świetle aktualnych badań archeologicznych, [w:] M. Fudziński i H. Paner (red.), *XVII Sesja Pomorzanawcza, t. 1, Od epoki kamienia do wczesnego średniowiecza*, 89–106. Gdańsk: Muzeum Archeologiczne.
- Kuszewska, E.
1961. Gorzędziej wczesnośredniowieczny w świetle wstępnych prac archeologicznych, [w:] J. Kamińska (red.), *Gdańsk wczesnośredniowieczny* 4, 145–200. Gdańsk: Gdańskie Towarzystwo Naukowe.
- Kuśnierz, J.
2006. Z badań nad militarnym znaczeniem gródka nad Bugiem (Wołyń) we wczesnym średniowieczu. *Acta Militaria Mediaevalia* 2: 79–102. Kraków – Sanok.
- La Baume, W.
1938. Die Pfahlbrücken des Burgwalles bei Kl. Ludwigsdorf, Kr. Rosenberg (Westpr.). *Elbinger Jahrbuch*

- 15: 147–155.
- Lasek, P. i J. Przypkowski
2013. Najstarszy widok Iławы i zamku na Wielkiej Żuławie z 1620 roku w zbiorach Instytutu Sztuki PAN, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*, 381–383. Archaeologica Hereditas 2. Warszawa – Zielona Góra: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Archeologiczna.
- Lasek, P. i S. Szczepański
2016. Z dziejów pewnego zastawu, czyli „zamek” Deutsch-Eylau alias „dwór” Gross-Werder. *Bulletyn Historii Sztuki* 78 (3): 431–458.
- Lasota-Moskalewska, A.
1984. Ocena archeozoologiczna materiału kostnego z wczesnośredniowiecznego grodziska w Tykocinie. *Archeologia Polski* 29 (2): 246–265.
2008. *Archeozoologia. Ssaki*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Leciejewicz, L.
1961. *Ujście we wczesnym średniowieczu*. Wrocław: Ossolineum.
- Lenarczyk, L.
1991. Badania sondażowe na grodzisku w Gorczycach, woj. suwalskie. *Rocznik Białostocki* 16: 483–485.
- Lepówna, B.
1968. *Garniarstwo gdańskie w X-XII wieku*. Gdańsk wczesnośredniowieczny 7. Gdańsk: Gdańskie Towarzystwo Naukowe.
- Leyding, G.
1972. Nazwy fizjograficzne, [w:] A. Wakar i in. (red.), *Iława. Z dziejów miasta i powiatu*, 39–48. Olsztyn: Pojezierze.
1973. Z dziejów powiatu, [w:] A. Wakar i in. (red.), *Morąg. Z dziejów miasta i powiatu*, 41–95. Olsztyn: Pojezierze.
- Liek, G.
1893. *Die Stadt Löbau in Westpreussen*. Marienwerder: Historischer Verein für den Regierungsbezirk Marienwerder.
- Lietz, Z.
1976. Z dziejów wsi, [w:] E. Kulig (red.) *Ostróda. Z dziejów miasta i okolic 161–204*. Olsztyn: Pojezierze.
- Lissauer, A.
1876. Drei Burgwälle bei Dt. Eylau. *Schriften der Naturforschenden Gesellschaft in Danzig* 4(1): 1–6.
1887. *Die Prähistorischen Denkmäler der Provinz Westpreussen und der angrenzenden Gebiete*. Leipzig: Commissions-Verl. von Wilhelm Engelmann.
- Lityńska-Zajac, M. i M. Moskal-del Hoyo
2016. Wyniki badań archeobotanicznych grodzisk z zachodniej części województwa warmińsko-mazurskiego, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 2. Nowe badania i interpretacje*, 211–230. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 7. Warszawa: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Archeologiczna.
- Lodowski, J.
1972. *Sądowel we wczesnym średniowieczu*. Wrocław: Ossolineum.
- Lutnicki, W.
1972. *Uzębienie zwierząt domowych*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Lyman, R.L.
1994. *Vertebrate taphonomy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Łapo, J.M.
2009a. Wyprawa nad Tyrkło, [w:] A. Bitner-Wróblewska i G. Iwanowska (red.), *Bałtowie i ich sąsiedzi. Marian Kaczyński in memoriam*, 559–567. Warszawa: Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie.
2009b. Wokół szwedzkiego szańca. Echa wojen szwedzkich w ludowych podaniach historycznych i mikrotoponimii na obszarze dawnych ziem pruskich. *Pruthenia* 4: 241–286.
- Łasiński, Ł.
2010. *Grodziska wschodniej części Pojezierza Iławskiego. Analiza historyczno-przestrzenna, problemy ochrony i prezentacji*. Maszynopis pracy magisterskiej, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.
- Łęga, W.
1930. *Kultura Pomorza we wczesnym średniowieczu na podstawie wykopalisk*. Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu.
- Łosiński, W.
1963. Badania stacji archeologicznej Kołobrzeg IHKM w 1961 roku. *Sprawozdania Archeologiczne* 15: 177–184.
1972. *Początki wczesnośredniowiecznego osadnictwa grodowego w dorzecze Dolnej Parsęty: VII-X/XI w.* Wrocław: Ossolineum.
- Łukomiak, K.
2016. *Sposoby zamykania pomieszczeń i skrzyń w późnym średniowieczu w świetle źródeł archeologicznych z terenu Polski*. Łódź: Archaeograph.
- Machnik, J.
1979. Krąg kulturowy ceramiki sznurowej, [w:] W. Hensel i T. Wiślański (red.), *Prahistoria ziem polskich. T. 2. Neolit*, 337–411. Wrocław: Ossolineum.
- Makowiecki, D.
2013. Wyroby z poroża i kości w ujęciu zoologicznym, [w:] M. Bogucki i M.F. Jagodziński (red.), *Studio nad Truso 2: 183–220*. Muzeum Archeologiczno-Historyczne w Elblągu i Instytut Archeologii i Etnologii PAN.

Wykaz cytowanej literatury

- Malinowska-Łazarczyk, H.
1982. *Cmentarzysko średniowieczne w Cedyni*. Warszawa: Instytut Historii Kultury Materiałnej PAN.
- Malinowski, A.
1974. Historia i perspektywy antropologicznych badań grobów ciałopalnych, [w:] H. Giżyńska (red.), *Metody, wyniki i konsekwencje badań kości z grobów ciałopalnych*, 7–15. Poznań: Uniwersytet Adama Mickiewicza.
- Malinowski, T.
1953. Z problematyki polskich praźnic wczesnośredniowiecznych. *Z otchłani wieków* 22: 50–53.
1955. Wczesnośredniowieczne naczynia słowiańskie do prażenia zboża. *Dawna Kultura* 2 (1): 30–32.
- 1959 (1957–1958). Wczesnośredniowieczne praźnice w Wielkopolsce. *Przegląd Archeologiczny* 11 (32–33): 68–80.
- Manasterski, D.
2009. *Pojezierze Mazurskie u schyłku neolitu i na początku epoki brązu w świetle zespołów typu Żąbie-Szestno*. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.
- Mańkowski, A.
1923. *Nazwy miejscowe powiatu lubawskiego*. Wąbrzeźno: B. Szczuka.
- Marciniak-Kajzer, A.
1998. Wczesnośredniowieczny zespół osadniczy w miejscowości Zajączki, gm. Ostróda w świetle badań ratowniczych przeprowadzonych w 1998 roku. *Łódzkie Sprawozdania Archeologiczne* 4: 171–188.
2006. Wczesnośredniowieczne osadnictwo na pograniczu prusko-mazowieckim w świetle badań grodziska w Leszczu w woj. warmińsko-mazurskim. *Archeologia Polski* 51: 121–144.
- Marcinkowski, M.
2013. Cechy obce i lokalne w średniowiecznej i nowożytnej ceramice elbląskiej. Zarys problematyki na podstawie wybranych przykadów. *Archaeologia Historica Polona* 21: 239–255.
- Margalha, M.G., J. Appleton, F. Carvalho, R. Veiga, A. Santos Silva i J. de Brito
2008. *Traditional lime kilns – industry or archaeology?*. Historical Mortars Conference, Lisbona. Internet: https://www.researchgate.net/publication/283324537_Traditional_Lime_kilns_-_Industry_or_Archeology (wgłd: 25.01.2017).
- Martuszewski, E.
1972. Dzieje powiatu, [w:] A. Wakar i in. (red.), *Ława. Z dziejów miasta i powiatu*, 51–105. Olsztyn: Pojezierze.
- Martuszewski, E. i T. Oracki
1976. Dzieje Ostródy, [w:] E. Kulig i in. (red.), *Ostróda. Z dziejów miasta i okolic*, 72–106. Olsztyn: Pojezierze.
- Mařík, J.
1997. Pánve klučovského typu. *Zprávy české archeologické společnosti. Supplément* 32. Praha.
- Meyza, K.
1999. Fajki gliniane z drugiej połowy XVIII i pierwszej połowy XIX w. z badań archeologicznych Zamku Królewskiego i miasta Warszawy. *Almanach Muzealny* 2: 521.
- Michalski, J.
1984. *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych przeprowadzonych w 1984 r. na stan. 1 w Łodygowie, gm. Kisielice, woj. Elbląskie*. Wojewódzki Urząd Konserwatora Zabytków w Olsztynie, Delegatura w Elblągu.
- 1985a. Łodygowo, gm. Kisielice, woj. elbląskie, stanowisko 1. *Informator Archeologiczny* 1984: 136.
- 1985b. *Sprawozdanie z prac wykopaliskowych przeprowadzonych na stan. 2 w Łodygowie, gm. Kisielice, woj. elbląskie w okresie od 25.06. do 25.07.1985*. Archiwum WUOZ w Olszynie, delegatura w Elblągu.
1989. Osadnictwo pogranicza kultur lużyckiej, pomorskiej i kurhanów zachodniobałtyjskich w Łodygowie, woj. elbląskie, [w:] T. Malinowski (red.), *Problemy kultury lużyckiej na Pomorzu*, 133–145. Słupsk: Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Słupsku.
- 1998a. Wyniki badań starego miasta w Ostródzie i ich wpływ na proces rewitalizacji, [w:] J. Wysocki (red.), *Badania archeologiczne starych miast Warmii i Mazur a problemy ich rewitalizacji*, 45–51. Nidzica: Nidzicka Fundacja Rozwoju Nida.
- 1998b. Badania archeologiczne starego miasta w Olsztynie, [w:] J. Wysocki (red.), *Badania archeologiczne starych miast Warmii i Mazur a problemy ich rewitalizacji*, 133–140. Nidzica: Nidzicka Fundacja Rozwoju Nida.
- Michalski, J. i J. Budziszewski
1993. Siedemdziesiąt lat badań wykopaliskowych Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, [w:] S. K. Kozłowski i J. Kolendo (red.), *Dzieje archeologii na Uniwersytecie Warszawskim*, 211–252. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Mikłaszewicz, D.
1995. Fajki z badań archeologicznych w Toruniu. *Pomorania Antiqua* 16: 341–356.
- Mirek, Z., H. Piękoś-Mirkowa, A. Zając i M. Zając
2002. *Flowering plants and pteridophytes of Poland. A checklist*. Kraków: Instytut Botaniki im. W. Szafera, PAN.
- Mirkowska, I.
1998. Ceramika z wczesnej epoki żelaza z osiedla obronnego w Szabruku, woj. olsztyńskie, [w:] M. Karczewski (red.), *Ceramika zachodniobałtyjska od wczesnej epoki żelaza do początku ery nowożytnej*, 149–166. Białystok: Instytut Historii Uniwersytetu w Białymostku.
2004. Ceramika wczesnośredniowieczna z grodziska w Kajkowie (przysiółek Lesiak), d. pow. Ostróda, woj. warmińsko-mazurskie, [w:] M. Karczewska i M. Karczewski (red.), *Ceramika zachodniobałtyjska. Nowe źródła i interpretacje*, 281–291. Białystok: Instytut Historii Uniwersytetu w Białymostku.

- Łystok: Uniwersytet w Białymostku, Instytut Historii.
- Misiewicz, K. i W. Małkowski
2013. Badania nieinwazyjne na stanowisku 4 w Borecznie, woj. warmińsko-mazurskie w 2012 r., [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*, 413–421. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 7. Warszawa: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Archeologiczna.
- Miśkiewicz, M.
2010. *Życie codzienne mieszkańców ziem polskich we wcześnieym średniowieczu*. Warszawa: TRIO.
- Mogielnicka-Urban, M.
1984. *Warsztat ceramiczny w kulturze łużyckiej*. Wrocław: Ossolineum.
- Mogielnicka-Urban, M. i J. Urban
2013. „Naczynia sitowate” w kulturze łużyckiej – jednorodność nazewnictwa a zróżnicowanie formy, [w:] J. Kolenda, A. Mierzwiński, S. Moździoch i L. Żygadło (red.), *Z badań nad kulturą społeczeństw pradziejowych i wczesnośredniowiecznych. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Bogusławowi Gedidze, w osiemdziesiątą rocznicę urodzin przez przyjaciół, kolegów i uczniów*, 501–525. Wrocław: Instytut Archeologii i Etnologii PAN.
- Moszyński, K.
1929. *Kultura ludowa Słowian. Tom 1. Kultura materialna*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności.
1967. *Kultura ludowa Słowian. Tom 1. Kultura materialna*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Musianowicz, K.
1939–1945. Cmentarzysko wczesnośredniowieczne w Łowiczu. *Światowit* 18: 213–237.
1969. Drohiczyn we wczesnym średniowieczu. *Materiały Wczesnośredniowieczne* 6: 7–235.
- Nadolski, A.
1954. *Studia nad uzbrojeniem polskim w X, XI i XII wieku*. Acta Archaeologica Universitatis Lodziensis 3. Łódź: Ossolineum.
1978. *Broń średniowieczna na ziemiach polskich*. Łódź: Muzeum Archeologiczne w Warszawie.
1979. *Broń i strój rycerstwa polskiego w średniowieczu*. Wrocław: Ossolineum.
- Nadolski, A. i M. Lewandowski
1990. Broń strzelcza, [w:] A. Nadolski (red.), *Uzbrojenie w Polsce średniowiecznej: 1350–1450*, 143–153. Łódź: Instytut Historii Kultury Materialnej PAN.
- Nawrońska, G.
2012. *Początki Elbląga w świetle źródeł archeologicznych*. Elbląg: Stowarzyszenie Miłośników Truso.
- Nawroński, T.
1973. Klasztor cysterek w Cedyni, pow. Chojna, w świetle badań archeologicznych, cz. II. *Materiały Zachodniopomorskie* 19: 271–404.
- Niegowski, J.
1997. Sprawozdanie z badań podwodnych przeprowadzonych w ramach programu Adalbertus, [w:] W. Chudziak (red.), *Wczesnośredniowieczny szlak lądowy z Kujaw do Prus (XI wiek). Studia i materiały*, 219–229. *Adalbertus – tło kulturowo-geograficzne wyprawy misyjnej św. Wojciecha na pogranicze polsko-pruskie* 2. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Instytut Archeologii i Etnologii.
- Niesiobędzki, W.
2008. *Powiat iławski. Dzieje, zabytki, pejzaż i kultura. Szkice historyczne*. Iława: Algaf.
- Nosek, S.
1939–1945. Nowe materiały do poznania kultury wełeckiej. *Światowit* 18: 111–164.
1967. *Kultura amfor kulistycznych w Polsce*. Wrocław: Ossolineum.
- Nowak, Z.
1963. Rozwój przestrzenny miasta Susza. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 1 (79): 60–75.
- Nowakowski, A.
1976. W sprawie datowania ostrów z gwiazdostym bodźcem. *Acta Universitatis Lodzienis. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego, seria I*, 11: 75–82.
1985. Militaria z grodziska w Plemiętach. Elementy rzędu końskiego i oporządzenia jeździeckiego, [w:] A. Nadolski (red.), *Plemięta. Średniowieczny gródek w ziemi chełmińskiej*, 129–138. Warszawa: PWN.
- Nowakowski, A. (red.)
1998. *Uzbrojenie w Polsce średniowiecznej: 1450–1500*. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika.
- Nowakowski, W.
1989. Studia nad ceramiką z okresu wędrówek ludów. Problem tzw. pucharków na pustych nóżkach. *Barbaricum* 1: 101–147.
- Okulicz, J.
1973. *Pradzieje ziem pruskich od późnego paleolitu do VII w. n.e.* Wrocław: Ossolineum.
- Okulicz, Ł.
1970. *Kultura kurhanów zachodniobałtyjskich we wczesnej epoce żelaza*. Wrocław: Ossolineum.
1979. Kultura kurhanów zachodniobałtyjskich, [w:] J. Dąbrowski i Z. Rajewski (red.), *Prahistoria ziem polskich. T. 4. Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego*, 179–189. Wrocław: Ossolineum.
- Olczak, J. i K. Siuchniński
1966–1971. *Źródła archeologiczne do studiów nad wczesnośredniowiecznym osadnictwem grodowym na terenie województwa koszalińskiego*, t. 1–4. Poznań: Uniwersytet Adama Mickiewicza.
1985–1989. *Źródła archeologiczne do studiów nad wczesnośredniowiecznym osadnictwem grodowym na terenie województwa śląskiego*, t. 1–2. Poznań: Uniwersytet Adama Mickiewicza.

Wykaz cytowanej literatury

- Osiecka, E.
2006. *Wapno w budownictwie – tradycja i nowoczesność*. Kraków: Stowarzyszenie Przemysłu Wapienniczego.
- Ossowski, G.
1881. *Mapa archeologiczna Prus Zachodnich (dawniej Królewskich) z przyległą częścią W. Ks. Poznańskiego*. Kraków: W.L. Anczyc i Spółka.
- Ossowski, W.
2009. Najstarsze klamry szkutnicze nad dolną Wisłą. *Pomorania Antiqua* 22: 77–102.
2010. *Przemiany w szkutnictwie rzecznym w Polsce. Studium archeologiczne*. Gdańsk: Centralne Muzeum Morskie.
- Paszkiewicz, B.
2009. *Brakteaty – pieniądz średniowiecznych Prus*. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski.
- Paternoga, M.
2003. Stanowisko nr 1 w Wszemirowie, pow. Trzebnica w świetle dawniejszych i najnowszych badań. *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne* 45: 157–174.
- Paternoga, M. i P. Rzeźnik
2007. Problem funkcji i sposobu użytkowania wcześnieśredniowiecznych tzw. prażnic w świetle wybranych znalezisk z Dolnego Śląska. *Dolnośląskie Wiadomości Prahistoryczne* 6: 81–106.
- Pawlak, E. i P. Pawlak
2008. *Osiedla wcześnieśredniowieczne w Markowicach pod Poznaniem wraz z pozostałościami osadnictwa pradziejowego*. Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk.
- Pawlata, L.
1993. Katalog zabytków archeologicznych z kolekcji Feliksa Kochańskiego ze zbiorów Muzeum Regionalnego w Drohiczynie. *Rocznik Białostocki* 18: 191–218.
- Pawłowski, A.J.
1990. Stan i potrzeby badań nad wcześnieśredniowieczem Pomezanii, Pogezanii i Wermii, [w:] Z. Kurnatowska (red.), *Stan i potrzeby badań nad wcześnieśredniowieczem w Polsce*, 55–69. Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk.
- Petelski, K. i A. Gondek
2004. *Szczegółowa mapa geomorfologiczna Polski w skali 1:50 000 arkusz Dobry*. Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- Piaskowski, J.
1960. *Technika gdańskiego hutnictwa i kowalstwa żelaznego X-XIV w. na podstawie badań metaloznawczych*. Gdańsk wcześnieśredniowieczny 2. Gdańsk: Gdańskie Towarzystwo Naukowe.
- Piekalski, J. i K. Wachowski (red.)
2010. *Ulice średniowiecznego Wrocławia*. Wratislavia Antiqua 11. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski.
- Pikies, R.
2015. *Szczegółowa mapa geologiczna Polski w skali 1:50 000 arkusz Ostródzki*. Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- Piontek, J.
1996. *Biologia populacji pradziejowych. Zarys metodyczny*. Poznań: Uniwersytet Adama Mickiewicza.
- Piotrowska, M.
2013. *Epoka żelaza w dorzeczu środkowej Słupi*. Łódź: Nauka i Innowacje.
- Pochylski, M. i A. Kowalczyk
2011. Tak zwana ceramika husycka z Nowej Wsi, stan. 6, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. *Folia Archaeologica* 28: 227–243.
- Pokora, H. i P. Rzeźnik
1998. Wznowienie badań wykopaliskowych na wcześnieśredniowiecznej osadzie w Obiszowie, gm. Grębocice. *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne* 40: 321–333.
- Polniński, D.
1996. *Przemiany w wytwarzaniu garnkarskim na ziemi chełmińskiej u schyłku wczesnego i na początku późnego średniowiecza*. Archaeologia Historica Polona 4. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika
2013. *Pień. Siedziba krzyżackich prokuratorów w ziemi chełmińskiej*. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika.
- Popek, M., A. Pydyn, R. Solecki i P. Stencel
2013. Przeprawa mostowa na wyspę Wielka Żuława na jeziorze Jeziorki, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*, 373–380. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2. Warszawa – Zielona Góra: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Archeologiczna.
- Pospieszna, B.
1994. Zarys historii rzemiosła zduńsko-garnkarskiego w Malborku od XV do początku XIX w., [w:] A. Gruszczyńska (red.), *Garnkarstwo i kaflarstwo na ziemiach polskich od późnego średniowiecza do czasów współczesnych*, 277–290. Rzeszów: Muzeum Okręgowe.
- Powierni, J.
2004. *Prussica: artefakty wybrane z lat 1965–1995. Tom 1*. Malbork: Muzeum Zamkowe.
- Pydyn, A.
2013. Wyniki archeologicznych prospekcji podwodnych w wybranych jeziorach Pojezierza Iławskiego, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*, 361–372. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2. Warszawa – Zielona Góra: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Archeologiczna.
2016. Wyniki archeologicznych prospekcji podwodnych w jeziorach Pojezierza Iławskiego w latach 2013–2014, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 2. Nowe badania i interpretacje*, 79–92. Ar-

- chaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 7. Warszawa: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Pyżuk, M.
2004. Antropologiczna interpretacja szczątków kostnych populacji kultur przeworskiej i wielbarskiej z Kołozębą, pow. Płońsk. *Archeologia Polski* 49: 33–48.
- Rabek, W. i M. Narwojsz
2008. *Szczegółowa mapa geologiczna Polski w skali 1 : 50 000 arkusz Dobrzyki*. Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
2014. *Objaśnienia do szczegółowej mapy geologicznej Polski, 1 : 50 000 arkusz Orneta*. Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
2015. *Szczegółowa mapa geologiczna Polski w skali 1:50000 arkusz Orneta*. Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- Radzicki, B.
- b.d. *Grodzisko „Miggenwald” ponownie odkryte!* Internet: <http://www.pruthenia.strefa.pl/c22.html> (wgłąd: 19.04.2017)
- Rauhut, L.
1955. Wczesnośredniowieczny skarb ze wsi Borucin, pow. Aleksandrów Kujawski. *Wiadomości Archeologiczne* 22 (1): 55–64.
- Rębkowski, M.
1995. *Średniowieczna ceramika miasta lokacyjnego w Kołobrzegu*. Kołobrzeg: Feniks.
- Rębkowski, M. (red.)
1996. *Archeologia średniowiecznego Kołobrzegu. Tom. 1. Badania przy ul. Ratuszowej 9–13*. Kołobrzeg: Instytut Archeologii i Etnologii PAN.
- Sawicki, J.
2012. Elementy stroju i pasa oraz opraw ksiąg z ul. Katedralnej 4 we Wrocławiu. *Wrastislava Antiqua* 17: 97–109.
- Sawicki, T.
2008. Wczesnośredniowieczne cmentarzysko szkieletowe w Daniszewie pod Kołem, woj. wielkopolskie. *Slavia Antiqua* 49: 149–209.
- Schmid, E.
1972. *Atlas of animal bones for prehistorians, archaeologists and quaternary geologists*. Amsterdam: Elsevier Publishing Company.
- Schnippel, E.
1928. Siedlungsgeographie des Osterodischen Gebiets. *Altpreussische Forschungen* 5: 5–44.
- Schramm, Z.
1967. Różnice morfologiczne niektórych kości kozy i owcy. *Roczniki Wyższej Szkoły Rolniczej w Poznaniu* 36: 107–133.
- Schuldt, E.
1981. *Gross Raden. Die Keramik einer slawischen Siedlung des 9./10. Jahrhunderts*. Berlin: Akademie Verlag.
- Sikorska-Ulfik, I.
1994. Zespół ceramiki z Reszla z 2 połowy XIV wieku, [w:] A. Gruszczyńska (red.), *Garnkarstwo i kaflarstwo na ziemiach polskich od późnego średniowiecza do czasów współczesnych*, 233–243. Rzeszów: Muzeum Okręgowe.
- Sikorski, J.
2006. *Lokacja i rozwój przestrzenny miasta*, [w:] J. Cygański (red.), *Susz. Z dziejów miasta i okolic*, 49–64. Olsztyn: Muzeum Warmii i Mazur.
- Skóra, K.
2010. Intruz w kurhanie? O pochówkach wtórnych w obrzędowości pogrzebowej kultur wielbarskiej i przeworskiej, [w:] K. Skóra i T. Kurasiński (red.), *Wymiary inności. Nietypowe zjawiska w obrzędowości pogrzebowej od pradziejów po czasy nowożytnie*, 27–43. Acta Archaeologica Lodziensia 56. Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe.
- Skružný, L.
1964. Pekáče – jejich výskyt, funkce a datování. *Památky Archeologické* 55 (2): 370–391.
- Słodownik, L.
2006. *Zimnochy*. Internet: <http://www.glospasleka.pl/artykul/index.php?id=news&idd=16439> (wgłąd: 25.01.2017).
- Smith, N.
2011. *Pre-industrial lime kilns*. English Heritage. Internet: <https://historicengland.org.uk/images-books/publications/oha-preindustrial-lime-kilns/> (wgłąd: 25.01.2017).
- Solecki, R.
2014. Wstępne wyniki badań archeologicznych grodziska w Suszu w 2013 roku. *Skarbiec Suski* 10: 38.
- Sosnowska, A.
1992. Charakterystyka kulturowo-chronologiczna zespołów ceramicznych, pochodzących z badań stanowiska 1 w Mołtajnach, gm. Barciany, jako przyczynek do naświetlania problemu powiązań kulturowych wschodniej części grupy zachodniomazurskiej kultury kurhanów zachodniobałtyjskich z terenami ościennymi we wczesnej epoce żelaza, [w:] S. Czopek (red.), *Ziemie polskie we wczesnej epoce żelaza i ich powiązania z innymi terenami*, 335–352. Rzeszów: Muzeum Okręgowe.
- Stampfli, H.R.
1963. Bison bonasus (Linne) 1758, Ur, Bos primigenius Bojanus, 1827, und Rind, Bos taurus (Linne), 1758. *Acta Bernensis* 2: 117–159.
- Stanaszek, Ł.M.
2005. Analiza antropologiczna materiału kostnego z Dąbka, pow. mławski, stan. 29. *Wiadomości Archeologiczne* 57: 235–239.
- Stankiewicz, U.
2005. Kafle tykocińskie. *Podlaskie Zeszyty Archeologiczne* 1: 178–192.

Wykaz cytowanej literatury

- Starski, M.
2009. Późnośredniowieczne naczynia gliniane z zamku w Pucku. *Studia i Materiały Archeologiczne* 14: 195–284.
- Stasiełowicz, G.
2009. Ceramika z badań na osadzie w Gronowie Górnym, st. 3, gm. Elbląg, [w:] M. Karczewski i M. Karczewski (red.), *Ceramika bałtyjska. Tradycje i wpływy*, 177–187. Białystok: Uniwersytet w Białymstoku.
- Stępnik, T.
2016. Analiza dendrologiczna prób drewna i węgli drzewnych z grodzisk zachodniej części województwa warmińsko-mazurskiego, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 2. Nowe badania i interpretacje*, 231–246. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 7. Warszawa: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Strzałko, J. i M. Henneberg
1975. Określanie płci na podstawie morfologii szkieletu. *Przegląd Antropologiczny* 41 (1): 105–126.
- Strzałko, J., J. Piontek i A. Malinowski
1972. Problem rekonstrukcji wzrostu na podstawie kości zachowanych we fragmentach lub spalonych. *Przegląd Antropologiczny* 38 (2): 277–287.
1973. Teoretyczno-metodyczne podstawy badań kości z grobów ciałopalnych. *Materiały i Prace Antropologiczne* 85: 179–201.
1974. Możliwości identyfikacji szczątków ludzkich z grobów ciałopalnych w świetle wyników badań eksperymentalnych, [w:] H. Giżyńska (red.), *Metody, wyniki i konsekwencje badań kości z grobów ciałopalnych*, 31–42. Poznań: UAM.
- Supruniuk, A.
2002. Uzupełnienia i uwagi do „Nowego kodeksu dyplomatycznego Mazowsza, część III: dokumenty z lat 1356–1381”. *Studia Źródłoznawcze* 40: 107–165.
- Szafrancki, W.
1961. Wyniki badań archeologicznych w Biskupinie, pow. Żnin, na stanowisku 6, [w:] W. i Z. Szafranckscy, *Z badań nad wczesnośredniowiecznym osadnictwem wiejskim w Biskupinie*, 7–144. Wrocław: Ossolineum.
- Szczepański, S.
2009. Hans Schleif (1902–1945) i jego badania nad germanską przeszłością Prus Wschodnich. *Szkiice Humanistyczne* 9/1(18): 51–62.
2010. Czy nazwa Susz jest staropruska? *Skarbiec Suski* 3: 21–26.
2012. Grodzisko w suskim Parku Miejskim *Unser Schloss Rosenberg? Skarbiec Suski* 6: 38.
2013. „Wykopaliska” w archiwach – archeologia archiwalna na przykładzie wybranych stanowisk Pojezierza Iławskiego, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*, 233–252. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2. Warszawa – Zielona Góra: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Archeologiczna.
- Szmyt, M.
1996. *Społeczności kultury amfor kulistych na Kujawach. Materiały do syntezy pradziejów Kujaw* 6. Poznań: Uniwersytet Adama Mickiewicza.
1999. *Between West and East. People of the Globular Amphora Culture in Eastern Europe. Baltic-Pontic Studies* 8. Poznań: Uniwersytet Adama Mickiewicza.
- Szydłowski, J.
1974. Z badań kremacji w pradziejach, [w:] H. Giżyńska (red.), *Metody, wyniki i konsekwencje badań kości z grobów ciałopalnych*, 71–76. Poznań: Uniwersytet Adama Mickiewicza.
- Szymańska-Bukowska, A.
2010. *Sopot w zamierzchłej przeszłości. Grodzisko wczesnośredniowieczne*. Gdańsk: Muzeum Archeologiczne.
- Szymański, P.
1998. Źubronajście – przyczynek do badań nad wczesnożelazną ceramiką Suwalszczyzny, [w:] M. Karczewski (red.), *Ceramika zachodniobałtyjska od wczesnej epoki żelaza do początku ery nowożytnej*, 119–137. Białystok: Instytut Historii Uniwersytetu w Białymstoku.
- Śkojec, J.
2003. Lehmwannenfunde aus Mikulčice, [w:] L. Poláček (red.), *Studien zum Burgwall von Mikulčice*. T. 5: 421–496. Brno: Archäologisches Institut der Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik.
- Świętosławski, W.
- 2011a. Sprawozdanie z archeologicznych badań ratowniczych stanowiska Pomorzanki 4, gm. Gostyń, woj. mazowieckie, w latach 2004–2005, [w:] *Raport 2005–2006*, 91–100. Warszawa: Narodowy Instytut Dziedzictwa.
- 2011b. Sprawozdanie z archeologicznych badań ratowniczych stanowisk Pomorzany 1 i 2, gm. Łanięta, woj. łódzkie, w latach 2003–2005, [w:] *Raport 2005–2006*, 101–111. Warszawa: Narodowy Instytut Dziedzictwa.
- Töppen, M.
1870. Altertümer bei Hohenstein in Ostpreußen. *Altpreußische Monatsschrift, Der Neuen Preussischen Provinzial-Blätter* 7: 13–42.
1876. Ueber einige Alterthümer aus der Zeit des Heidenthums in der Nachbarschaft zu Marienwerder. *Altpreußische Monatsschrift* 13: 549–550.
- Trotter, M. i G.C. Gleser
1952. Estimation of stature from long bones of American Whites and Negroes. *American Journal of*

- Physical Anthropology* 10: 463–514.
- Trzmiel, B.
2007. *Szczegółowa mapa geologiczna Polski w skali 1 : 50 000 arkusz Boguchwały*. Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- Ubelaker, D.H.
1978. *Human skeletal remains. Excavation, analysis, interpretation*. Chicago: Aldine.
- Uniejewska, M.
2003. *Szczegółowa mapa geologiczna Polski w skali 1 : 50 000 arkusz Kisielice*. Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- Vlierman, K.
1996. „...Van Zintelen, van Zintelroeden ende Mossen...”. *Een breeuwmethode als hulpmiddel bij het dateren van scheepswrakken uit de Hanze-tijd*. Scheepsarcheologie 1. Lelystad: Nederlands Instituut voor Scheeps en on der water Archeologie.
- Voigt, J.
1832. *Geschichte Preussens von den ältesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des Deutschen Ordens*. T. 5. Königsberg: Gebrüder Bornträger.
- Wachowski, K.
1987. Beły na zamku w Legnicy, [w:] A. Kola (red.), *Średniowieczne siedziby rycerskie w ziemi chełmińskiej na tle badań podobnych obiektów na ziemiach polskich*, 147–153. Toruń: Muzeum Regionalne w Brodnicy i Instytut Archeologii i Etnografii UMK w Toruniu.
- Wadyl, S.
- 2012a. Grodzisko w Ornowie-Lesiaku w świetle wyników ostatnich badań archeologicznych. *Pruthenia* 7: 117–135.
- 2012b. Kilka uwag o ceramice wczesnośredniowiecznej w Prusach, [w:] M. Franz i Z. Pilarczyk (red.), *Barbarzyńcy u bram. Mare integrans. Studia nad dziejami wybrzeży Morza Bałtyckiego*, 260–278. Toruń: Adam Marszałek.
- 2012c. *Sprawozdanie z badań sondażowo-weryfikacyjnych na grodzisku w Lipowcu, stan. 1, gm. Ostróda (26–57/2)*. Maszynopis w Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Olsztynie, Delegatura w Elblągu.
- 2013a. Wczesnośredniowieczny zespół osadniczy w Rejsytach, gm. Rychliki (stan. 1 i 2) w świetle wyników badań archeologicznych. *Pruthenia* 8: 149–164.
- 2013b. Badania weryfikacyjno-sondażowe grodzisk wczesnośredniowiecznych w dorzeczu górnej Drwęcy (Domkowo, Lipowiec, Ornowo-Lesiak, Morliny), [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodiska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*, 109–124. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2. Warszawa – Zielona Góra: Instytut Archeologii i Fundacja Archeologiczna.
2015. Ze studiów nad wczesnośredniowieczną ceramiką z pogranicza słowiańsko-bałtyjskiego, [w:] S. Wadyl, M. Karczewski i M. Hoffmann (red.), *Materiały do archeologii Warmii i Mazur 1*: 275–294. Warszawa-Białystok: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego i Instytut Historii i Nauk Politycznych Uniwersytetu w Białymostku.
- Waluś, A.
- 2009–2010. Ząbie, st. X, woj. warmińsko-mazurskie. Badania roku 2010. *Świątowit* 8 (49) B: 283–284.
- Wichrowski, Z.
2000. Średniowieczny topór z Goraja, pow. Biłgoraj, woj. lubelskie. *Archeologia Polski Środkowowschodniej* 5: 212–214.
- Wiewióra, M. (red.)
2014. *Zamek biskupów chełmińskich w Wąbrzeźnie w świetle badań archeologiczno-architektonicznych. Studia i materiały*. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika.
- Więckowska, H. i E. Kempisty
1970. Badania archeologiczne we wsi Sośnia, pow. Grajewo. *Wiadomości Archeologiczne* 35 (2): 164–200.
- Winckler, von
1866. Die Veste der Vorzeit im Ermland. *Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands* 3: 689–693.
- Wirska-Parachoniak, M.
1968. Z historii wiążących materiałów budowlanych. *Ochrona Zabytków* 21/4 (83): 17–23.
- Wiślański, T.
1966. *Kultura amfor kulistycznych w Polsce północno-zachodniej*. Wrocław: Ossolineum.
- Worm, H. i D. Staude
2007. *Die Hugo Schneider A.-G. Leipzig. Kurzübersicht ihrer Entwicklungsgeschichte und Produkte*. Internet: <http://www.patronensammler.de/files/HASAG-Entwicklung.pdf>.
- Wróblewski, W. i T. Nowakiewicz
2003. Ceramika „pruska” i „słowińska” we wczesnośredniowiecznej Galindii, [w:] M. Dulinič (red.), *Slowianie i ich sąsiedzi we wczesnym średniowieczu*, 165–181. Lublin – Warszawa: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej.
- Wrzesiński, J.
1994. Osada ludności kultury łużyckiej w Chłapowie, gm. Dominowo, stanowisko 3. *Studia Lednickie* 3: 173–202.
- Wyczółkowski, M.
2009. „Baba” kamienna z Poganowa. Wczesnośredniowieczne miejsce kultu Prusów [w:] A. Bitner-Wróblewska i G. Iwanowska (red.), *Bałtowie i ich sąsiedzi. Marian Kaczyński in memoriam*, 605–633. Warszawa: Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie.

- Wyczółkowski, M., M. Szal, M. Kuprianowicz i E. Smolska
2013. Kompleks osadniczy w Poganowie, pow. kętrzyński, stanowisko IV: wstępne wyniki badań interdyscyplinarnych. [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*, 65–82. Archeologia Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2. Warszawa – Zielona Góra: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Archeologiczna.
- Wyrobisz, A.
1968. *Szkło w Polsce od XIV do XVII wieku*. Wrocław: Ossolineum.
1981. Wapno, [w:] A. Mączak (red.), *Encyklopedia historii gospodarczej Polski do 1945 roku*, T. 2, 452. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Wyrost, P.
1994. Dawna fauna Polski w świetle badań kostnych materiałów archeologicznych, rozmieszczenie w czasie i przestrzeni. *Roczniki Akademii Rolniczej w Poznaniu. Archeozoologia* 19: 55–176.
- Wysocki, J.
2012. Badania stanowisk archeologicznych z późnego średniowiecza i nowożytności w regionie warmińsko-mazurskim w latach 1989–2009. *Archeologia Historica Polona* 20: Regiony, rzemiosła, kategorie – archeologia późnego średniowiecza i czasów nowożytnych w uwarunkowaniach nowego ustroju, 43–68. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika.
- Wysocki, J. i B. Klęczar
2013. Grodziska typu stożkowatego na wyspie Wielka Żuława w Iławie, w Lasecznie Małym i Mozgorwie w powiecie iławskim: wstępne wyniki badań z 2012 roku, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*, 327–349. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2. Warszawa – Zielona Góra: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Archeologiczna.
- Zarzycki, K., H. Trzcińska-Tacik, W. Różański, Z. Szeląg, J. Wołek i U. Korzeniak
2002. *Ecological indicator values of vascular plants of Poland*. Kraków: Instytut Botaniki PAN.
- Zbierski, A.
1959. Wczesnośredniowieczne materiały archeologiczne z Czermna nad Huczwą. *Archeologia Polski* 4: 105–148.
- Zeder, M.A. i H.A. Lapham
2010. Assessing the reliability of criteria used to identify postcranial bones in sheep, *Ovis*, and goat, *Capra*. *Journal of Archaeological Science* 3: 2887–2905.
- Zielonka, B.
1951. Wczesnośredniowieczne wyroby kościane i rogowe z okolic Gniewa, powiat Tczew. *Z otchłani wieków* 20: 27–30.
- Zoll-Adamikowa, Z.
1979. *Wczesnośredniowieczne cmentarzyska ciałopalne Słowian na terenie Polski*. T. 2. Analiza. Wnioski. Wrocław: Ossolineum.
- Żak, J.
1960. Część skarbu z Sejkowic pod Gąbinem na Mazowszu. *Fontes Archaeologici Posnanienses* 11: 200–202.
- Żurek, J.
1954. Osada z młodszej epoki kamienia w Rzucewie, pow. wejherowski i kultura rzucewska. *Fontes Archaeologici Posnanienses* 4: 1–4.
- Żurek, M.
2013. Boreczno, stanowisko 4 (AZP 24–54), gm. Zalewo, woj. warmińsko-mazurskie. Analiza stratygraficzna, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*, 385–411. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2. Warszawa – Zielona Góra: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Archeologiczna.
- Żurowski, J. i R. Jakimowicz
1939. *Atlas grodzisk i zamczysk śląskich*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności.